

HUKUK EĞİTİMİNİ YENİDEN TASARLAMAK: BİR HUKUK EĞİTİM REFORMU ÖNERİSİ

Ramazan ARITÜRK¹

ÖZET

Adaleti tesis etmek ve bir hukuk devleti olmak için iyi bir yargı sistemine ve iyi yetişmiş hukukçulara ihtiyaç vardır. Bunun için de iyi bir hukuk eğitim sistemi gereklidir. Ülkemizde son yıllarda hukuk fakülteleri ve öğrenci sayısında ciddi seviyede artış olması üzerine hukuk eğitimindeki niteliği arttırmak için birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Ancak yeterli olmayan bu düzenlemelerin ötesinde hukuk eğitim sisteminin yeniden düşünülmesi ve tasarlanması gerekmektedir. Farklı hukuk sistemlerindeki çeşitli hukuk eğitim sistemleriyle karşılaştırınca, ülkemizde hukuk eğitiminde temel bir yöntem değişikliğine gitme ihtiyacı öne çıkmaktadır. Mutlak taktır (ders anlatma) yöntemi yerine, karar yönteminin avantajlı yönlerinin de sisteme dahil edildiği, teorik eğitimin yanında uygulamalı çalışmaları da içerecek bir hukuk eğitim modeli kurgulanmalıdır. Bu doğrultudaki somut önerimiz ise hukuk eğitimi öncesi bir lisans programından mezuniyet şartı getirilmesi ve hukuk fakültesi eğitiminin beş yıla çıkarılması, üç yıllık lisans eğitiminin ardından tüm hukuk meslekleri için ortak iki yıllık meslek stajının da hukuk fakültesi eğitimine dahil edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk eğitimi, hukuk fakültesi, hukuk meslekleri, meslek stajı.

RE-DESIGNING THE LAW EDUCATION:

A SUGGESTION FOR LEGAL EDUCATION REFORM

ABSTRACT

A good judicial system and well-trained lawyers are needed to establish justice and rule of law. For this, a good legal education system is required.

In recent years, due to the serious increase in the number of law schools and students in our country, some arrangements have been made to increase the quality of law education. However, beyond these inadequate regulations, the legal education system needs to be reconsidered and designed. Comparing with various legal education systems in different legal systems, the need to change a basic method in legal education in our country comes up. Instead of absolute lecture method, a legal education model which includes the advantageous aspects of the case method and includes practical studies as well as theoretical education should

¹ Av. Dr., ORCID: 0000-0003-0898-2128, ramazan@elmadaghukuk.com

Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 19.06.2020

Yayınlanmasının Uygun Görüldüğü Tarih: 29.07.2020

be designed. Our concrete suggestion in this regard is to require a university degree before law school and to increase the law school education to five years, and after a three-year undergraduate education, also a joint two-year professional internship commun for all legal professions shall be included into the law school education.

Keywords: Legal education, law school, legal professions, professional internship

GİRİŞ

Ülkemizde son yıllarda hukuk fakülteleri ve öğrenci sayısında ciddi seviyede artış olması üzerine hukuk eğitimindeki niteliği arttırmak için birtakım düzenlemeler yapılmıştır². Ancak bu düzenlemeler çözüm bulmak niyetiyle yapılsa da bütüncül bakıştan uzak, ihtiyaçlara cevap vermeyen, deyim yerinde ise kısa vadeli yapıldığından benzer konularda yeni stratejiler geliştirme yoluna gidilmiştir³. Yeterince düşünülmeden, tartışılmadan ve olgunlaştırılmadan yapılan ilk düzenlemeler, sonradan ayak bağı ve çözüm bekleyen sorun haline gelmiştir.

Türkiye toplumunun adalete olan saygısı ve inancı maalesef giderek azalmaktadır⁴. Toplumun adaletten ve hukuktan memnun olmaması aslında yargı camiasından, yargı sistematüğinden ve dolayısıyla ülkemizdeki hukuk eğitiminden memnun olmadığını göstermektedir.

Harvard Hukuk Fakültesi Profesörü Felix Frankfurter'a göre: Hukukçuların niteliği o ülkedeki hukukun niteliğini göstermektedir. Hukukçuların iyi yetişmesi de hukuk fakültelerinin iyi nitelikte olmasına bağlıdır⁵. Hukuka saygılı devlet; hukukçu yetiştirmeye önem veren devlettir. Hukuka saygılı olan ve iyi hukukçular

² Bu amaçla hukuk fakültelerine öğrenci alımında kontenjan sınırlaması getirilmiş ve ilgili puan türünde belirli bir başarı sıralamasına giremeyen öğrencilerin hukuk fakültelerine yerleşmesinin önüne geçilmiştir. Öncelikle 150.000 olarak belirlenen baraj daha sonra 190.000'e ve son olarak 125.000'e çekilmiştir. Konu ulusal basında ifade ediliş şekli dikkate değerdir: "*Tip programına 2010 ÖSYS'de 20 bin 200'üncü, 2014 ÖSYS'de 101 bininci, hukuk programına 2010 yılında 177 bininci, 2014 ÖSYS'de ise 366 bininci aday yerleşti. Getirilen başarı sırası barajıyla tıp ve hukukta eğitim seviyesinin yükseltilmesi hedefleniyor.*" **Gönül Koca**, "Doktor olacaksın 40 bin, avukat olacaksın 150 bin", Hürriyet Gazetesi, 06.09.2015 , <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/doktor-olacaksın-40-bin-avukat-olacaksın-150-bin-28180410> (Erişim: 06.01.2020)

³ Adalet Bakanlığınca hazırlana reform stratejisinde "*Öğrenci sayısının fazlalığı nitelikli eğitim verilmesini engellemektedir. Bundan hareketle fakültelerin kabul ettiği öğrenci sayısının gözden geçirilmesinde fayda olduğu değerlendirilmiştir.*" Adalet Bakanlığı, Yargı reformu Stratejisi, Mayıs 2019, s. 40. http://www.sgb.adalet.gov.tr/ekler/pdf/YRS_TR.pdf, (Erişim: 06.01.2020)

⁴ "*Yargıtay Başkanı İsmail Rüştü Cirit: Şunu da ifade etmek istiyorum; geçmişte yargıya güven yüzde 70 idi, şimdi yüzde 30'lara düştü.*", "Yargıtay Başkanı: Güven yüzde 70'ti yüzde 30'a düştü", Hürriyet Gazetesi, 2016 Nisan 29, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/yargitay-baskani-guven-yuzde-70ti-simdi-yuzde-30a-dustu-40096779> (Erişim: 01.08.2019).

⁵ Bu ifade, Harvard Hukuk Fakültesi Profesörü Felix Frankfurter'ın Mr. Rosenwald'a 13 Mayıs 1927'de yazdığı bir mektuptan alınmıştır. Bkz. **Harry T. Edwards**, "The Growing Disjunction Between Legal Education and the Legal Profession", Michigan Law Review, , S. 91 (1), 1992, ss. 34-78, Akt: **Alper Uymaz/ Kemal Erdoğan**, "Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Hukuk Eğitimi ve Hukuk Kliniği", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 64, 2015, s. 465. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/2007/20954.pdf> (Erişim: 25.07.2019).

yetiştirmeye çalışan bu devlet kıyamete kadar baki olmaya namzettir. Halkını ezmeyen devlet, devletine saygılı halk oluşturmak için Şeyh Edebalı'nın “insanı yaşat ki devlet yaşasın” felsefesi benimsenmeli, vatandaşın hakkına, hukukuna saygılı hukuk insanları yetiştirilmelidir.

Hukuka ve hukukçunun yetişmesine önem veren Osmanlı Devleti; Orta Avrupa'dan, Kuzey Afrika'ya kadar birçok ülkede hakimiyetini sürdürebilir hale getirmiştir. Hakeza Roma İmparatorluğu hukuka ve hukukçunun yetiştirilmesine önem verdiğinden MÖ 1. Yüzyıldan MS 1453 yılına kadar Avrupa, Afrika ve Asya kıtasında hüküm sürmeyi başarmıştır. Bu imparatorlukların başarısında siyasi ve toplumsal etmenlerin yanı sıra hukuk eğitime ve hukuk sistemlerine verdikleri önem de etkilidir.

Çalışmamızda öncelikle, hukuk eğitim reformunda dikkate alınması gerektiğini düşündüğümüz çeşitli ülkelerdeki hukuk eğitim sistemini inceleyecek, akabinde ise somut reform önerimizi ortaya koyacağız.

I. BAZI ÜLKELERDE HUKUK EĞİTİMİ

A. Almanya

Almanya hukuk bilimine verdiği ehemmiyet sayesinde hem hukuk teorisinde hem de yargı içtihatlarında çok gelişmiştir. Öyle ki Latin Amerika'dan Asya kıtasına kadar birçok ülke Almanya'da geliştirilen hukuk teorilerini ve içtihatlarını takip etmektedir. Dünyanın birçok ülkesi gibi ülkemiz de Almanya'nın hukuk alanındaki çalışmalarından ve mevzuat sistematiğinden istifade etmiştir⁶. Nitekim Almanya'nın hukuka verdiği önem tüm dünyada Alman hukuku ve hukukçusunun niteliğine işaret eden “*Berlin'de hakimler var*” mottosunun bilinmesini sağlamıştır⁷.

Almanya'da hukuk eğitimi hukuki bilgiyi ezberden çok öğrenciye hukukun yapısını öğrenme, hukuki bilgiyi anlama, sorgulama ve yorumlama becerisi kazandırmayı hedefleyerek verilir.

Hukuk fakültesine kayıt yapabilmek için öncelikle on üç yıllık orta öğretimi bitirmek ve akabinde her eyalette yapılan “*abitur*” sınavını vermek gerekir. Hukuk fakültesine kayıt yaptıktan sonra hukuk eğitimi iki aşamalı şekilde yaklaşık beş

⁶ Gece Yolcusunun Seyir Defteri, “Almanya'da Hukuk Eğitimi Üzerine Gözlem ve İncelemelerim”, (2014 Nisan 5), Erişim Adresi: <https://gecegezgini.wordpress.com/2014/04/05/almanyada-hukuk-egitimi-uzerine-gozlem-ve-incelemelerim/> (Erişim: 25.07.2019).

⁷ “Prusya Kralı II. Friedrich'in Berlin yakınlarındaki Potsdam'da yeni bir saray yaptırmak için beğendiği arazide bulunan bir değirmenci, kralın görevlendirdiği kişiler tarafından mülkünü satması için ikna edilemez. Değirmenci, mülkün ailesinden miras kaldığını ve asla satmayacağını beyan eder. Bunun üzerine II. Friedrich değirmenciyi sarayına çağırır ve isteğini bizzat dile getirir. Yeniden red cevabı alması üzerine “Sen benim kral olduğumu bilmiyor musun?” diyerek hiddetlenir. Bunun üzerine de değirmenci ise “Haklısınız efendim; ama siz de biliniz ki Berlin'de hakimler var!” şeklinde karşılık verir”. Emir Öngüner, “Berlin'de Hakimler Var Efsanesi ve Gerçekler”, Devlet Dergisi, Mart, 2018, s. 4.

yıl sürmektedir. İlk aşamada fakültede teorik dersler verilmektedir⁸. Bu derslerin verildiği ilk aşamanın sonunda üniversite ve devlet iş birliği ile ortak bir sınav yapılmaktadır. Bu sınava girenlerin yaklaşık %25'i başarısız olmaktadır. Sınavı iki defa geçemeyen öğrenciler bir daha hukuk eğitimi alamamaktadır⁹.

İkinci aşamada ise öğrenciler pratik eğitime tabi tutularak ilk aşamada öğrendikleri bilgilerin pekişmesi sağlanmaktadır. Özellikle uygulamaya ve yargılama hukukuna ilişkin bilgi ve yetenekler kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu aşamada "*Referendar*" ismiyle anılan stajyerler toplamda 24 ay staj yapmaktadır. Staj esnasında sırasıyla; 1. ay ila 5. aylar arası asliye hukuk ve sulh hukuk hakiminin yanında, 6. ila 8. aylar arası savcılıkta, 9. ila 11. aylar arası idari bir kurumda, 12. ila 21. aylar arası bir avukatın yanında ve kalan üç ayda seçimlik staj yapar. Hakim yanı stajında stajyerler en az 6 dosyanın çalışmasını yapar, kararını yazarlar. Bu çalışmalarını ve kararlarını yanı sıra staj yaptıkları hâkime sunarlar. Hâkim, bunun üzerine bir değerlendirme yaparak stajyere karne verir. Savcılık stajında da stajyer; hakim yanı stajına benzer bir şekilde dosya ve iddianame hazırlar bunu da gözetmen savcının değerlendirmesine sunar. İdari kurum stajı ise herhangi bir kurumda örneğin emniyette ya da sanayi ve ticaret odasında yapılır. Almanya'da yapılan son reform ile birlikte seçimlik olan avukat stajı zorunlu hale getirilmiş, süresi de 4 aydan 10 aya çıkarılmıştır¹⁰. Stajyerler avukatlık stajını bir avukatın gözetiminde çalışarak geçirirler¹¹. Stajyer son üç aylık stajında istediği meslek stajına devam eder. Stajyer aynı zamanda, ilgili alanlardaki eğitimi destekleyici derslere katılmak zorundadır.

Birleşik eğitim sistemini benimsenen Almanya'da tüm meslek stajları bu tek staj eğitiminde tamamlanmaktadır¹². Avukat, hâkim ya da savcı olmak isteyen her meslek grubu için tek staj olduğundan farklı meslekler icra edecek olsalar da iletişim ve empati kurma becerileri kazanmış olmaları sağlanmaktadır. Böylelikle avukat, hâkimin nasıl karar vereceğini bilerek hareket edecek, hâkimin de avukatın taleplerini anlaması daha da kolaylaşacaktır¹³.

Hukuk eğitiminin ikinci aşamasında staj devam ederken yirminci ayında ikinci devlet sınavı yapılır; bu sınavdan alınan puanla kişinin hâkim savcı ya da avukat olacağı belirlenmiş olur. On dört puan üzerinden değerlendirilen ikinci eyalet sınavında en az dokuz puan alanlar hâkimlik ve savcılık; daha düşük puan alanlar

⁸ "*Zorunlu dersler kabaca medeni kanun (Bürgerliches Recht); medeni usul (Zivilprozessrecht); ticaret hukuku (Handelsrecht); şirketler hukuku (Gesellschaftsrecht); iş hukuku (Arbeitsrecht); ceza hukuku (Strafrecht); ceza usul (Strafprozessrecht); Anayasa hukuku (Staatsrecht); Anayasa yargısı (Verfassungsprozessrecht); Genel hatlarıyla Avrupa toplulukları hukuku (Europarecht); idare genel ve özel hukuku (Allgemeines und Besonderes Verwaltungsrecht) ve idari yargılama usulü (Verwaltungsprozessrecht).*" **Çiğdem Sert Çelik**, "Almanya'da Hukuk Eğitimi ve Stajyerlik". TBB Dergisi, S. 54, 2004, s.341.

⁹ **Heiner Hans Kuhne**, "Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi", TBB Uluslararası Toplantı Bildirileri, Ankara, 2003, s. 138.

¹⁰ **Kuhne**, s.138

¹¹ **Sert Çelik**, s. 341.

¹² **Kuhne**, s.138

¹³ **Sert Çelik**, 342.

ise serbest avukatlık yapma hakkı kazanır¹⁴. Her iki devlet sınavında da *Klausur* adı verilen yazılı bir sınav yapılır ve makale hazırlanır. Makale ödevlerinin bilimsel nitelik taşıması gerekmektedir¹⁵.

Avrupa’da yapılan çalışmalar sonucunda hukukun ve hukuk mesleklerine yaklaşımın gelişmesi, hukuk eğitimi süreci ile ilgili tartışmaları tetiklemiş, Almanya’da da bu eleştiriler geniş kitlelere yayılmış bunun sonucunda 1.7.2003 tarihinde yürürlüğe giren federal “Hukukçu Eğitimi Reformu Kanunu (*Gesetz zur Reform der Juristenausbildung*)” kabul edilmiştir. Reformla hukuk fakültesinden hukuk mezunu olarak ayrılmak ve mezun olanların ilgili alanlara yönelmesi fikri korunmuş olmakla birlikte, yeni anlayışa göre öğrencileri mesleki alanlara yönlendirmek temel alınmıştır. Almanya’daki eğitimin temelinde “hâkim odaklı” eğitim anlayışından vazgeçilerek diğer hukukî alanlara yönelik uzmanlar ve avukat yetiştirme yaklaşımı esas alınmıştır. Buna bağlı olarak eğitimin içinde avukatlığa hazırlık düşüncesi belli bir yer edinmiştir. Hukuk fakültesi öğrencilerinin %80’lik bir kısmının avukatlığı tercih etmesinin bu düşüncede önemli bir rol oynamış olması muhtemeldir. Bu bağlamda fakültede seçimlik dersler artırılmış, uyuşmazlık çözme, karar verme odaklı eğitim yerine avukatlığı hedef alan, hukukî danışmanlık, müzakere yönetimi, aracılık ve uyuşmazlıkların uzlaşmaya dayalı çözümünü gibi tercihler ön plana çıkartılmıştır. Bu durum, gerçek bir paradigma değişimi olmakla, piyasa eğilimlerine yönelik bir eğitimin pozitif hukuk ile hukukun temelleri arasındaki dengeyi bozabileceği endişesi de doğurmaktadır¹⁶.

B. Fransa

Fransa’da hukuk eğitimi alabilmek için lise mezunu (*baccalaureat*) olmak yeterlidir. Lise mezunu olan herkes üniversitelerde verilen hukuk eğitimini alabilmektedir. Yazılı ve sözlü bölümlerden oluşan Bakalorya sınavı öğrencilerin lisede okudukları alana göre farklı içerikte yapılır. Hukuk Fakültesine kaydolabilmek için belirli bir alanda yapılmış bakalorya sınavını geçme şartı yoktur. Fen bilimleri alanında bakalorya sınavını geçenler de hukuk fakültesine girebilirler. Ancak genel olarak ekonomi-sosyal bilimler alanında bakalorya sahibi olanların hukuk fakültesine kayıt yaptıkları gözlemlenmiştir¹⁷.

Prof. Dr. Frederique Driefuss-Netter’e göre Fransa’da lisenin edebiyat ya da iktisat bölümünden mezun olanlar hukuk fakültelerinde daha çok başarılı olurlar. Driefuss-Netter bunun sebebinin şu şekilde açıklamaktadır: “*Hukuk, sistemli,*

¹⁴ Alper Uyumaz/ Kemal Erdoğan, “Karşılaştırmalı Hukukta Ve Türk Hukukunda Hukuk Eğitimi Ve Hukuk Kliniği”, AÜHFD, S. 64(2), 2015, s. 481.

¹⁵ Arzu Oğuz, “Hukuk Eğitimindeki Son Gelişmeler ve Karşılaştırmalı Hukukun Hukuk Eğitimindeki Rolü”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , S. 52 (4), 2003, s. 20.

¹⁶ Uyumaz/Erdoğan, s. 479-480.

¹⁷ Ali Yılmaz/ Bedia Aysegül Tansen/ Burcu Alkış/ Fahri Gökçen Taner, Fransız Avukatlık Sisteminin İncelenmesi Projesi, Türkiye Barolar Birliği,2015, s. 11.

mantıksal zihin gerektiren bir disiplin olduğu için bu öğrenciler hukuk fakültesinde genellikle iyi notlar alırlar."¹⁸

Hukuk eğitiminde; lisans üç yıl (*DEUG*), yüksek lisans iki yıl (*Maitrise*), doktora ise üç ya da dört yıl sürmektedir¹⁹. *DEUG* ile *Maitrise* hukuk fakültesindeki temel eğitimlerdir. *DEUG*'da ilk yılda öğrenciye Fransız hukuk kültürünün temel ilkelerinin yanında medenî hukuk, anayasa hukuku, hukuk tarihi ve temel iktisat dersleri verilmektedir. İkinci yılda öğrencinin borçlar hukuku, haksız fiil hukuku, idare hukuku, ceza hukuku, iş hukuku, vergi hukuku, devletler genel hukuku gibi dersleri alma zorunluluğu vardır. Uzmanlaşma ise *Maitrise* döneminde başlar. *Maitrise* döneminden en az bir yıl ders almayan öğrencilere avukat ya da hâkim olamazlar. Hukuk eğitimini *DEUG* seviyesinde bırakanlar genelde devlet dairelerinde iş bulurlar²⁰.

Fransa'da Hukuk eğitiminde iki yöntem kullanılmaktadır. Öğrenciler hem konferans ve takrir şeklinde düzenlenen derslere hem de çalışma gruplarına (*travaux dirigés*) katılmak zorundadırlar. Üniversitelerce zorunlu ve seçmeli dersler belirlenmiş olup, öğrenimin son dönemine kadar zorunlu dersler ağırlıktadır. Öğrenciler zorunlu dersleri takip etmenin yanında dönem başında iki adet seçmeli ders alabilirler. Fransa'da üniversiteler özerk oldukları için, zorunlu ve seçmeli dersleri, öğrenim usulünü ve sınav biçimini serbestçe belirleyebilirler. Bunun doğal sonucu olarak öğrenim planı, üniversiteden üniversiteye değişiklik gösterebilmektedir. Her üniversitenin eğitim yöntemlerinde ve derslerde bazı farklılıklar olduğu için Sorbonne'un öğrenim programını esas alarak açıklama yapacağız.

Genel olarak, zorunlu derslerle hukuk bilgisinin temellerinin atılması, seçmeli derslerle de uzmanlaşma sağlanmaktadır. Sınavlar, yazılı ve sözlü sınavların yanı sıra, hem yazılı hem sözlü sınavlar (*oraux -écrits*) şeklinde de yapılabilmektedir. Genellikle üç saat süren yazılı sınavlarda öğrenciler, bir mahkeme kararı analiz ederek kendi açısından tartışması beklenir. Hem yazılı hem sözlü sınavlar ise bir saat sürer, bir saatlik süre içerisinde, takip ettikleri ders konularına ilişkin sorulara cevap verirler. Sözlü sınavlarda ise öğrencilerin belirli bir konuda görüş sahibi olmaları, on beş-yirmi dakika içerisinde, kanun metni olmaksızın hazırlanarak bunu ifade etmeleri beklenir²¹.

Öğrenim süresi ve sınıflara göre sınav teknikleri de değişiklik göstermektedir. Öğrenimin ilk yıllarında sadece bilgi aktarımı söz konusu olduğu için, sınavda da öğrenilen bilgilerin geri bildirim beklenir. İkinci aşamada ise, geri bildirimden daha çok, metodolojik yetenekler kazandırılması amaçlanır. Bu

¹⁸ **Frederique Drefuss-Netter**, "Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi", TBB, Uluslararası Toplantı Tebliği, Ankara, 2003, s. 142

¹⁹ **Filiz Conway ve diğerleri**, Meslek İçi Eğitim Projesi Sonuç Raporu, TBB, 2009, s. 17.

²⁰ **Drefuss-Netter**, s. 135.

²¹ **Uyumaz/Erdoğan**, s. 475-477; **Oğuz**, s. 2-4.

aşamanın sonunda yapılan sınavlarda da, bu yeteneğin kullanılması istenilmektedir.

Sorbonne Hukuk fakültesinde ilk yıl hukuk sosyolojisi, yeni teknolojiler, hukuk tarihi, devlet örgütü, ekonomi bilimi, uluslararası ilişkiler, medenî hukuk (Fransız hukukuna giriş, şahsın hukuku, aile hukuku, evlilik mal rejimi ve ispat hukuku,), devlet hukuku ve yabancı bir hukuk düzenine ve bu hukuk düzeninin diline giriş dersleri verilmektedir²².

İkinci yıl, borçlar hukuku, ceza hukuku I, idare hukuku, haksız fiil hukuku, ticaret ve şirketler hukuku, Avrupa hukuku ve vergi hukuku dersleri zorunlu dersler olarak verilmektedir. Ayrıca bunlara ek olarak, anayasal tarih, politik sistemlerin karşılaştırılması, finans dersleri de verilebilmektedir. Temel eğitimde önceliğin medenî hukuk ve kamu hukukunda olduğu görülmektedir²³.

Üçüncü yılda ise eşya hukuku, milletlerarası özel hukuk, iflâs- ve kıymetli evrak hukuku, devletler hukuku, iş hukuku ve ceza hukuku II derslerinin yanında seçmeli dersler de yer almaktadır²⁴.

Dördüncü yıl öğrenciler, belirli bir uzmanlığı işaret eden diploma almak için özel bir gayret gösterirler. Alınabilecek diplomalar üç türdür: *Maîtrise en droit privé* (özel hukuk), *Maîtrise en droit public* (kamu hukuku) veya *Maîtrise en droit international* (uluslararası hukuk). *Maîtrise en droit privé* diploması almak için *Maîtrise en droit privé mention des affaires* (işletme hukuku uzmanlığı), *Maîtrise en droit privé mention droit notarial* (noterlik hukuku uzmanlığı) gibi başka alanlarda uzmanlaşmak da gereklidir²⁵.

Öğrenciler, kamu hukuku, medenî hukuk gibi ana dallarda veya uzmanlık alanlarında, 20 ile 40 kişilik çalışma gruplarına (*travaux dirigés*) katılmak zorundadırlar. Her öğrenci üç ya da dört çalışma grubuna katılmak zorundadır. Bu gruplarda öğrenciler ders konularında derinlemesine araştırmalar, mesleklerine ilişkin uygulamalar yapar, kompozisyon yazar, olay çözer, karar analiz eder ve yaptıkları çalışmaları aralarında tartışarak çalışmalarını mukayese ederek bilgi alış verişini yapar, bu sayede hukukî düşünce ve çalışma yöntemini öğrenirler. Buna bağlı olarak öğrenciler her hafta, yazılı "ev ödevleri" hazırlar ve yaptıkları çalışmalardan sözlü ve yazılı sınavlara tâbi tutulurlar. Bu sınav sonuçları da diğer sınavlardan aldıkları not kadar önemlidir²⁶.

Öğrenciler yarıyıl sonunda devam ettikleri her bir dersten sınava girer, bu sınavdan başarılı olmaları üzerine sonra öğrenciye, bitirdiği aşamaya göre; *DEUG mention droit*, *Licence en droit*, *Maîtrise en droit* diplomalarından biri verilir. Dördüncü yılın sonundaki bitirme sınavlarının başarılmış olması ile birlikte

²² Oğuz, s. 3-4; Uyumaz/Erdoğan, s. 476.

²³ Oğuz, s. 4.

²⁴ Oğuz, s. 5.

²⁵ Oğuz, s. 5.

²⁶ Oğuz, s. 5.

Maîtrise en droit alan kişi "hukukçu" olmaktadır ancak bu diplomanın alınması, öğrenimin tümüyle tamamlandığı anlamına gelmemektedir²⁷.

Öğrenci, *Maîtrise'den* sonra derinlemesine bir üniversite eğitimi almak veya meslekî uzmanlık yapmak için başka bir eğitim kurumuna devam edebilmektedir. Avukatlık okulları (*Ecole de formation du Barreau, EFB*), Noter okulları ve hâkim ya da savcı okulu (*Ecole nationale de la Magistrature, ENM*) bunlar arasındadır. Bu okullara girebilmek için kapsamlı sınavları geçmek gerekmektedir. Her yıl ortalama 4.000 kişi hâkim olmak için hakim okuluna başvuruda bulunmasına karşın, yalnızca 100 kişi kabul edilmektedir. Bu okullarda eğitim teori ve pratik alanda yapılmakta olup üç yıl sürmektedir²⁸.

Avukat olmak isteyenler hukuk fakültesinden lisans diploması almalı, ayrıca avukatlık okulunu (*CRFPA*) başarı ile bitirmiş olmalıdır. Adaylar avukatlık okuluna gidebilmek için bir sınava tabi tutulurlar. Bu sınava hazırlık için hukuk fakültelerinde bir yıllık eğitim verilmektedir. Ancak bu sınav hâkimlerinki kadar kapsamlı olmayıp öğrenim süresi de bir yıl olup eğitim sonrasında belge "*CAPA - certificat d'aptitude a la profession d'avokat*" alınmaktadır. Aday bu belge ile stajyer avukat (*avocat-stagiaire*) olarak baroya kayıt olma hakkına sahip olur. İki yıl staj yaptıktan sonra avukat olarak çalışması mümkün olur²⁹. Bu sınavdan sonra on sekiz ay süren, altı aylık dönemlerden oluşan, ülkemizdeki avukatlık stajına benzeyen avukatlık okulunda eğitim görürler. Bu eğitimden sonra da yapılan sınavdan başarılı olanlar yemin ederek avukat olmaya hak kazanırlar³⁰. Fransa' da avukat olabilmek için neredeyse yedi yıl eğitim almak gerektiği anlaşılmaktadır.

Fransa'da öğrencilerin çoğunluğu, meslekî eğitimlerini "*troisieme cycle*" üniversitede yapmayı tercih etmektedirler. Aday, ya hukukî meslekî bir uzmanlık sağlayan, uygulamaya yönelik bir diploma, *DESS "diplôme d'etudes superieures specialisees"* almak ya da akademik bir uzmanlık sağlayan *DEA "Diplômes d'etudes approfondies"* elde etmek için çaba harcar. *DESS* alan hukukçu belirli bir alanda uzmanlık veya teknik bilgiye sahip olarak mesleğini bu uzmanlığa göre yürütür. *DEA*, bilimsel olarak yapılan bir eğitim olup, medenî hukuk, ceza hukuku veya kamu hukuku gibi alanlarda akademik uzmanlaşmaya yöneliktir. Bu eğitimi tamamlamak için, eğitim sonunda yapılan yazılı ve sözlü sınavlarda başarılı olmanın yanında tez yazımı ve bilimsel konferanslarda sunum da gerekmektedir. *DEA* diplomasını alan kişiler üniversitelere akademisyen olarak kabul edilmektedir³¹.

²⁷ Oğuz, s. 5.

²⁸ Oğuz, s. 6.

²⁹ Oğuz, s. 6.

³⁰ Conway ve diğerleri, s. 19.

³¹ Oğuz, s. 7.

C. İngiltere

İngiltere'de hukuk eğitimi 19. yüzyıldan beri üniversitelerde yapılmaktadır. Bu ülkede hukuk eğitimi çok kesin bir biçimde birbirinden ayrılmış iki akademik basamaktan oluşmaktadır: *Undergraduate study* (lisans) ve *postgraduate study* (lisans sonrası).

Lisans (*Undergraduate*) Programı: İngiltere'de lisans programları fakülte bazında değişiklik göstermektedir. Öğrenciye, önceden hazırlanmış bir ders programı verilerek bu programın takip edilmesi istenir. Birinci yıl öğrencinin seçimlik ders alma imkânı çok azdır. Her fakültede (*degree with single* ve *degree with combined honours*) seçmeli dersler listesi (*lists of optional courses*) verilerek öğrenciye istediği alanda ders alma imkânı verir. Dersler konferans, seminer ve *tutorials* usulünde verilmektedir. Kısa aralarla gerçekleştirilen *tutorials*'da öğrenciler 5-10 kişilik gruplar halinde çalışmaktadırlar. Bu çalışmalarda, küçük makaleler (*essays*) yazılır, tebliğler sunulur. Sınavlar da her fakültenin sınav yönetmeliğine göre yapılır. *Bachelor's Degree* için iki sınav yapılır, ilki birinci yılın sonunda (*first year sessional examinations*, ikincisi üçüncü yılın sonunda yapılır ve bu sınava final sınavı (*final examinations*) denilir. Final sınavı, sözlü ve yazılı olmak üzere iki etaptan oluşmaktadır. Sınavla sonucu alınacak dereceler başarıya göre; *first class* (birinci sınıf), *upper second class* (ikinci sınıf üstü), *lower second class* (ikinci sınıf altı), *third class* (üçüncü sınıf), *pass* (geçer) ve *fail* (kalır) olarak düzenlenmiştir³².

Lisans Sonrası (*Graduate*) Programı; *First* ya da *upper second class* notlarını alarak başarılı olan öğrenciler bu programa kabul edilmektedirler. LL.M. yapmak isteyen öğrenci ya belirli dersleri almak (*taught course*) ya da belirli bir konuda araştırma yapmak (*LL.M. by research*) durumundadır. Böyle bir çalışma daha sonra doktora için de bir hazırlık oluşturacağından tercih edilmektedir³³.

İngiltere'de hukuk eğitimi üç yıl sürer ve hukuk eğitimini başarı ile bitirenlere "*Bachelor of law*" (*LL.B.*) derecesi verilir. Lisans sonrası eğitimde ise kural olarak, *Master of Laws (LL.M.)* veya Doktor (*Ph.D.*) dereceleri verilmektedir. Teorik eğitim sonrasında bir yıl süren hukuk uygulaması dersi verilmektedir³⁴. Hukuk uygulaması dersinde; işyeri hesapları, finansman ve iş idaresi gibi konularda mesleki eğitim yapılmaktadır. Sonrasında bir hukuk bürosuyla iki yıllık bir eğitim sözleşmesi yapılmaktadır. Bu hukuk bürosunda öğrenciye usta çırak ilişkisi çerçevesinde mesleğin incelikleri öğretilmesi amaçlanır. Öğrencilere hukuk bürosundaki eğitimden sonra bir de bir mesleki beceriler dersi verilir³⁵.

³² Oğuz, s. 18.

³³ Oğuz, s. 19.

³⁴ Oğuz, s. 18

³⁵ Jullian Lonbay, "Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi", TBB Uluslararası Toplantı Bildirileri, Ankara, 2003, s.148.

İngiliz hukuk eğitimi kıta Avrupası hukuk eğitimine göre farklılıklar arz etmektedir. Kıta Avrupası ülkelerinde, hukuk eğitiminde umumiyetle hakimlik mesleğinin esas alındığı halde, İngiltere'de hukuk eğitiminde avukatlık mesleğinin esas alındığı görülmektedir. Bunun sebebi ise hâkim olmak için özel bir mesleki eğitim olmamasıdır. İngiltere'de hâkimler, uzun yıllar avukat olarak çalışan, başarılı hukukçular arasından seçilmektedir³⁶.

İngiltere'de hukuk mesleklerini icra edenlerin hukukçu olmaları zorunlu değildir. Kimya, matematik, tarih, sanat ve gibi hukuk dışı alanlarda akademik eğitim görmüş kişilerin bir yıl dönüşüm eğitim almaları halinde hukuk uygulaması dersi ve eğitim sözleşmesi safhalarından sonra hukuk mesleklerini icra etmeleri mümkündür. İngiltere'de birçok hâkimin üniversitede hukuk eğitimi almadığı bilinmektedir³⁷. Hukuk mesleklerini icra etmek için akademik eğitim görme şartı aranmadan, alaylı diyebileceğimiz uygulamadan kişilerin de ilgili sınavdan geçerek hukuk mesleklerini icra etmeleri mümkündür³⁸.

İngiltere'de *solicitor* ve *barrister* unvanına sahip hukukçular dava ve hukuki danışmanlık hizmeti vermektedirler. *Solicitor*, dava açmak isteyen tarafın danıştığı kişidir. *Solicitor* dosya hazırlığı yapar. *Barrister* ise, mahkeme önünde açılan davayı savunan ya da açılan davaya karşı savunma yapan hukukçudur. *Solicitor* olmak isteyen kişiler *Law Society*'ye (Hukuk Topluluğu) kaydolarak, bir yıllık bir eğitim alırlar ve bu eğitimin sonunda maddi hukuk konulu bir sınavdan geçerler. Bu kişiler *trainee solicitor* olarak iki yıl daha pratik eğitim yaptıktan sonra, *solicitor* olarak çalışma izni elde ederler. Bir *solicitor* ancak üç yıl bizzat aktif olarak, bir büroda avukat olarak çalıştıktan sonra tek başına ya da bir ortak avukatlık bürosunda çalışabilir³⁹. Oğuz'a göre; bu düzenleme ile halk, tecrübesiz hukukçulardan korunmak istenmiştir⁴⁰.

Barrister'lar hukuk öğrenimlerini tamamladıktan sonra 1 yıl daha eğitim alıp Londra'daki *Inns of Court*'da (mahkeme eğitim yurdu)⁴¹ eğitim alır ve *Bar Final Examination* sınavına girerler. Bu eğitim ve sınav avukat ve hâkimler tarafından düzenlenmektedir. Sınavdan başarılı olan adayların deneyimli bir *barrister*'ın (*pupillage*) yanında bir yıl süren staj dönemini tamamlamaları gerekmektedir. Bütün bu faaliyetlerin sonunda kazanılan sınavdan sonra adayın *barrister* olarak çalışma hakkına sahip olduğu, eğitim gördüğü *Inn*'in *bencher*'i tarafından bir törenle resmiyete dökülür. İngiltere'de hukuk hizmeti pahalıdır. Bunun sebebi bir

³⁶ Oğuz, s. 18.

³⁷ Oğuz, s. 18.

³⁸ Lonbay, s. 148.

³⁹ Oğuz, s. 20.

⁴⁰ Oğuz, s. 20.

⁴¹ “*Inns of Court*” ya da “*Court Inn*” kavramının Türkçe tam karşılığı bulunmamaktadır. Kelime anlamı Mahkeme Hanı olarak çevrilebilecek bu kurum, avukat adaylarının eğitmen ve meslek büyükleri ile buluştuğu, kendini geliştirdiği ve burs, barınma, yemek gibi temel ihtiyaçlarını da karşıladığı bir ortam olması nedeniyle “eğitim yurdu” olarak tercüme etmeyi tercih ettik. Mahkeme eğitim yurtları Türkiye'deki baro eğitim merkezlerinin ileri bir versiyonu olarak düşünülebilir.

vatandaşın hukuk hizmeti alması için *Barrister*'lar ve *solicitor*'lara ayrı ayrı başvurmak durumunda kalmasıdır. Bu durum aslında vatandaş için bir dezavantaj olmaktan çok avantajdır. Zira *barrister*'lerin vakaya uzaktan ve objektif bakabilmeleri ve müvekkillerin avukatlarla güvene dayalı bir ilişki çerçevesinde çalışabilmeleri, vatandaş açısından yararlıdır. Bu sistemin diğer bir olumlu yanı da hâkimlerin sadece belli bir çevreden, tecrübeli uzmanlarla ilişki içinde olmalarıdır⁴².

D. İtalya

İtalya Roma Hukuku'nun neşet ettiği kadim topraklar üzerinde bulunan bir ülke olduğundan İtalya'nın hukuk eğitimini incelemekte özellikle fayda vardır. Kökeninin Roma döneminden geldiği düşünülebilecek hukuk eğitim sistemi sürekli olarak reformlara tabi tutulmuştur. İtalya'da modern hukuk eğitiminin temelleri ise 1930'lu yıllarda yapılan reforma dayanmaktadır.

Klasik hukuk öğretim modelinde öğrenciler bütün kurumları öğrenmek, literatür ve mahkeme içtihatlarını da bilmek durumundadır. Dersler kasım ayının başından mayıs ayının ortalarına kadar devam eder. Sınavlar ise her yıl üç dönemde yapılır⁴³. Hukuk fakültesinde on üç adet bir yıllık, beş adet iki yıllık zorunlu ders ve üç yıllık seçmeli ders bulunur. İlk yıl özel hukukun temelleri, Roma hukuku tarihi, hukuk felsefesi ve ekonomi dersleri, ikinci yıl anayasa hukuku, ticaret hukuku, malî hukuk dersleri, üçüncü yıl devlet kilise hukuku, medenî usul hukuku dersleri, dördüncü yıl ise iş hukuku, ceza usul hukuku, devletler umumî hukuku dersleri verilir. Bu derslerden başarılı olanlar bitirme tezi yazmaya hak kazanırlar. Bu tezi başarı ile tamamlayan öğrencilere “*Dottore in giurisprudenza*” unvanı verilir⁴⁴.

1970'li yıllarda yapılan bir reformla birlikte öğrenciler kendi programlarını belirlemekte serbest hale gelmişlerdir. Ancak bu serbestlik, öğrencilerin zor ama önemli olan dersleri seçmemelerine neden olmuştur. Baro ve noterler bu dersleri almayan öğrencileri mesleğe kabul etmeyince bazı fakülteler bu derslerin alınmasını zorunlu hale getirmişlerdir⁴⁵.

Doksanlı yılların başında fakülteler öğrenim planlarını bağımsız bir şekilde belirleyebilmesine yönelik düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile fakülteler, öğrencilerin kendi programlarını oluşturmasını kabul etmemekte ve öğrencilere dört farklı öğretim planı sunulmaktadırlar. Bu bağlamda, hâkimlik, avukatlık veya noterlik gibi mesleklerden birinde çalışmak isteyen öğrenciler için “*piano di studi professionale*”, bankacı veya işletmeci olarak çalışmak isteyen öğrenciler için “*piano di studi economico-aziendale*”, uluslararası örgütlerden birinde çalışmak isteyen öğrenciler için “*piano di storico-comparatistico*”, anayasal ve idarî

⁴² Oğuz, s. 19.

⁴³ Oğuz, s. 8.

⁴⁴ Oğuz, s. 7.

⁴⁵ Oğuz, s. 9.

organlarda çalışmak isteyenler için kamu hukuku programları sunulmaktadır. Bu dört program öyle düzenlenmiştir ki, öğrenciler bu dört programdan hangisini bitirirlerse bitirsinler, her çeşit hukuk mesleğini seçebilmektedirler⁴⁶.

İtalya’da öğrenciler üç yıllık bir öğrenim (*laurea*) öğrenim gördükten sonra iki yıl süren spesifik bir öğrenim (*laurea specialistica*) daha görürler. Sadece *laurea* eğitimini tamamlayanlar da çalışma hayatına atılabilir. Ancak hâkim, avukat ve noter olmak veya idarî organlarda yüksek düzeyde çalışmak için *laurea specialista* eğitimini de almak gerekmektedir⁴⁷.

İtalya’da avukat olmak isteyen adaylar; bir avukat yanında iki sene staj yapmak zorundadır. Stajı tamamlayan adaylara medenî hukuk ve ceza hukukunda birer dosya hazırlattırılarak yazılı sınav yapılmakta, bu sınavı başaran adaylar ise girdikleri sözlü sınavı kazanarak avukat olmaya hak kazanmaktadırlar. Yüksek mahkemelerde avukatlık yapabilmek için ise sekiz yıllık avukatlık tecrübesi ya da beş yıllık avukatlık tecrübesine sahip olup, özel bir sınavdan başarılı olunması gerekmektedir. Noter olmak isteyenler ise iki yıl bir noterin yanında staj yapmak zorundadır. Staj sonucunda belge düzenlemek ve yorumlamak konularında yazılı ve sözlü aşamalardan oluşan bir sınava tâbi tutulurlar⁴⁸.

E. ABD

Kıta Avrupası ülkelerinde hukuk eğitiminin daha çok mevzuat ve teorik bilgiler ağırlıklı verilmesine karşın, Amerika’da hukuk eğitimi mahkeme içtihatlarına dayanan Anglosakson Hukuk sistemine uygun bir şekilde öğrencilere düşünme ve olay çözme becerisini kazandırmaya yönelik olarak verilmektedir⁴⁹. Amerikan hukuk eğitiminde amaç, öğrencilere öncelikle bir avukat gibi düşünmeyi öğretmek ve böylece onları profesyonel meslek hayatına hazırlamaktır. Bu nedenle teorik bilgiden ziyade avukatın müvekkiline sunacağı hukuki çözümün ve hâkimin vermesi gereken kararın nasıl olması gerektiği konularında düşünmeye sevk eden bir eğitim modeli tercih etmişlerdir. Amerika’da okutulacak dersler ve benzeri konularda bağlayıcı bir hukuk eğitimi modeli yoktur. Ancak Amerikan Barolar Birliği (*ABA*) avukatlığa kabulde kendi koyduğu standartlarda hukuk eğitimi veren üniversitelerden mezun olmayı şart koştuğundan birçok üniversite *ABA*’nın koyduğu standartlara göre hukuk eğitimi vermektedir⁵⁰. Amerikan Barolar Birliği hukuk fakültelerine akreditasyon vermektedir. ABD Eğitim Bakanlığı (*US Department of Education*) tarafından *ABA*’ya bu yetkiyi tanımıştır.

⁴⁶ Oğuz, s. 9.

⁴⁷ Oğuz, s. 13.

⁴⁸ Oğuz, s. 12.

⁴⁹ Uyumaz/Erdoğan, s. 473.

⁵⁰ Axel Gehringer, “Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi”, TBB, Uluslararası Toplantı Bildirileri, Ankara, 2003, s. 156.

Amerika’da hukuk eğitimi alabilmek için üç ya da dört yıllık bir lisans programından mezun olmak gerekir⁵¹. Hukuk fakültesi öncesinde bu şekilde lisans eğitiminin şart koşulmasının sebebi, hukuk eğitiminin bir mesleki uzmanlaşma eğitimi olarak görülmesidir. Avrupa hukuk eğitim modelinden farklı olarak ABD’de hukuk eğitimi daha dar ve sınırlı olarak (3 yıl) verilmektedir. Zira hukuk eğitiminde öğrencinin belirli bir temele sahip olması ve bunun üzerine hukukun belli bir alanında uzmanlaşması amaçlanmaktadır⁵². İlk olarak Harvard Hukuk Fakültesinde Yargıç J. Story tarafından geliştirilen ve Dekan C.C. Langdell tarafından tekamül ettirilen bu model, diğer ABD hukuk fakültelerine de örnek olmuştur. Nihayetinde günümüzde *ABA*’nın da dayattığı standart uyarınca ancak belli bir temel donanımı olan ve hatta zorunlu olmasa dahi çoğunlukla belirli bir mesleki tecrübesi de olan öğrenciler, belli bir alanda hukuk mesleklerini yapabilmek ve bu alanda uzmanlaşmak için hukuk fakültesine gelmektedir⁵³.

ABD’de yaklaşık 200 adet *ABA* onaylı hukuk fakültesi mevcuttur. *ABA* onaylı olmamakla birlikte eyalet onaylı olan ya da bu şekilde bir onay almamış olan hukuk fakülteleri de mevcuttur. *ABA* onaylı bir hukuk fakültesinden mezun olan öğrenciler tüm eyaletlerdeki baro sınavlarına girmeye hak kazanmaktadır. *ABA* onaylı olmayanlar ise; yalnızca onaylı olduğu eyaletin ya da bu okulu tanıyan diğer eyaletlerin baro sınavlarına girebilmektedir.

ABA standartları uyarınca hukuk fakültesine kaydolabilmek için, öncesinde ABD eğitim bakanlığı tarafından tanınan bir lisans programının en az dörtte üçünü başarılı olarak tamamlamak mecburidir⁵⁴. Bununla birlikte, olağanüstü durumlarda mesleki bilgi ve yeterliliğini başka yollarla ispatlayan adaylar lisans eğitimi koşulunu sağlamadan da hukuk fakültesine kaydolabilirler⁵⁵. *ABA* onaylı olmayan birçok hukuk fakültesi dahi benzer kabul şartlarına sahiptir. Örneğin en çok *ABA* onaysız hukuk fakültesine sahip olan California’da, eyalet onaylı hukuk fakültelerine kabulde 60 kredilik lisans eğitimini tamamlamış olma şartı aranmaktadır.

Adaylar, Hukuk Fakültesi Giriş Konseyince yılda dört kez yapılan Hukuk Fakültesine Giriş Testinden (*LSAT*) yeterli puan alarak hukuk fakültesine girebilirler. Adayların mezun oldukları okuldan aldıkları puanlar da hukuk fakültesine giriş için dikkate alınmaktadır. *LSAT*’da okuduğunu kavrama, muhakeme ve deneysel bölümden oluşan çoktan seçmeli sorular sorulmaktadır. Bunun yanı sıra her öğrencinin kompozisyon yazma mecburiyeti vardır.

⁵¹ Bkz. Minnesota Üniversitesi Hukuk Fakültesine Kabul Şartları, <https://www.law.umn.edu/admissions/jd-admissions/how-apply> (22.05.2019)

⁵² **Martin Kellner**, “Legal Education in Japan, Germany, and the United States: Recent Developments and Future Perspectives”, *ZJAPANR / J.JAPAN.L*, Nr. / No. 23, 2007, s. 199.

⁵³ **Kellner**, s. 200.

⁵⁴ ABA, 2019-2020 Standards and Rules of Procedure for Approval of Law Schools, Standart 502, a-b.

⁵⁵ ABA, 2019-2020 Standards and Rules of Procedure for Approval of Law Schools, Standart 502, c.

Amerikan hukuk eğitiminin amacı çoğu Avrupa ülkesinden farklı olarak bir hukukçu gibi düşünmeyi öğretmektir. Öğrenciler, çoğu kez “bu davada müvekkilinize tavsiyeniz ne olurdu?”, “bu şirketin hukuk danışmanı olarak ne yapardınız?”, “bu somut olayın çözümünde hangi hukukî kurumu tercih ederdingiz?” gibi fiktif sorunların çözümüne dayalı sınavlara tâbi tutulur. Fakültede öğrenciler, genel olarak karmaşık uyumsuzlukları hukukî ve olgusal açıdan tahlil etmeyi öğrenirler. Öğrencilere bir hukukçu gibi düşünüp konuşmanın ne demek olduğunu öğretme amacı, öğrencinin bir hukukçu (avukat, hâkim, kanun koyucu) gibi okuyup yazmayı ve öğretilmekte olan şey üzerine şahsen düşünmeyi, hukuk ve hakkaniyet, olgular ve kurallar, maddî hukuk ve yargılama usulleri hakkında kendi adına konuşmasını gerektirir. Hukukî hayal gücünün gelişmesi ve yaratıcılık, maddî hukuk ve usul hukuku kurallarına hâkim olmaktan daha önemli sayılır. Buradaki temel amaç, hukukçuyu gerçek dünyada karşılaşacağı sorunlara, özellikle de profesyonel meslek hayatına hazırlamaktır. Amerika’da hukuk öğrencilerinin, iletişim ve müzakere becerilerinin yanında hukukî araştırma becerisi ile düşüncelerini kâğıda dökme becerisi ve başarısının, Avrupa’dan çok daha fazla önem verildiğini söylemek gerekir. Amerikan hukuk fakültelerini dünyadaki diğer hukuk fakültelerinden ayıran temel unsurlardan belki de en önemlisi, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin içinde buldukları rekabetçi ortamdır⁵⁶.

Yaklaşık üç yıl temel hukuk eğitimi alanlar *JD* derecesinde hukuk fakültesi mezunu olurlar. Baronun yaptığı avukatlık sınavına girebilmek için en az *JD* derecesine sahip olmak gereklidir. Uzmanlaşmak ya da akademisyen olmak isteyenler "*Magister Legum*" ya da hukuk uzmanlığı (*LLM*) veren bir yıllık lisansüstü programlara devam edebilir. *LLM* programını alanlar *JD* derecesini parlatmış olurlar⁵⁷. Amerika’daki bazı hukuk fakültelerinin, hukuk bilimleri doktoru (*S. JD*) unvanı veren programları vardır. Doktora öğrencilerinin bir yıl süreyle fakültede hazır bulunup en az dört yarıyılık ders ve seminere katılması zorunludur. Bunda başarılı olan adaylar doktora derecesini almak için dört veya beş yıl içinde yayımlanmak üzere yazdıkları tez konusunda sözlü sınavdan geçerek *Dr.* unvanı alırlar⁵⁸.

Amerika’da hukuk stajı olmadığından genellikle tecrübeli uygulamacılar (yargıçlar, avukatlar) tarafından verilen “Yargı Uygulamaları”, “Müvekkille Görüşme ve Danışmanlık”, “Müzakere”, “Alternatif İhtilaf Çözüm Yolları”, “Dava Becerileri”, “Eğitim Mahkemeleri” ve “Klinikler” gibi dersler uygulamayı öğrenmek açısından çok önemlidir⁵⁹.

⁵⁶ Uymaz/Erdoğan, s. 473-475.

⁵⁷ Gehringer, s. 156.

⁵⁸ Uymaz/Erdoğan, s. 459-505.

⁵⁹ Gehringer, s. 156.

Amerika’da hâkim olmak için sınav şartı yoktur. Hakimler atama veya seçimle iş başına gelirler. Seçimle gelinen hakimliklerde seçim, en az beş yıl görev yapmış avukatlar arasından yapılır.

Sonuç olarak ABD’de hukuk eğitiminin olabildiğince mesleki bir uzmanlaşma eğitimi olması amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak hukuk fakültesi eğitiminde zorunlu pratik çalışmalar, klinik çalışmalar, temsili davalar, stajlar ve kamu görevlerine yer verilmekte ve eğitim müfredatı birinci sınıf hariç tamamen seçmeli dersler üzerine kurulmaktadır⁶⁰. Hukuk fakültesi adaylarının başka bir alanda temel bilgi ve tecrübeye sahip olmaları koşulu da bu amacın bir tamamlayıcısıdır. Nitekim aynı doğrultuda hukuk lisansı ile başka disiplinlerdeki yüksek lisans eğitiminin bir arada yürüdüğü karma programlar öne çıkmaktadır. Bunların da amacı, bir başka temel alandaki bilginin hukukta uzmanlaşmayla bir arada yürümesidir⁶¹.

F. İsviçre

İsviçre’de hukuk eğitimi, hem hukuk sistemi hem de siyasal sistemi açısından önemli role ve köklü bir geçmişe sahiptir. İsviçre’de hukuk eğitiminin önemli ve itibarlı bir konuma sahip olması hukukun ilerlemesini sağlamış, böylece nitelikli kanunların çıkarılmasına zemin hazırlamıştır. İsviçre’deki birçok yasa Türkiye’deki kanunların kaynağı durumundadır. Örneğin: 1926 tarihli Medeni Kanun ile 2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, 1912 tarihli İsviçre Medeni Kanunu’ndan; 1926 tarihli ve 818 sayılı Borçlar Kanunu ile 2011 tarihli ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu, 1912 tarihli İsviçre Borçlar Kanunu’ndan; 1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu, 1889 tarihli İsviçre İcra ve İflas Kanunu’ndan; 1927 tarihli ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, İsviçre’nin Neuchatel Kantonu Kanunu’ndan; yeni 12.01.2011 tarih ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, büyük ölçüde 2008 tarihli İsviçre Federal Hukuk Yargılaması Kanunu’ndan; 1956 tarihli ve 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile 2011 tarihli ve 6102 sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu’nun, Ticari İşletmenin bir kısmı ve Şirketler Hukukunun tamamı ile Kıymetli Evrak Hukuku, 1912 tarihli İsviçre Borçlar Kanunu’ndan tercüme edilerek alınmıştır⁶². Bu bağlamda İsviçre hukuk eğitim sisteminin analiz edilmesi ülkemiz açısından da önemlidir.

İsviçre Konfederasyonu; yirmi altı kantondan oluşan federal bir cumhuriyettir⁶³. İsviçre Avrupa Birliği ülkesi olmadığından diğer Kıta Avrupası ülkelerine göre daha özgün bir hukuk ve hukuk eğitimi sistemine sahiptir⁶⁴. Ancak Bologna

⁶⁰ **Hıram Chodosh**, “Hukuk Eğitimi: Trendler, Sorunlar Ve Stratejiler”, (Çev. Dr. Birol AKGÜN), Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1-2, 2001, s. 328-335.

⁶¹ **Sait Güran**, “ABD’de Hukuk Öğretimi ve Eğitimi”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 50 2011, s. 194.

⁶² **İbrahim Kaplan**, Türk ve İsviçre Hukuk Fakültelerinde Hukuk Öğretimi, Ders Programları ve Sınav Sistemleri, TBB Dergisi, s. 139, 2018, s. 349.

⁶³ Wikipedia <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0svi%C3%A7re>

⁶⁴ İsviçre’de 1960’larda hukuk eğitimi alabilmek için Federal ve Kantonal “olgunluk sınavından” A ve B tiplerinde başarılı olmak gerekmektedir. Yönetmelikte hukuk öğretimi 6 sömestr (3 yıl) olarak

Sistemi İsviçre’de üniversite eğitim sistemini etkilemiş ve İsviçre’nin kendine özgü eğitim sistemini diğer Avrupa ülkelerine benzer hale getirmiştir⁶⁵. Hukuk eğitiminde tüm ülkede ortak ya da benzer noktalar bulunsa da, kantondan kantona da farklılıklar olduğu da gözlemlenmektedir. Biz Bern Hukuk Fakültesini örnek olarak açıklamalar yapacağız.

Hukuk fakültesi *Bachelor of Law* (Hukuk Lisansı) ve *Master of Law* (Hukuk Yüksek Lisansı) programlarından oluşmaktadır. Ülkede herhangi bir kantonda hukuk eğitimi alabilmek için temel koşul, Almanya’daki “*Abitur*” sınavı ile alınan belgenin bir benzeri olan “*konfederasyonel lise diplomasına*” sahip olmaktır. Hukuk eğitimi alabilmek için bu belgeye sahip olmak dışında herhangi bir şart yoktur⁶⁶.

İsviçre’de hukuk eğitiminin amacı ilgili yönetmeliklerinde şu şekilde açıklanmıştır:

a- Özel hukuk, ceza hukuku, kamu hukuku, ekonomi hukuku alanlarında ve temel hukuk dallarında, uluslararası ve Avrupa Birliği hukuku hakkında gerekli bilgileri vermek,

b- Hukuki sorunları, bağımsız olarak tanımlama, analiz etme ve çözme becerilerini kazandırmak,

c- Mesleki sorumluluk ve uzmanlık bilgisinin vazgeçilmez şart olduğu, meslek hayatında bu bilginin daima genişletilmesinin ve derinleştirilmesinin öğretilmesi gerekli olduğu bilincini kazandırmak⁶⁷.

Bachelor giriş-başlangıç ve esas öğretim şeklinde aşamalara ayrılmaktadır. Giriş-başlangıç öğretiminin iki sömestr, esas öğretim dört sömestr, *master* öğretiminin ise üç sömestr süreceği yasal olarak benimsenmişse de, fiili olarak bu sürede okulu bitirmek çok zor olduğundan azami süre getirilmiştir. *Bachelor* giriş-başlangıç aşamasında öğretim süresi aşılsa hukuk lisansına devam etmek mümkün değildir. Yine *Bachelor* esas dönemi için 10 sömestr dönemini aşanlar hukuk

belirlense de lisans mezunu olmak için fiili olarak 5-6 yıl sürerdi. Lisansı geçmek için 3 yazılı sınav 1 de sözlü sınav geçmek gerekmektedir. Yazılı sınavlardan ikisi 5 saat geçmeyecek şekilde kompozisyon yazmak, üçüncü yazılı sınav ise en çok 8 günde hazırlanması gereken ev ödevi hazırlamaktır. Sözlü sınav ise 3 kişilik heyet karşısında yapılmaktaydı. Bazı kantonlarda sözlü sınavlar aleni bazılarında ise aleni değildir. Çok ciddi emek gerektiren bu sınavların birinden başarısız sayılan öğrenci tamamından başarısız sayılması kuralı vardı. Başarı sağlamadığı sınavı tekrar alabilmesi için 4 ay geçmesi gerekmektedir. Her sınav ise en çok iki defa tekrarlanmaktadır.

⁶⁵ “İtalya/Bologna’da, 1999 yılında 29 Avrupa ülkesinin Eğitim Bakanlarının katılımıyla oluşturulan toplantı sonucu alınan kararlar Bologna Sistemi olarak anılmaktadır. Bu sistem ile tüm Avrupa’da geçerli olacak bir “Avrupa Yüksek Öğretim Alanı” oluşturulması hedeflenmiştir. Bu hedef aynı zamanda Avrupa Birliği’nin bir “Bilgi Toplumu” ve “Bilgi Ekonomisi” oluşturma hedef ve amaçlarının da bir unsuru olmaktadır. **Kutluhan Bozkurt/ Murat Türe**, “Avusturya ve İsviçre Sistemlerinde Hukuk Eğitimi”, TBB Hukuk Dergisi, S. 117, 2011, s. 93.

⁶⁶ **Bozkurt/Türe**, s. 93.

⁶⁷ **Kaplan**, s. 356ç

lisans diplomasını alamazlar. *Master* için azami öğretim süresi olan 9 sömestreda başarılı olamayanların master hukuk lisansını almaları mümkün değildir⁶⁸.

Öğrenciler hukuk eğitiminden sonra mesleki branşlaşmaya yönelmekte ve bu doğrultuda mesleki eğitimlere, stajlara devam etmektedirler. Genel olarak avukatlık, hâkimlik veya noterlik gibi klasik meslekler tercih edilmektedir. Ülkede çok dil konuşabildiği için mezunlar çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlarda hukukçu olarak çalışmayı da tercih edebilmektedir.

Avukat olmak için öncelikle mesleki bir eğitim/staj sürecinden geçmek zorunluluğu bulunmaktadır. Staj süresi örneğin Bern Kantonunda 18 aydır; bu sürenin en az 9 aylık kısmı bir avukat yanında, en az 3 aylık kısmı ise mahkemede geçirilmek zorundadır. Bu stajın sonunda ise, çeşitli alanlarda (ceza, hukuk, usul hukuku, idare, vergi hukukları ve benzeri alanlarda) yazılı ve akabinde sözlü sınavlara girilmektedir⁶⁹. Hâkim ve savcılık için ise hem seçim hem de atama sistemi mevcuttur⁷⁰.

G. Avusturya

Avusturya’da eğitim kurumlarının eğitim ve öğretim dili Almancadır. Hukuk eğitimi köklü bir geçmişe sahiptir. “Hukuki Pozitivizm/Pozitif Hukuk Öğretisi” kuramın kurucusu olan Hans Kelsen, Viyana Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde uzun yıllar görev yapmış bir hukukçu iken “*Hukuk Teorisinde Pozitivizm Öğretisi*”nin oluşması ve gelişmesini sağlamıştır. Bu öğreti Kıta Avrupası hukuk sisteminin ve teorisinin şekillenmesinde özellikle hukuk felsefesi açısından önemli bir misyon üstlenmiştir. Bu öğreti, “*Viyana Hukuk Teorisi Okulu*” olarak da hukuk öğretilerinde özel bir yer edinmiştir⁷¹. Avusturya’da hukuk disiplinin tarihsel geçmişi ve misyonu, hukuk eğitimine de hatırı sayılır bir önem kazandırmıştır.

Avusturya’da üniversite eğitimi alabilmek için lise eğitiminin sonunda yer alan “Yeterlilik Diplomasını” sağlayan “*Matura*” sınavının verilmesi gereklidir. “*Matura*” sınavı, Almanya’da yer alan ve benzeri bir sınav olan “*Abitur*” sınavına benzer bir sınavdır⁷². Avusturya federal devlet olmasına karşın ülkede verilen hukuk eğitimi birleşik bir eğitimidir.

Avusturya’da hukuk eğitiminin amaçları; hukuk biliminin farklı alanları için temel bir eğitim verilmesi, doğru ve elverişli bir metodoloji ile uygulamaya geçişi sağlayacak bilgi ve materyallerin verilmesi, hukuk fakültesi sonrası klasik mesleki (avukatlık, hâkimlik/savcılık veya noterlik gibi) eğitimlerin alt yapısının oluşturulması, diğer yandan, anahtar niteliğe haiz hukuki bilgilerin ve yetkinliklerin temel ekonomik bilimlerle bağlantısının kurulmasının sağlanması,

⁶⁸ Kaplan, s. 357.

⁶⁹ Bozkurt/Türe, s. 100.

⁷⁰ Bkz. İsviçre’de Hakimlik.

⁷¹ Bozkurt/Türe, s. 90.

⁷² Bozkurt/Türe, s.90.

hukuki düşünme ile hukuki argümantasyonun oluşturulması ve geliştirilmesi, sosyal bilinç ile hukuk bilincinin geliştirilmesi olarak öngörülmüştür⁷³.

Hukuk fakültelerindeki hukuk eğitimi en az sekiz sömestr olarak belirlenmiştir ve bu süre zarfında öğrenciler 3 farklı aşamadan oluşan bir eğitim sürecinden geçmektedirler. Öğrenciler hukuk eğitimlerini tamamladıklarında Türkiye'deki sistemden farklı olarak "*Magistra/Magister iuris*" akademik derecesini alırlar⁷⁴.

Hukuk fakültesi mezunları istedikleri mesleği (avukatlık, hâkimlik/savcılık veya noterlik) yapmak üzere staja başlayabilirler. Sınavlar ise staj sürelerinin sonunda yapılmaktadır. Türkiye'deki sistemden farklı olarak; Avusturya'da avukat, hâkim/savcı veya noter stajyerleri öncelikle, mahkemelerde 9 aylık bir mahkeme ön stajını stajyer hukukçu olarak ortaklaşa tamamlamaktadırlar. Bu ön staj, avukatlık, hâkimlik/savcılık veya noterlik adaylığı için zorunludur. Bu staj süresince tüm stajyerler aylık maaş almaktadırlar. Bu klasik mesleklerin dışında mezunlar, isterlerse akademik yaşamı, bürokrasiyi veya diplomasiyi de tercih edebilmektedirler⁷⁵.

Avukat stajyerleri, yukarıda da belirtildiği üzere, hukuk fakültelerinden mezun olan hukukçuların 9 aylık mahkeme ön stajının akabinde, hâkim, savcı ve noter stajyerlerinden farklı bir etaba geçmektedirler. Bir başka ifade ile avukat stajyerleri ile hâkim, savcı ve noter stajyerlerinin tabii oldukları staj süreleri ve usulleri farklılaşmaktadır⁷⁶. Avukat stajyerleri ön mahkeme stajından sonra, minimum 3 yıl süre ile bir avukat yanında avukatlık stajını tamamlamak zorundadırlar.

H. Rusya

Rusya'da hukuk fakültesine girmek için lise mezunu olmak ve merkezi üniversiteye giriş sınavında gerekli puanı almak gerekmektedir⁷⁷. Hukuk

⁷³ Bozkurt/Türe, s.90.

⁷⁴ Bozkurt/Türe, s.90.

⁷⁵ Bozkurt/Türe, s. 91.

⁷⁶ Staj sonrası avukat stajyerleri, Türkiye'deki sistemden farklı olarak, "*Avukatlık Sınav Komisyonu*"nun oluşturduğu "*Senato*"nun düzenlediği oldukça teknik, zor ve detaylı şekilde yapılan yazılı ve sözlü sınavları verdikleri takdirde avukatlık ruhsatını almaya hak kazanırlar. Hakim adayları ile savcı adayları başlangıç aşamasında ayrılırlar, fakat staj dönemi genellikle birlikte geçirilir. Bununla beraber adaylar seçtikleri alana göre ya ağırlıklı olarak (hâkim adayları) ya mahkemelerde ya da ağırlıklı olarak (savcı adayları), savcılık kurumunda stajlarını geçirirler. Hâkimlik ve savcılık stajında hâkim/savcı adayları, diğer farklı stajyerlerle (avukat ve noter adayları) birlikte tamamladıkları 9 aylık ön mahkeme stajından sonra, ayrıca 4 yıllık bir staj süresini daha tamamlamak zorundadırlar. Bu süre zarfında adaylar ilk derece mahkemeleri, ilçe mahkemeleri, yüksek mahkemelerde ve ayrıca noter, avukat yanlarında ve savcılık makamlarında da staj yaparlar. Hâkim/savcı stajyerleri, avukat stajyerleri gibi, staj için öngörülen sürenin sonunda yazılı ve sözlü sınavlara girerler. Yazılı sınav iki ayrı alandan oluşur ki bunlar; "*hukuk*" ve "*ceza*" bölümleri olarak belirlenmiştir. Yazılı ve sözlü sınavları başarıyla veren v adaylar, sonuçta mesleki yaşamlarına başlamaya hak kazanırlar.

⁷⁷ Dmitry Maleshin, "The Crisis of Russian Legal Education in Comparative Perspective", Journal of Legal Education, Volume 66, S. 2, 2017, s. 293.

fakültelerinin müfredat ve sistemi büyük ölçüde Avrupa üniversitelerine benzemekte ve Bologna sistemine entegrasyon önemsenmektedir⁷⁸. Yaygın hukuk eğitimi dört yıldır. Geleneksel Rus eğitim sisteminde beş yıllık uzmanlık eğitimi verilirken, yakın zamanda yaşanan dönüşümle dört yıllık temel eğitim (lisans) ve isteyenler için iki yıllık uzmanlık eğitimi (yüksek lisans) şeklinde ayırım benimsenmiştir. Avrupa eğitim sisteminin benimsenmesiyle beş yıllık uzmanlık okulları neredeyse bütünüyle kalkmıştır. Hukuk fakültelerinde teorik hukuk eğitimi verilmekte olup, uygulamaya yönelik eğitimler yer almamaktadır⁷⁹. Bu eksiklik nedeniyle Rus hukuk eğitiminin önemli bir kriz içinde olduğu, bu krizin genel eğitim sisteminin yaşadığı krizin bir uzantısı olduğu ifade edilmektedir⁸⁰.

İ. Brezilya

Brezilya’da 1240 hukuk fakültesi bulunmaktadır. Dünyadaki tüm ülkelerin hukuk fakültesi sayısı 1100 civarında olduğu düşünüldüğünde Brezilya’daki hukuk fakültesi sayısının astronomik derecede fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Brezilya’da orta öğretimden mezun olan öğrenciler, yılda bir defa yapılan “*a vestibular entrance examinatón*” adı verilen merkezi sınavdan yeterli puan alarak hukuk eğitimi alabilmektedir. Zamanla merkezi sınava alternatif sınavlar da getirilmiştir. Özel üniversiteler ve devlet üniversiteleri tarafından sunulan hukuk eğitimi 5 yıl sürmektedir.

Brezilya’da pratik hukuk eğitimi zorunludur. Öğrencilerin 250 saat tamamlayıcı aktivite ve 300 saat zorunlu mesleki eğitim almaları gerekir. Üniversiteler tarafından verilen mesleki eğitimlerin yanı sıra, hukuk öğrencileri için pratik faaliyetler yapılır ve öğrencilere staj yapılması tavsiye edilir. Öğrencilere pratik hukuk eğitimlerini tamamlamaları için hukuk firmaları, şirketler ve hukuk mesleği ile ilgili pratik faaliyet gösteren yerlerde staj yapmaları tavsiye edilir⁸¹. Hukuk fakültesinden mezun olarak *LL.B.* unvanını alanlar ve baro tarafından yapılan sınavı geçmek koşuluyla avukat olabilmektedir.

J. Pakistan

Pakistan’da lisans seviyesinde hukuk eğitimi veren 167 tane kurum vardır. Ülkemizdeki YÖK ile eş değer kurum olan *HEC (Higher Education Commission)* ortak sınavlar yapmaktadır ama bu sınavlar üniversiteye giriş için tek ölçüt ve bağlayıcı değildir. Bazı üniversiteler *HEC*’in yapmış olduğu *LAT (Law Admission*

⁷⁸ **Valentina Smorgunova**, “Legal Education In Modern Russian Universities”, <http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/Smorgunova.pdf>.

⁷⁹ **Olga Shepeleva/Asmik Novikova**, “The Quality of Legal Education in Russia: The Stereotypes and the Real Problems” *Russian Law Journal* Volume II, 2014, s. 108,113.

⁸⁰ **Maleshin**, 288.

⁸¹ Konu hakkında pratik bilgi için faydalı linkler: <https://www.lawstudies.com/LLB/Brazil/>
<https://www.lawstudies.com/LLM/Brazil/>

<https://thebrazilbusiness.com/article/how-to-become-a-lawyer-in-brazil>

Test) ve genel yetenek testlerini baz aldığı gibi kendileri de sınav veya mülakat yaparak öğrenci kabul etmektedir.

Pakistan’da hukuk eğitimi *LLB (bachelor of laws)* ve *LLB Hons* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca Pakistan’da *LLB* eğitimi almak isteyen öğrenciler, öncesinde bir lisans derecesine sahip olmak zorundadırlar. *LLB* 3 yıllık, *LLB Hons* ise 5 yıllık hukuk eğitimi vermektedir. Mezun olmak için özellikle bir şart koşulmamıştır. Sadece lisans derslerinin %50 başarı (C) ile verilmiş olması gerekmektedir.

Pakistan’da avukat olabilmek için; baronun yapmış olduğu sınavdan geçmek ve ilgili yüksek mahkeme hâkimi tarafından başkanlık edilen avukatlar komitesi tarafından yapılan mülakatı geçtikten sonra kıdemli bir avukatın yanında 6 ay staj yapmak gerekmektedir⁸².

K. Çin

Çin’de hukuk fakültesine girmek için lise mezunu olmak ve ulusal üniversite sınavında hukuk fakültelerinin gerektirdiği kadar puan almak yeterlidir. Hukuk fakültelerinde lisans eğitimi üniversiteye göre değişkenlik göstermek olup, üç veya dört yıldır⁸³. Lisans eğitiminde hukuk derslerinin yanı sıra, Mao Zhedong’un öğretileri, Marksist felsefe, ekonomi, politika, milli savunma, askeri eğitim, İngilizce, bilgisayar ve beden eğitimi dersleri gibi hukuk dışı bazı zorunlu dersler de mevcuttur⁸⁴.

Fakültede dersler teorik zeminde ve geleneksel anlatım yoluyla işlenmekte, pratiğe yönelik çalışmalara yer verilmemektedir⁸⁵. Pratiğe yönelik eksikliğin giderilmesi amacıyla seçmeli hukuk kliniği dersleri (hukuk öğrencilerinin adli yardım projeleri bağlamında danışan kişilerin geçek hukuki sorunlarıyla

⁸² Konu hakkında pratik bilgi için faydalı linkler:

<http://www.supremecourt.gov.pk/ijc/articles/6/1.pdf>

https://en.m.wikipedia.org/wiki/Admission_to_practice_law

<https://bahria.edu.pk/admission/undergraduate/academic-eligibility-ug/>

<http://pu.edu.pk/program/show/900332/Punjab-University-Law-College>

<https://www.hec.gov.pk/english/universities/Pages/AJK/Illegal-DAls.aspx>

<https://www.ilmkidunya.com/colleges/bachelors-institutes-law>

<http://www.kinnaird.edu.pk/undergraduate-admission/>

⁸³ **Henry Liao/Dnhuah Huang/William Deng**, “Regulation of the legal profession in China: overview”, [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-020-3499?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-020-3499?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)), (Erişim: 13.05.2020)

⁸⁴ **Nicolai Nielsen**, “Legal education in China How do Chinese universities prepare law students for legal practice”, s. 3, https://www.academia.edu/3643300/Legal_education_in_China_How_do_Chinese_universities_prepare_law_students_for_legal_practice. (Erişim: 13.05.2020).

⁸⁵ **Nielsen**, s. 4; **Zhou**, s. 68.

ilgilenmesi)⁸⁶ ve fakültenin son smestrinde iki ila üç ay avukat yanında staj yapma zorunluluğu bulunmaktadır⁸⁷.

Çin’de hukuk mesleklerini yapabilmek için öncelikle hukuk yeterliliğine sahip olmak gerekmektedir. Avukatlık için öncelikle hukuki yeterliliğin elde edilmesi, sonrasında ise avukatlık ruhsatı edinmek gerekmektedir. Hukuk fakültesi veya diğer bazı fakültelerden lisans derecesine sahip olanlar ulusal yeterlilik sınavına girerek hukuki yeterlilik kazanabilirler. Ulusal Hukuk Sınavı’nın yanı sıra hukuk fakültesi mezunu olup, hukuk eğitimi ve ğretimi ya da diğer hukuk mesleklerinde kıdemli olanlar da doğrudan yeterlilik başvurusunda bulunabilirler⁸⁸. Avukat adayının yeterliliğini elde etmesi ve sonrasında bir yıl bir avukatın yanında staj yapması gerekmektedir⁸⁹.

Hâkim ve savcı olabilmek için hukuki yeterliliğe sahip olmak ve ilk derece mahkemeleri için iki yıl, diğer mahkemeler için üç yıl mesleki tecrübeye sahip olmak gerekmektedir. Master derecesine sahip olanlar bakımından birinci derece mahkemeleri için bir, diğer mahkemeler için iki yıl tecrübe yeterlidir⁹⁰. Bu Şartları taşıyan kişiler hakimlik ya da savcılık sınavına girerek hâkim savcı olabilmektedir. Hukuk fakültesi mezunu olmak Şartı bulunmadığı için devlet memurları, Komünist Parti yeleri ve emekli askerlerin hakim olması da oldukça yaygındır. Hukukçu olmayan hakimler genellikle kurul Şeklinde görev yapan mahkemelere başkan olarak atanmaktadır⁹¹. Yakın zamanda yapılan reformla hakim-savcı yardımcılığı uygulaması getirilmiştir. Hukuki yeterlilik sonrasında adayın öncelikle sınava girerek hakim-savcı yardımcısı olması gerekmekte, hakim-savcılar ise yardımcılar arasından yine sınavla seçilmektedir. Bunun yanı sıra ülkenin çeşitli bölgelerinde hakimlik ve savcılık için farklı ilave koşullar aranmaktadır.

L. Japonya

Hukuk fakültesinde 4 yılını başarıyla tamamlayan kişiler, baro sınavında başarıyı sağlayabilmek için 2 yıllık bir hukuk eğitimi daha almaktadır.⁹² Müfredat genelde kurs ve seminerlerden oluşmaktadır. Ayrıca ğrenciler, Japon Etütleri ve Uluslararası Liberal Sanatlar alanında İngilizce kurslarında en az 50 kredilik ders almalıdır.

⁸⁶ **Shiwen Zhou**, “The Reform Strategy of Legal Education in China”, *Global Business & Development Law Journal* / Vol. 22, 2009, s. 71-73.

⁸⁷ **Nielsen**, s. 5, 6.

⁸⁸ “China Lawyer Systeme”, http://www.lawinfochina.com/legal/Display_6.shtml. (Erişim: 13.05.2020).

⁸⁹ Admission to practice law, https://en.wikipedia.org/wiki/Admission_to_practice_law#Iran. (Erişim: 13.05.2020).

⁹⁰ in Halk Cumhuriyeti Hakimler Yasası, m. 9.

⁹¹ **Guodong Du**, “Who Can Serve as Judges in China?”, *China Justice Observer*, 14.05.2019, <https://www.chinajusticeobserver.com/a/who-can-serve-as-judges-in-china>. (Erişim: 14.05.2020).

⁹² <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2019/03/02/editorials/revamping-law-school-system/#.XUGmLy35zOQ>

Japonya’da bir öğrenci; avukat, hâkim ya da savcı olarak çalışmak için 2-3 yıllık hukuk programını tamamlamalı ve baro sınavını geçmelidir. Hukuk fakültelerinden mezun olmayan kişiler ise ön yeterlilik sınavını geçtikten sonra baro sınavına girebilirler. En fazla 3 kere girme hakkının bulunduğu baro sınavına hukuk fakültesinde mezun olduktan sonraki 5 yıl içinde girilmesi gerekmektedir. Avukat olmak için Japonya vatandaşı olmak zorunlu değildir⁹³.

Hukuk fakültesi öğrencilerinin, Japonya Hukuki Eğitim ve Araştırma Enstitüsü tarafından denetlenen 1 yıllık stajlarını tamamlamaları gerekir. Avukatlar, hâkimler ve savcılar temelde aynı eğitimi alsalar da bir kişi aynı anda yalnızca bir statüde çalışabilmektedir. Meslekler arası geçişin mümkün olduğu ülkede, hâkimler ve savcılar avukatlık yapabildiği gibi avukatlar da hâkimlik ve savcılık yapabilmektedir⁹⁴.

M. Mısır

Mısır’da hukuk eğitimi öncesinde bir lisans derecesine sahip olma koşulu mevcuttur. Dört yıllık bir lisans eğitimini tamamlayanlar hukuka giriş sınavına girerek herhangi bir hukuk fakültesine başvurabilir. Hukuk fakültesi eğitimi üç yıldır. Modern hukuk fakültelerinin müfredatında şu dersler yer almaktadır: İslam hukuku (fıkıh ve fıkıh usulü), medeni hukuk (sözleşme hukuku, haksız fiil hukuku, aile hukuku, iş hukuku, sigorta hukuku), ticaret hukuku (kara ticaret hukuku, deniz ticaret hukuku, havacılık hukuku, şirketler hukuku), usul hukuku, ceza ve ceza muhakemesi hukuku, kamu hukuku (anayasa hukuku ve idare hukuku), milletlerarası kamu hukuku ve milletlerarası özel hukuk⁹⁵.

Avukat olabilmek için Mısır Barolar Birliği tarafından tanınan bir hukuk fakültesinden mezun olmak ve baro sınavında başarılı olmak gerekmektedir⁹⁶.

Hakim olmak için hukuk fakültesi mezunu olmak, otuz yaşını doldurmak ve belirli bir mesleki tecrübeye sahip olmak gerekmektedir. Mesleki tecrübe için çeşitli seçenekler mevcuttur; akademik derece sahibi olarak, savcılık ofisi tecrübesi ile ya da avukatlık tecrübesi ile hakimlik sınavına başvurulabilmektedir. Ancak en yaygın uygulama savcılık ofisinde çalıştıktan sonra hakimliğe geçilmesi şeklindedir⁹⁷.

⁹³<http://communities.lawsociety.org.uk/international/regions/north-asia-and-the-pacific/japan/how-to-practise-in-japan/5044554.fullarticle>

⁹⁴<http://communities.lawsociety.org.uk/international/regions/north-asia-and-the-pacific/japan/how-to-practise-in-japan/5044554.fullarticle>

⁹⁵ **Taher Aboueleid**, “Legal education and technology in Egypt in an era of globalization”, s. 4. <https://ssrn.com/abstract=3209080> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3209080>. (Erişim: 14.05.2020).

⁹⁶ **Aboueleid**, s. 5.

⁹⁷ Justice at a Crossroads: The Legal Profession and the Rule of Law in the New Egypt, Report of the International Bar Association’s Human Rights Institute (IBAHRI) Supported by the Open Society Institute, Kasım 2011, s. 18.

N. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan, Şeriat ve modern pozitif düzenlemelerin bileşiminden oluşan kendine özgü bir hukuk sistemine sahiptir. Ülkede hukuk eğitimi başlangıçta yalnızca Şeriat üzerine iken, zamanla modern hukuk öğretisinin öğretildiği hukuk fakülteleri açılmıştır. Şeriat fakültelerinin müfredatını büyük ölçüde fıkıh ve fıkıh usulü oluştururken, hukuk fakültelerinin müfredatı ağırlıklı olarak medeni hukuk yaklaşımıyla modern hukuk üzerinedir. Bu fakültelerde Suudi devlet düzenlemelerine ağırlık verilmekte, Şeriat minimum düzeyde öğretilmektedir. Hukuk ve şeriat fakültelerinin müfredatının içermesi gereken minimum dersleri belirten bir düzenleme yoktur, her fakülte müfredatını kendisi belirlemektedir. Her iki tür fakülten mezun olanlar da avukatlık yapabilmektedir⁹⁸.

Suudi Arabistan'da avukatlığın temel koşulu bir Şeriat fakültesinden ya da geçerli bir hukuk fakültesinden mezun olmaktır⁹⁹. Bunun yanı sıra üç yıllık mesleki tecrübe koşulu bulunmaktadır. Şeriat ya da hukuk alanında *master* derecesine sahip olanlar için tecrübe şartı bir yıldır. Bu koşulları sağlayanlar Avukatlık Kabul ve Kayıt Komitesi'ne başvurarak sicile yazılır ve avukatlık yapmaya hak kazanırlar¹⁰⁰.

Suudi Arabistan'da şeriat mahkemelerinde hakim (kadı) olabilmek için bir şeriat üniversitesinden mezun olmak ve Adalet Bakanlığı tarafından yapılan sınavdan başarılı olmak gerekmektedir¹⁰¹. Ayrıca birinci derece mahkemeleri için 22, temyiz mahkemeleri için 40 yaş koşulu vardır. Hâkim yardımcılığı ve kademeli hakimlik sistemi olan ülkede her bir hakimlik kademesi ve yukardaki temel koşullara ilave olarak koşulları belirlenmiştir.

O. İran

İran'da hukuk eğitimi 4 yıldır. Zorunlu olmamakla birlikte, öğrencilerin başka alanlarda tecrübe sahibi olmak için öncesinde başka bir alanda lisans eğitimi aldıktan sonra hukuk fakültesine gitmeleri yaygındır¹⁰².

İran'da avukatlık için 4 yıllık hukuk fakültesinden mezun olmak, çoktan seçmeli baro sınavında başarılı olmak, on sekiz aylık staj dönemini tamamlamak, staj

⁹⁸ **Rayan Alkhalawi**, "Legal Education Reform in Saudi Arabia: A Case Study of Taibah University", Theses and Dissertations. Paper 15, 2015, s. 9.

⁹⁹ Suudi Arabistan Avukatlık Kanunu m. 3, Code of Law Practice - Saudi Arabia, http://hrlibrary.umn.edu/research/saudi-arabia/code_of_law.html.

¹⁰⁰ Suudi Arabistan Avukatlık Kanunu m. 3, Code of Law Practice - Saudi Arabia, http://hrlibrary.umn.edu/research/saudi-arabia/code_of_law.html.

¹⁰¹ Suudi hukuk sisteminde Şeriat mahkemelerinin yanı sıra idari uyuşmazlıklara bakan şikayet mercileri ve uzmanlık mahkemeleri bulunur.

¹⁰² **Lachin Rezaian**, "How to become a lawyer?", Mehr News Agency, 28.06.2018, <https://en.mehrnews.com/news/135197/How-to-become-a-lawyer>. (Erişim: 14.05.2020).

sonunda belirlenen konulardan birinde makale sunmak ve yazılı ve sözlü yeterlilik sınavında başarılı olmak gerekmektedir¹⁰³.

P. Portekiz

Portekiz’de 12 adet hukuk fakültesi bulunmakta olup her fakülte ders programını kendisi belirlemektedir. Portekiz’de hukuk fakültesinde öğrenim beş yıl sürmektedir. Öğrenimin birinci sınıfında; Anayasa hukuku, malî hukuk veya iktisat, Roma hukuku, dersleri verilmektedir. İkinci sınıfta idare hukuku, medenî hukuka giriş, vergi hukuku ve devletler hukuku dersleri verilmektedir. Üçüncü sınıfta ise; ceza genel, medenî usul hukuku, borçlar hukuku, iş hukuku, idare hukuku, vergi hukuku dersleri verilmektedir. Dördüncü sınıfta aile hukuku, miras hukuku, eşya hukuku, ceza hukuku, milletlerarası özel hukuk ve ceza usul hukuku dersleri verilmektedir. Beşinci sınıfta öğrenciler uzmanlaşmak istediği kamu hukuku, özel hukuk ve ekonomi hukuku arasında tercih yaparak uzmanlaşma yapmaktadır. Bütün bu çalışmaların yanında hukukta metot, sosyoloji, hukuk felsefesi gibi dersler seçmeli ders alınabilmektedir¹⁰⁴. Portekiz’deki hukuk fakültelerindeki dersler klasik olarak takrir yöntemi ile hem teorik hem de pratik olarak verilmektedir. Teorik dersler ve konular profesörler tarafından anlatılır. Hukuki olay çözümü ise genellikle asistanlar tarafından yürütülen pratik derslerle yapılır¹⁰⁵.

Q. Yunanistan

Yunanistan’da lise eğitimini tamamlayanlar, genel üniversitelere giriş sınavı ile hukuk fakültelerine yerleşebilmektedir. Hukuk fakülteleri ders programını ve ders içeriğini belirleme haklarına sahiptirler. Dersler 1982 yılından beridir yarıyıllık olarak yapılmaktadır. Bir öğrencinin hukuk fakültesinden mezun olabilmesi için 30 zorunlu ve 10 seçimli ders kredisi olarak başarılı olması gerekmektedir. Zorunlu dersler anayasa hukuku, medeni hukuk, aile, hukuku, miras hukuku, ceza hukuku, ceza usul hukuku, mahkeme usulü hukuku, ticaret hukuku, uluslararası hukuk ve denizcilik hukukudur. Bunların yanında öğrencilerin medeni hukuk, ceza hukuku ve kamu hukuku alanlarında ‘*sentez*’ denilen bir dersi de almaları gerekmektedir. Derslerin yarıyıllık olması dolayısıyla ceza hukuku, medeni hukuk ve kamu hukuku gibi dersleri bir yarıyıldaki öğrenmenin mümkün olmadığı görüldüğünden sentez dersleri konulmuş, ayrıca 4 yıllık eğitimin sonunda öğrencilerin gelişimi için 20 kişilik gruplardan oluşan seminer dersleri başlatılmıştır. 2020 yılı itibariyle Yunanistan’da yalnızca 3 adet hukuk fakültesi bulunmaktadır¹⁰⁶.

¹⁰³ **Maliheh Zare**, “An Overview of Iranian Legal System and Research”, Globalex, https://www.nyulawglobal.org/globalex/Iran_Legal_System_Research.html#lawyering. (Erişim: 14.05.2020).

¹⁰⁴ **Oğuz**, s. 17-18

¹⁰⁵ **Oğuz**, s. 19.

¹⁰⁶ Atina’da “Ethniko Kapodistriako Panepistimio”, Selanik’te “Aristotelio Panepistimio Thessalonikis”, Komotini’de “Nomiki Sxoli Komotinis” hukuk fakülteleri mevcuttur. 2003 yılında

Hukuk fakültesinden mezun olanlar, ilgili bölgedeki baroya kaydolarak on sekiz aylık staj sonunda avukat olabilmektedir. Hakim ya da savcı olmak içinse, ulusal sınavda başarılı olmanın yanı sıra, en az iki yıl avukatlık yapmış olma koşulu bulunmaktadır.

R. Belçika

Belçika’da lise diploması olan her öğrenci herhangi bir sınava girmeden, isteğe bağlı olarak hukuk fakültesine kayıt yaptırabilmektedirler. Buna bağlı olarak Belçika’da hukuk fakültelerine kaydolmak kolay olmakla birlikte mezun olmak ise tam tersine bir o kadar zordur. Hukuk fakültesine kaydolan öğrencilerin büyük bir bölümü başarılı olamadığı için süreç içerisinde kendiliğinden elenmektedirler. Adaylar, Fransızca veya Felemenkçe dillerinden hangisini daha iyi konuşuyor ise bu dilde eğitim veren hukuk fakültelerinde öğrenim görmeyi tercih etmektedirler.

Hukuk fakültelerinin eğitim süresi beş yıl olup, ilk üç yıllık sürede başarılı olanlar “*bachelor*” diploması almakta, son iki yıllık öğrenimi de başarılı olarak tamamlayanlar ise “*master*” diploması alarak mezun olmaktadır. Bologna sistemi bütün Avrupa’da etkili olduğu gibi Belçika’daki üniversitelerin sistemini de etkileyerek değişime uğratmıştır. Hukuk fakültesinden mezun olanlar hâkim, savcı, avukat, noter, icra müdürü olabilmektedirler. Avukatlık stajı üç yıl olup, stajın yıllarına göre artan oranda maaş alınmaktadır. Stajyer Avukatlar stajın başında baroya kaydolması gerekmektedir. Baroya kaydolan stajyer avukat, mahkemede yapılan yemin töreni ile birlikte stajyer olarak çalışmaya başlar. Stajyerler baroya kayıt yaptırdıktan sonra baronun belirlediği zorunlu dersleri tamamlar ve sonrasında bitirme sınavına girerler. Bu sınavdan başarılı olmaları halinde yeterlilik belgesi olarak avukatlığa adım atarlar.¹⁰⁷

S. Danimarka

Danimarka’da hukuk eğitimi “*bachelor*” ve “*master*” olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama olan *bachelor* öğrenimi üç yıl sürmekte olup, bu süreçte kamu ve özel hukukun temel kavramlarının yanı sıra Avrupa Birliği Hukuku öğretilmektedir. Her dönem sonunda öğrencilere sınav yapılmakta olup son dönemde ise öğrenci tarafından proje hazırlanması gerekmektedir. Başarılı geçen *bachelor* öğreniminin tamamlanmasından sonra, iki yıl süren *master* öğrenimi başlamaktadır. Bu süreçte de *bachelor* sistemine benzer bir şekilde öğrenciler her dönem sonunda sınav vermek zorundadırlar. Bu öğrenimin sonunda öğrencinin bitirme tezi yazması gerekmektedir.

Hukuk fakültesinden mezun olanlar hâkim, savcı, avukat veya noter olarak çalışabilmektedir. Danimarka’da avukat olabilmek için, bir hukuk ofisinde üç yıl stajyer avukat olarak çalışmak gerekmektedir. Bu staj döneminde stajyer

da yalnızca bu hukuk fakültelerinin bulunduğu yönünde bkz. **Antonis Pantelis**, *Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi*, Türkiye Barolar Birliği, 9-11 Ocak 2003, s. 139 vd.

¹⁰⁷ **Öztoprak Sağır**, s. 27-32.

avukatların baronun belirlediği konularda hukuk kurslarına devam mecburiyeti vardır. Bir stajyerin avukat sıfatını alabilmesi için, staj sonunda yapılan sınavda da başarılı olması gerekmektedir¹⁰⁸.

T. İspanya

İspanya’da öğrenci kabul kriterleri üniversitelere bırakılmıştır. Üniversitelerce belirlenen “*bachillerato*” ya da “*Bachillerato Unificado Polivalente (BUP)*” adındaki sınavlarda başarılı olmak öğrenci kabulünde büyük öneme sahiptir. İspanya’da eğitim programını ve eğitim süresini de her üniversite kendisi belirlemektedir¹⁰⁹.

Hukuk fakültelerinde zorunlu temel ders olarak okutulan Anayasa hukuku, ceza hukuku ve ceza usul hukuku, idare hukuku, vergi hukuku, ticaret hukuku, medenî hukuk, medenî usul hukuku, hukuk teorisi, Roma hukuku, kilise hukuku ve hukuk tarihi gibi dersler yanında seçmeli derslerde bulunmaktadır. İspanya da tahrir benzeri olan konferans şeklinde dersler yapılmakta, zaman zaman da pratik yapılabilmektedir. Sınavlar kural olarak yazılı olarak yapılmakta ve ortalama olarak iki saat sürmektedir. Hukuk öğrenimi, öngörülen zorunlu ve seçmeli derslerin başarı ile tamamlanması ile bitmekte ve öğrenci “*licenciado*” unvanını almaktadır.

Licenciado unvanı alanlar stajyer avukat olarak çalışmaya başlayabilirler. Staj sonunda barolar tarafından yeterlilik sınavı yapılır başarılı olanların avukat olarak baroya kaydı yapılır. Hâkim olmak için ise hukuk fakültesi mezunu olmak ve “*oposición*” isimli mülakatı geçmek gerekmektedir. Bu sınavda, adayların kura yöntemiyle seçtikleri bir konuda konferans vermeleri beklenir. Burada adayın yeteneği ve yeterliliği test edilir. Doktora yapmak isteyen öğrencilerin iki yıl süren yeni bir öğrenim sürecini takip etmeleri gerekmektedir. İspanya’da doktora eğitimi iki yıl olarak öngörülmüş olsa da, genelde bir öğrencinin doktor unvanını alabilmesi beş yıllık bir süre almakta, ayrıca öğretim üyesi olarak çalışabilmek için “*concurso-oposición*” adı verilen bir sınavda başarılı olunması gerekmektedir¹¹⁰.

II. ÜLKEMİZDE HUKUK EĞİTİMİ VE REFORM ÖNERİMİZ

A. Hukuk Eğitimi Reformuna Duyulan İhtiyaç

Hak ve sorumluluklar, tam ve sağ doğmak şartı ile bir gerçek kişiyi anne karnından ölümüne kadar hayatının tamamında takip eder. Bu anlamda hak ve sorumluluklar, tıpkı ruh gibi hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Hukuk ise hak ve sorumlulukları düzenleyen disiplindir. Hukuk, kişinin adı, ikameti, öğrenim hayatı, evlenmesi, boşanması, alış-veriş yapması, işyeri açması, şirket kurması, derneğe üye olması, tedavi görmesi, vasiyetname hazırlaması gibi birçok iş ve

¹⁰⁸ Öztoprak Sağır, s. 28-32.

¹⁰⁹ Uyumaz/Erdoğan, s. 483-484, Oğuz, s. 14-17.

¹¹⁰ A Uyumaz/Erdoğan, s. 484.

işlemede sonuç doğurur ve kişinin toplum menfaatine uygun olan düzene tabi olmasını sağlar. Tüm bu süreçleri düzene sokmayı hedefleyen hukuk, gerçek kişilerin yanı sıra, şirket, dernek ve benzeri tüzel kişilerin iş ve işlemlerini de düzene sokmayı amaçlar. Hatta hukuk, kamu tarafından teşekkül ettirilen tüzel kişileri yani devleti düzenler ve tüm dünya uluslarının menfaatine uygun olarak belli bir düzene sokmayı hedefler.

İnsan ilişkilerinde hukukun ilgi alanına giren geniş yelpaze düşünüldüğünde bu disiplindeki eğitimin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Hukuk eğitimi almak isteyen öğrencilerin insan olarak kendini tanıması, toplumu tanıması, karmaşık insan ilişkilerini çözebilecek akıl yürütme becerisine sahip olması ve geçmişte insan ilişkilerine ışık tutan tarihi bilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin ayrıca doğru anlama ve anlatma, yani iletişim yetisine sahip olması, bunun için de ana dilini iyi kullanabilmesi, dil bilgisine hâkim olması gerekmektedir¹¹¹.

Ülkemizde hukuk eğitimi almak isteyenler için kabul edilen öğrenci seçme sistemi maalesef yukarıda vasıfları zikredilen kişiyi seçmemektedir. Ülkemizde 17 yaşında liseyi bitiren ve henüz insan olarak kendisini dahi iyi tanıyacak olgunluğa ulaşmayan bir kişi hukuk eğitimi almaya hak kazanmaktadır. Liseyi bitiren öğrenci, ÖSYM tarafından tüm programlar için ortak olarak yapılan genel sınavdan aldığı puana göre tercih yapmakta, çoğunlukla tercih ettiği birçok farklı bölüm arasından puanının denk gelmesine göre hukuk fakültesine girmektedir. Kaldı ki lise eğitiminin genel kalitesi ve müfredatı düşünüldüğünde bu kişinin toplumu tanıtan sosyoloji veya akıl yürütme becerisi kazandıran mantık gibi dersleri almamış olduğunu düşündüğümüzde, hukuk eğitimi alırken zorlanması kaçınılmazdır. Öğrencinin zorlanmasının yanı sıra düşük öğrenci profili nedeniyle birçok hukuk dersinin soyut bilgiden öteye geçmeyeceğini belirtmek gerekir¹¹².

Dünyadaki küreselleşme süreci ile birlikte ekonomi ve sanayideki ilerleme, ulusal ve uluslararası çapta hukuk hizmetine daha fazla ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. Bir sektör haline gelen hukuki hizmet alanında da uluslararası düzeyde rekabet kendini göstermeye başlamıştır. Dünya çapında büyük hukuk büroları yurtdışında muhabir bürolarla çalışırken ekonomi ve sanayideki ilerlemeler karşısında yurtdışına hukuk bürosu açma yoluna gitmişlerdir. Uluslararası düzeyde hukuki ihtilafların hallinde, tahkimlerde görülen yargılamalarda hukukçular karşı karşıya geldikleri gibi, tüm dünyaya yayılan dev şirketlere sağlanan hukuki hizmet piyasasında da rakip hukuk firmaları karşı karşıya gelmektedirler.

¹¹¹ **Erzan Erzurumluoğlu**, “Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi”, TBB Uluslararası Toplantı Bildirileri, Ankara, 2003, s. 285.

¹¹² **Tufan Erhürman**, “Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi”, TBB Uluslararası Toplantı Bildirileri, Ankara, 2003, s. 57; **İlber Ortaylı**, Hukuk Eğitimi ve Tarihi, Online Söyleşi, Özetle: “Hukuk liseden sonra öğrenilecek bir şey değil onu size söyleyeyim. Hukuk 17-18 yaşındaki çocuğa öğretilecek şeyler değildir.” Erişim Adresi: (<https://www.youtube.com/watch?v=y3bitsY92BY>) (Erişim: 09.01.2020).

Günümüzde devletlerin *soft power* (yumuşak güç) olarak ifade edilen uluslararası itibar ve gücünün en önemli bileşen ve göstergelerinden birisi, ulusal hukukçuların dünyanın farklı coğrafyalarında söz sahibi olabilmesi ve vatandaşlarının haklarını savunabilmeleridir. Kendi topraklarındaki çok uluslu kuruluşlarda kendi hukukçularının söz sahibi olup olmadığı, hatta tamamen yabancı unsurlar arasındaki ihtilaflarda kendi hukukçularının söz sahibi olabilmesi paha biçilmez bir *soft power* örneğidir. Hukukçuları ile söz sahibi olabilen devletler, tahkim merkezleri gibi kurumsal yapılarla da uluslararası hukuk sektöründe söz ve pay sahibi olabilmektedir. Günümüzde İsviçre ve İsveç'in uluslararası tahkim alanında öne çıkması ve Amerikalı hukuk şirketlerinin dünyanın dört bir yanında, Amerika'yla hiç alakası olmayan konularda bile danışmanlık vermesi bu ülkelerin uluslararası gücüne önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu alanlarda başarının ve ilerlemenin anahtarı ise ilgili devletin hukukçularının kalitesidir.

Günümüz dünyasında sadece üretilen mal veya paranın ülkeler arasında rekabet etmediği, ondan da öte, bilgi ile donanmış gerek teknisyen gerekse hukuk adamlarının rekabetin başat aktörleri olduğu bir gerçektir. Bu bilinçle, ülkelerin bugün her alanda başarılı hukukçulara dünden daha fazla ihtiyacı olduğu yadsınmaz.

Hukuk eğitimi sistemimizin bırakın küresel çapta hukukçu yetiştirmeyi, ulusal çapta dahi iyi hukukçu yetiştirmeye yeterli olamadığı ülkemizdeki adalet sisteminin ürettiği sonuçlardan kolayca anlaşılabilir. Bir başka ifade ile üniversitelerimizdeki hukuk eğitiminin ülkemizi uluslararası düzeyde temsil edecek, diğer ülke hukukçuları ile rekabet edebilecek iyi hukukçular yetiştirmekten son derece uzak olduğu görülmektedir. İstisnai başarı örnekleri bulunsa da hukuki hizmet ihraç edebilen bir ülke olduğumuzu söylemek ne yazık ki mümkün değildir.

Türkiye, Dünya'da söz sahibi olan, güçlü bir devlet olmak istiyorsa, uluslararası arenada tekel sahibi olan güç odakları karşısında bir alternatif olma iddiası varsa, küresel ölçekte vatandaşlarının ve zulme uğrayan herkesin hamisi olma iddiası varsa; Türk hukukçuların ve Türk hukuk firmalarının dünyanın dört bir yanında etki ve itibarlı olmaları şarttır. Siyasi etmenlerin yanında ve öncesinde bu hukukçu güç, uluslararası platformda güçlü ve söz sahibi olmanın mutlak gereğidir. Türkiye'nin sivil gücü olan ulusal şirketleri veya iş adamlarının yanında, gittikleri ülkelerde kendilerini karşılayan, o ülkede faaliyet gösteren, yanlarında durabilen ve uyuşmazlık durumlarında kendilerini savunan Türk hukuk şirketleri olduğu gün Türkiye'nin büyük devlet olduğu ve gelişmiş ülkeler kategorisine girdiği söylenebilecektir.

Son dönemlerde hukuk eğitiminde kaliteyi sağlayabilmek için hukuk fakültesine girişte puan sınırlaması getirildi ise de mevcut hukuk fakültelerinin fazlalığı, akademik kadroların yetersizliği ve kontenjanların yüksek olması karşısında bu

tedbirler yetersiz kalmıştır¹¹³. Hukuk fakültelerinin ve kontenjanlarının artması ile adaylar, çok düşük puanlarla hukuk fakültesine yerleşebilmektedir. Örneğin 2010 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavında (ÖSYS) 177000'inci, 2014 ÖSYS'de ise 366000'inci aday hukuk fakültesine yerleşmiştir¹¹⁴. YÖK Genel Kurulu'nun getirilen sınırlamalar sonrası mevcut durumda hukuk fakültelerine yerleşmek için ilk 125.000 başarı sıralamasına girme koşulu getirilmiştir.

Ülkemizde bir öğrencinin hukuk fakültesinden mezun olabilmesi ve hukuk mesleklerine aday olabilmesi için dört yıllık (sekiz yarıyılık) eğitim programını başarıyla tamamlamış olması yeterlidir¹¹⁵. Avrupa'nın birçok ülkesinde bu süre beş yıldır¹¹⁶. Amerika'da ise hukuk eğitimi üç yıl sürse de hukuk eğitimi alabilmek için lisans mezunu olmak gerekli olduğundan liseden sonra hukuk fakültesi mezunu olabilmek için en az yedi yıl geçmesi gerekmektedir.

Ülkemizde hukuk eğitiminin kalitesinin artırılması için, mevcut sorunları ve eksiklikleri, bu konudaki tarihi tecrübe ve yukarıda incelemiş olduğumuz dünyadaki hukuk eğitim sistemi örnekleri çerçevesinde çözümlenmek gerektiği kanaatindeyiz. Ülkemizin sahip olduğu kültürel ve tarihi hukuk müktesebatını göz önüne alarak uygulanabilir bazı önerilerde bulunmak istiyoruz. Aşağıda açıklayacağımız bu önerilerde, ülkemizin ve mensubu olduğu medeniyetin hukuk eğitimindeki tarihi tecrübesi, yakın tarih uygulaması ve bundan çıkarılan dersler, modern toplumlardaki başarılı örnekler ile toplumumuzun değer yargıları ve yapısı dikkate alınmıştır.

B. Hukuk Fakültesi Eğitim Reformunun Temel Dinamikleri

Ülkemizde hukuk eğitiminin esaslı bir reforma tabi tutulması gerekmektedir. Zira sorun, yüzeysel ve şekilsel değişikliklerle çözülemeyecek, önemli bir sistem ve paradigma değişikliği gerektiren bir sorundur. Bu reformun temel dinamikleri ise hukuk eğitiminde metot değişikliği ve standardizasyon olmalıdır. Hukuk eğitiminde teorik ve monolog eğitim modeli terk edilerek, pratiğe yönelik ve öğrencinin katılımını artıracak bir metot değişikliği sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra modern Avrupa eğitim sisteminin bel kemiği olarak ifade edilebilecek Bologna sistemi üzerinden hukuk eğitiminin içeriğinin standardizasyonu ve ölçülebilirliği sağlanmalıdır.

¹¹³ ÖSYM, Yüksek Öğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu, 2018, <https://www.osym.gov.tr>, (Erişim: 24.04.2019).

¹¹⁴ “Tıp fakültesine ilk 40 bin, hukuk fakültesine ilk 150 bin’de olanlar girebilecek”, <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/tip-fakultesine-ilk-40-bin-hukuk-fakultesine-ilk-150-bin-de-olanlar-girebilecek-28084226>, (Erişim: 20.04.2019).

¹¹⁵ İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Lisans Öğretim Ve Sınav Yönetmeliği, m.5, <http://www.resmigazete.gov.tr> (Erişim: 22.05.2019)

¹¹⁶ Ceyda Ümit ve diğerleri, “Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde Avukatlık Mesleği ile İlgili Düzenlemeler”, Adalat Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Bilgi Notu, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/yayinlar/e-kutuphane.html>, (Erişim: 22.05.2019).

1. Hukuk Eğitiminde Metot Değişikliği: Takrir ve Karar Yöntemleri

Hukuk eğitiminde temel yaklaşımın değişmesi gerekmektedir. Eğitimin temel çıktısı olan mezunların hangi vasıflara sahip olması gerektiği yeniden gözden geçirilmeli, çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek vasıflarda hukukçu yetiştirilmelidir. Bunun için de eğitimde mutlak yöntem olarak benimsenen takrir metodu kısmen terk edilerek, karar metodunun da dahil edildiği karma bir metodun benimsenmesi gerekmektedir.

a. Hukuk Eğitiminde Mantalite ve Metot Değişikliği İhtiyacı

Hukuk eğitimine yönelik reformlardaki temel amacın eğitim kalitesinin yükseltilmesi olduğu muhakkaktır. Dünyada bu yöndeki bütün çalışmaların amacı mezun olanların mesleğini icra ederken gerek ulusal ve gerekse uluslararası alanlarda başarılı olma beklentisinin sağlanmasıdır. Dünyada son yıllarda yapılan reformlarda hukuk eğitimin kalitesinin artırılması için avukat eksenli bir öğrenim ile uygulamaya dönük bütünleşik eğitimin önem kazandığı konusunda görüş birliği mevcuttur¹¹⁷. Hukuk eğitimi alanında Avrupa'da yapılan reformlarda, hâkimlik mesleği önceliğinden vazgeçilmiş, eğitimin avukatlık mesleği odaklı olmasına doğru dönüşüm yaşanmıştır. Bunun sebebi, hukuku ilgilendiren ilişkilerin geçmişe oranla daha karmaşık ve çok kültürlü olması ve bu bağlamda değişik sorunların ortaya çıkması olarak görülmektedir.

Günümüzde hem kamu yönetimi tarafında, hem de özel sektörde hukukçudan beklenen, koruyucu hukuk yaklaşımıdır. Başka bir ifade ile günümüzde hukukçunun, problem çözmekten çok, olası problemleri önlemeye yönelik bir yaklaşım sergilemesi beklenmektedir. Almanya'daki hukuk eğitimi hukuk öğrencisine, hukukçu kişiliğini ve hukuk bilgisini takdim ederken, yaşanan reformla birlikte bunun yanında piyasada istenen özelliklerin kazandırılması da amaçlanmış ve özellikle iletişim, müzakere ve süreç yönetimi becerilerini geliştirecek bir takım dersler de müfredata girmiştir. Reformla müfredata giren yeni nesil derslerden birinin de yabancı dil olduğu görülmektedir. Avrupa'daki hukuk eğitiminin önceliği taraflar arasında ihtilafları önlemeye yönelik iletişim becerilerine sahip, esnek ve geniş düşünebilen, aksiyon alabilen hukukçuların yetiştirilmesidir¹¹⁸.

Avrupa'da bugün yaygın düşünce ve görüş, ders programlarında zorunlu derslerin azaltılarak öğrencilerin kendi istedikleri alanda uzmanlaşmalarını sağlayacakları imkânların oluşturulması yönündedir. Bu düşünceden hareketle öğrencilere ilk önce; hukuk teorisi, hukuk tarihi, Roma hukuku, karşılaştırmalı hukuk, hukuk felsefesi gibi temel bilim dersleri verilmeli bundan sonra da medeni hukuka giriş, ceza hukuku, kamu hukuku ve Avrupa hukuku gibi temel nitelikteki alanlara ağırlık veren bir eğitim programı takip edilmelidir. Öğrenciye eleştirel bir bakış açısının yanında, araştırma metotlarını özümsemesi, sosyal hayatın değişimi ile

¹¹⁷ Öztoprak Sağır, s. 35-36.

¹¹⁸ Öztoprak Sağır, s. 37-42.

hukuk düzeninin tarihi gelişimine vakıf olması, bütün bu süreçleri birlikte ele alarak çok yönlü olarak kavraması yönünde yol açacak bir öğrenim ve eğitim usulü desteklenmektedir. Bütün bu kazanımlardan sonra, Tarih ve metodoloji bilgisine sahip bir hukukçu için, gerek ulusal, gerek yabancı hukuk materyalini araştırmak, kavramak, yorumlamak, uygulamak ve sonuç almak olağan bir faaliyetten ibaret olacaktır¹¹⁹.

b. Takrir ve Karar Metotları

Kıta Avrupası ve ülkemizdeki geleneksel eğitimde büyük ölçüde takrir metodu kullanılarak hukuk eğitimi yapılmaktadır. Takrir, “yerleştirme, yerleştirilme, anlatma, ders verme” anlamlarına gelmekte olup¹²⁰, eğitim açısından hocanın ders anlattığı, öğrencilerin ise dinleyici olduğu eğitim metodunu ifade etmektedir. Güncel dilde “anlatma yöntemi” olarak da adlandırılan bu yöntem, eğitimde öğreticinin ana figür olarak etkin olmasını gerektirmekte, müfredatta yer alan konuların öğretici tarafından açıklanmasını gerektirmekte ve öğrencinin gelişimini öğreticinin monolog performansı üzerine kurgulamaktadır.

Avrupa’da ve geleneksel doğu ekollerinde takrir metodu benimsenirken, ABD’de ise hukuk eğitiminde takrir metodu uzun yıllar önce terk edilmiş, yerine “*case method*” yani karar metodu kullanılır hale gelmiştir. Karar metodu, öğrencilerin örnek kararlar, uygulamalar ve kurmaca çalışmalarla eğitime aktif katılımının sağlanması, öğreticinin yönlendirmesi altında ancak kendi bireysel faaliyeti doğrultusunda gelişim göstermesi gereken eğitim yöntemidir. Bu iki metodun birbirleri karşısında avantajları olduğu gibi pek tabii ki dezavantajları da bulunmaktadır.

c. Hukuk Eğitiminde Karar Metodunun Olumlu Yönleri

Karar metodunun en belirgin farkı öğrencilerin hukuk teorisi veya hukuk bilgilerini ezberlemek yerine, yaşanan sorunları ve çözüm yollarını görerek, tecrübe kazanarak öğrenmeleridir. Öğrenciler ortaya konulan sorunun nasıl çözümlenmesi gerektiği konusunda kendi gayretleri ile tümevarım yöntemini kullanarak çözüm yolları bulmaya çalışmakta, bunun da öğrencilere ve öğrenime dinamizm kazandırdığı görülmektedir¹²¹. Öğrenci, meslek hayatında ihtiyaç duyacağı hukuk bilgilerini kendisi bulmayı, mahkeme kararlarını okumayı, tahlil etmeyi ve sonuç çıkarmayı öğrenmiş olması sebebiyle ayrıca mahkemelerde staj yapma ihtiyacı da duymamaktadır. Öğrencilerin meslekle ilgili tecrübeleri ise öğrenim faaliyetleri çerçevesinde mahkemelere yapmış oldukları ziyaretlerde kazandıkları görülmektedir.

Takrir metodunda ise öğrencinin araştırmasından daha çok öğreticinin anlatımı önem kazanmaktadır. Öğrenci için vazgeçilmez birinci öncelik, öğretici ile

¹¹⁹ Öztoprak Sağır, s. 42.

¹²⁰ <https://sozluk.gov.tr/>.

¹²¹ Sami Okay, “Michigan Hukuk Fakültesinde Hukuk Tahsili Ve Öğretim Tekniği”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 27(1-4), 2011, s. 373.

aynılaşmak, onun anlatımlarını benimsemek, anlattığı ilke ve konuları ezberlemek olarak görülmektedir. Bunun doğal sonucu olarak; öğrenci, araştırma veya çözüm üretme gibi bir gayrete ihtiyaç duymamaktadır. Bu yüzden birçok öğrenci, hocanın tavsiye ettiği kitaptaki bilgileri, doğru veya yanlışlığını veya eksikliğini tartışmadan veya düşünmeden anlama, ezberleme yolunu tercih etmektedir. Bu yaklaşım sebebiyle öğrencilerin çoğu, yanlarında kanun bulundurmadan, kanunu açıp okumadan, kitapta verilenle yetinerek mezun olmaktadır. Bu tablonun kaçınılmaz sonucu olarak da, mezun olduğunda staj döneminden itibaren, okulda anlatılanla uygulamanın farklı olduğu düşüncesi hakim olmaktadır. Bu düşünce, bir şekilde fakülteadaki öğrencilere nüfuz etmekte, hukuk öğrencilerini olumsuz etkileyerek öğrenim ve eğitim kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Takrir metodu ile yetişen öğrencilerde, mesleki bilgiler dışında mahkeme kararlarını tahlil ya da görülen davada karar oluşumu gibi süreçleri takip etme yetisi gelişemediğinden, bu öğrenciler yapmış oldukları stajlarda mahkemelerde işleyen süreci takip edememekte, bunun doğal sonucu olarak stajda geçen süre boşa harcanan zaman olarak görülmektedir.

Karar metodunda öğretici, dönem başında öğrenciye detaylı bir ders planı, programı (*syllabus*) ve dersin kaynaklarını sunmakta, buna bağlı olarak her derse öğrencinin öğretici kadar hazırlıklı gelmesi beklenmektedir. Bazı fakültelerde verilen ders programına uygun olarak önceden öğrencinin ödev yapması istenmektedir. Belirli sayıda ödev yapmayan öğrenci, dönem sonu yapılan sınavlara alınmamaktadır. Bu yöntem öğrenciyi pasif süje olmaktan çıkartan, zorunlu olarak ders hazırlayan, soru üreten, soru soran, eksiklerini gören, sınıf arkadaşları ile rekabet eden, tartışan, derse aktif katılan bir aktör haline getirmektedir. Bu metot, öğrencilerin hem araştırma hem konuşma, hem de müzakere yetilerini kamçılayan bir etki oluşturmaktadır.

Takrir metodunda ise öğreticilerin çoğu kez dönem başında ders planı, programı veya dersle ilgili kaynakları öğrenciler ile paylaşmadığı, sadece kitap tavsiye ettiği, öğrencinin işlenecek konulara önceden okuyarak veya ödev yaparak hazırlık yapmasının beklenmediği, öğreticinin konudan bihaber olan öğrenciye, konferans şeklinde ders anlatarak dönemi sonuçlandığı, dönem sonunda sınav yapıldığı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu yöntemde de öğreticinin dönem başında ders içeriğini, planını ve kaynaklarını öğrenci ile paylaşması ve önden ödev vermesi elbette mümkündür. Ancak yöntemin temel işleyişi ve mantığı bunun sağlıklı ve etkin yürütmesine elverişli değildir.

Karar metodunda öğrenciler, verilen ders planına göre derslere çalışarak gelmek, müfredatı sıkı bir şekilde takip etmek, sınavlara girme şartı olan günlük ödevleri zamanında yapmak zorunda olmaları sebebiyle; verilen plan dâhilinde tedrici, ama etkili; zamana yayılmış ama kalıcı bir öğrenim süreci geçirmektedir. Böylelikle hukuk metinlerini ezberlemiş öğrenci yerine, hukuku kavramış, hukuk idesini benimsemiş, muhakeme kabiliyeti güçlendirilmiş hukukçular yetiştirilmektedir.

Takrir sisteminde ise günlük ödev yapma, derse hazırlıklı gelme zorunluluğu bulunmadığından öğrenciler çoğu kez günlük derse çalışmamakta, önerilen kitapların kapağını bile açmamakta, ancak sınavlar yaklaştığında sınavı geçmek amacıyla yoğun olarak emek sarf etmekte, sınav bittikten veya başarılı olduktan sonra ise çalışma motivasyonunun aksine, öğrendiklerini unutma evresine girmektedir¹²².

Karar metodunda öğrenci, doğrudan yaşanan bir hukuki sorunu anlamak ve ona çözüm üretmek üzere öğrenim görmektedirler. Bunun doğal sonucu olarak öğrenciler güncel sorunları görmek, sınıftaki arkadaşları ile aralarında tartışmakta, sorunu tahlil edebilmektedir. Öğrenci kullandığı bu yöntemle sınıftaki arkadaşları ile müzakere ve münakaşa etmekte, farklı yaklaşım ortaya koymaya çalışarak çözüm yolları önermekte, karşıt görüşleri tanımakta, aynı zamanda kendi görüşlerini de test etmekte ve diğer arkadaşlarının görüşleriyle mukayese de edebilmektedir. Öğrenci bu metotla bilgi ve tecrübe sahibi olmakta, mesleğe başladığında zorluk çekmeden kolayca uyum sağlayabilmektedir¹²³.

Takrir metodunda eğitimin birincil önceliği öğrencinin teorik hukuk bilgilerine hâkim olmasıdır. Teorik bilgiyi alan öğrencinin, bu bilgi doğrultusunda kanunları kullanarak önüne gelen sorunları çözümlemesi beklenmekte, ancak bunu yapabilmesi için ilgili yetileri geliştirilmemektedir¹²⁴.

Karar metodu ile yapılan öğretimde hukuk, hayatın pratik meselelerini hak, adalet ve ölçülülük kurallarına göre çözüme odaklandığı için öğrenciler ihtiyacı olan bilgileri öğrenmekte ve önünde duran problemin çözümünde kullandığı için bu yöntem ilgi çekici olabilmektedir.

d. Karar Metodunun Olumsuz Yönleri

Karar metodu ancak öğrenci sayısı az olan sınıflarda uygulanabilmektedir. Sınıftaki öğrenci sayısının kırkı geçmesi halinde, tartışma ortamı yoğunlaşmakta, ödev kontrolü zorlaşmakta olacağından bu metodun etkin olarak uygulama imkânı ortadan kalkacaktır. Aynı şekilde bu yöntemin uygulanması için öğrenci başına düşen akademisyen sayısının yeterli olması ve öğreticilerin de bu yöntemde eğitim vermeye elverişli bilgi ve birikime sahip olmaları gerekmektedir. Ülkemizde neredeyse hiçbir hukuk fakültesi mevcut durumda bu yöntemi uygulamaya elverişli öğrenci sayısı ve akademisyen mevcuduna sahip değildir.

Karar metodunda öğrenciler önlerine gelen sorunlarla ilgili konuları öğrenmek zorunda kalacaklarından, bütüncül olarak genel konuları ve istisnaları öğrenme, genel anlamda bilgi sahibi olma imkânı bulamayacaklardır. Bu durumda öğrenciler eksik bilgi ile mezun olabilecektir. Bir hukuk dalının esaslarının ve

¹²² Okay, s. 367.

¹²³ Okay, s. 377.

¹²⁴ Okay, s. 377.

istisnalarının bu yöntemle bütüncül bir biçimde öğrenilmesi için uzun bir zamana gerek duyulmaktadır¹²⁵.

Takrir sisteminde ise teorik bağlamda genel hukuk bilgilerini ile istisnaları öğretmek konusunda öğreticinin yeterli zamanı ve imkânı bulunmaktadır. Öğretici, bir plan dâhilinde öğretilmesi istenen hukuk dalının genel esaslarını ve istisnalarını rahatlıkla ortalama seviyeye sahip olan bütün öğrencilere öğretme imkânına sahip olmakta, öğrenciler için de yeterli zaman olduğundan daha kapsamlı bir öğrenme mümkün olabilmektedir¹²⁶.

Karar metodunda verilen ödevlerde, istenen hukuk normlarının araştırabilmesi için öğrencinin hem çok zaman harcaması hem de bilmediği konuları kendi kendine öğrenmesi gerekmektedir. Bunun doğal sonucu olarak öğrenci gereksiz zaman harcamakta ve çoğunlukla da ilgili hukuk normunu araştırdığı dava ile sınırlı olarak eksik bir şekilde öğrenebilmektedir. Öğrenci, olması gerekenden fazla zaman harcadığı için ders dışında kendisini geliştirecek sosyal etkinliklerden uzak kalmaktadır.

Karar metodunun bir başka olumsuz yönü de öğreticilerin bilimsel çalışma yaparak kitap yazmalarının cazip bir tarafı olmadığından akademisyenler kitap yazma, düşüncelerini disipline ederek eser olarak ortaya çıkarma ihtiyacı duymamakta, sadece kendilerinin ilgilendiği alanlarda çalışma yapmaktadırlar. Bu sebeple hocaların düşüncelerinin, tecrübelerinin anlamı ortadan kalmakta, akademisyenlerin hukukun gelişmesine katkısı önemsiz hale gelmektedir. Bu usul, öğreticilerin ders hazırlama ya da derse çalışıp katkı sağlamasını önemsizleştirdiğinden, öğreticileri tembelliğe itebilmektedir¹²⁷.

Karar metodunda ağırlıklı mahkeme kararları esas alındığından ve yeni yapılan düzenlemeler konusunda mahkeme kararı olmayacağından öğrencilerin yeni yapılan yasal düzenlemeleri öğrenmeleri veya anlamaları çoğu kez mümkün olamamaktadır¹²⁸.

Karar metodunda eğitim gören öğrenciler bütün hukuk kurallarının sadece mahkeme kararlarından ibaret olduğu düşüncesine kapılmaktadırlar. Oysa mahkeme kararları sadece bir sonuç olup, asıl olan hukuk kurallarının kendisidir. Mahkemeler önüne gelen olayları esas alarak mevcut yasaları tatbik ederek sonuca ulaştırmaktadırlar.

Karar metodunda öğrenciler önlerine gelen davaları analiz (tahlil) etme kabiliyeti kazanmış olmalarına karşın, sentez (terkip) kabiliyetini kazanmaları mümkün olamamaktadır. Bunun doğal sonucu olarak öğrenciler olay bazlı ve mevzu (tartışmalı) konuları öğrenmekte, işin esası olan bütüncül yaklaşımı sağlamakta

¹²⁵ Okay, s. 375.

¹²⁶ Okay, s. 381.

¹²⁷ Okay, s. 380.

¹²⁸ Okay, s. 382.

güçlük çekmektedirler. Takrir metodunda ise öğrencilerin sentez yapma kabiliyeti yüksek olmasına karşın analiz yeteneği gelişmemektedir¹²⁹.

e. **Sonuç ve Önerimiz: Karma Metot**

Takrir metodu ile karar metodu karşılaştırıldığında birisinin diğerinden daha üstün olduğu sonucuna varılamaz. Karar metodunun öğrenci sayısı az olan ve hukuk sistemleri mahkeme içtihatlarına dayanan ülkelerdeki fakültelerde daha verimli olacağı görülmektedir. Hukuk sistemleri kodifiye edilmiş (kanunlaştırılmış) ve öğrenci sayısı çok olan ülkelerdeki fakültelerde ise takrir metodunun daha verimli olabileceği görülmektedir. Günümüz dünyasında ülkeler, şirketler ve halklar arasında iletişim ve iş ilişkilerinin bu kadar iç içe geçtiği bir dönemde ülkemiz açısından takrir metodunun tarihi tecrübesi göz ardı edilmeden karar metodunun faydaları da göz önüne alınarak yenilenmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Esasında geleneksel eğitim sistemimizde karar yönteminin benzeri eğitim tecrübesi mevcuttur. Medrese sisteminin ilk zamanlarında öğrencinin katılımı ve araştırması ağırlıklı olan müzakere ve mütalaa metotlarından oluşan eğitim öne çıkmış, 18. yy'dan itibaren medreselerde bu sistem terk edilmeye ve mutlak takrir yöntemi benimsenmeye başlamıştır. Medreselerin ve genel olarak eğitim sistemimizin başarısını kaybetmesinin sebepleri arasında bu yöntem değişikliğinin etkisi de göz ardı edilmemelidir. Geçmişten gelen bu tecrübe doğru okunarak yeniden karma ve öğrenci katılımının öne çıktığı bir metoda yönelmek gerekmektedir¹³⁰.

Yukarıda aktardığımız Anglosakson sistemindeki olumlu tecrübe ve Avrupa'daki güncel reform örnekleri de göz önüne alındığında günümüzün ihtiyaçlarına cevap verecek hukukçular yetiştirmek için mutlak takrir metodunun terk edilmesi ve karar metodunun olumlu yönlerinin de benimsendiği karma bir metoda geçilmesi gerekmektedir. Her iki metodun olumlu yönlerini öne çıkaracak ve birlikte uygulanmalarını sağlayacak şekilde ödev ve tartışmanın öne çıktığı bir sistem benimsenmelidir.

Takrir metodunda öğrencileri pasif dinleyici rolünden çıkartarak aktif dinleyici ve katkı sağlayıcı haline getirmek mümkün gözükmemektedir. Ancak bu noktaya gelebilmek için, öğreticilerimizin (akademisyenler) öğrenim ve eğitim yöntemlerinde değişime inanması ve öğrenciden önce onların değişimi kabul etmesinin öncelikli şart olduğu görülmektedir. Öğreticinin, öğrencinin derse hazırlık yapmasına, anlatacağı konunun önce öğrenci tarafından araştırma yapılmasına ve buna bağlı olarak ödev hazırlamasına zemin oluşturacak bir usul takip etmesi gerekmektedir. Öğretici anlatacağı derse hazırlık yaparken öğrencinin de araştırma yapması ve ders öncesinde ödevlerini hocasına teslim etmesi, bunun sonucu olarak da dersin atmosferinin *monolog* yerine *interaktif* bir eğitim öğretim sürecine evrilmesi kaçınılmaz olacaktır. Ödevlerin hem derse

¹²⁹ Okay, s. 383.

¹³⁰ Ataş/Dost/Çelikkol, s. 38.

katılmanın hem de sınava girmenin ön şartı haline getirilmesi halinde, gerçekten hukuk fakültesinde okumak isteyen öğrencilerin devam edip mezun olacağı ve fakültelerin ülkemiz için çok nitelikli hukukçuların yetiştiği bir mecra olacağı düşünülmektedir.

Aşağıda açıklayacağımız hukuk öğretimi yöntemi üç yıllık lisans ve iki yıllık ortak meslek stajı aşamalarından oluşmaktadır. Bu sistemde ilk üç yıllık teorik eğitim aşamasında taktir yöntemine ağırlık verilerek bu yöntemin sağladığı bütüncül bakış ve sentez öğrenciye kazandırılmalı, son iki yıldaki meslek stajında ise karar yöntemine ağırlık verilerek analiz öne çıkarılmalıdır.

2. Bologna Sistemi Çerçevesinde Standardize Edilmiş Eğitim

Hukuk eğitimi ve genel olarak eğitim, özerk yapılar olan üniversiteler tarafından verilmektedir. Üniversitelerin özerkliğine mukabil, eğitimin asgari koşulları olması ve farklılar olsa dahi ölçülebilirliği sağlayan temel standartların bulunması mecburidir. Bu, hem farklı fakülte ve programların eğitiminin karşılaştırılabilir, ölçülebilir olmasını hem de ilgili programdaki akademisyen ve öğrencilerin programı sağlıklı bir şekilde takip etmesini temin edecektir.

Bu nedenlerle hukuk eğitiminin yeniden düşünülmesi ve planlanmasında Bologna sistemi esas alınmalıdır. Aşağıda öncelikle Bologna sistemi hakkında genel bilgileri, daha sonra bu sisteme göre hukuk eğitimindeki standartları aktaracağız.

a. Bologna Sistemi

Avrupa Birliği üyesi ülkelerin yanında, Avrupa coğrafyasının doğal uzantısı olan Türkiye, Norveç, İsviçre, Rusya gibi ülkelerin yükseköğretim sistemlerinin uyumlaştırılması ve bu ülkeler arasında öğrenim ve araştırma alanında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar, 1998 yılında imzalanan Sorbon Deklarasyonu ile başlamış, 1999 yılında yayınlanan Bologna Deklarasyonu ile yol haritası belirlenmiştir¹³¹.

Deklarasyonun temel amacı Avrupa coğrafyasında yer alan farklı ulusal sistemleri çağdaş bir anlayışla uyumlu hale getirerek 2010 yılına kadar “Avrupa Yüksek Eğitim Alanı”nı oluşturmaktır. 1999 yılından bu yana, sürdürülmekte olan bu süreç, yükseköğretim sistemlerini uyumlu hale getirerek yeniden yapılandırılması ‘Bologna Süreci’ olarak tanımlanmaktadır¹³².

Türkiye ise bu sürece 2001 yılında dâhil olmuştur. Bologna Deklarasyonu’na göre Bologna Süreci’nin dayanağı; “Araştırma, bilgi ve bilim üzerine kurulu, akademik hareketliliğin sağlandığı, cinsiyetten kaynaklanan eşitsizliklerin azaltıldığı, niteliksel ve niceliksel olarak daha gelişmiş bir iş paylaşımının bulunduğu bilgi ekonomisine dayalı yetiştirilmiş bireylerin, Dünyadaki diğer güç odaklarıyla rekabette en üst sıraya çıkarılabileceğine olan inançtır”. Deklarasyon’un

¹³¹ Öztoprak Sağır, s. 35.

¹³² Öztoprak Sağır, s. 35.

amaçları ise şunlardır: “Yaşam boyu eğitim, öğrencilerin, akademik ve idari kadro çalışanlarının Erasmus, Leonardo ve benzeri programlar ile Avrupa sınırları içindeki serbest dolaşımının hızlandırılması, özellikle doktora aşamasında, farklı ulusal sistemler hakkındaki karşılaştırmalı akademik araştırma ve çalışmaları teşvik etmek, üniversite ve sonrası eğitimde birlik ve uyum sağlamak, eğitim ve öğretim sistemi ve diploma şartlarını yeknesak kurallara bağlayarak tek ve aynı olan bir değerlendirme sistemini kurmak ve tek tip diploma sistemi oluşturularak diplomaların karşılaştırılabilir olması ve taraf ülkelerde denkliklerinin kolaylaştırılması”¹³³.

b. Bologna Sisteminde Hukuk Eğitimi

Bologna sistemindeki en önemli hususlardan birisi, temel lisans eğitimine uzmanlaşma eğitimini de dahil etmesidir. Bologna sisteminde, “master” olarak bilinen yüksek lisans aşamasına son verilerek üç yıl “bachelor” ve iki yıl “master”dan oluşan temel eğitimden sonra üç veya dört yıl “doktora” süreci ile öğrenimin tamamlanması planlanmıştır. Bu plana göre iki dereceli temel eğitim sistemi oluşturularak, lisans öğreniminin süresi beş yıla çıkmakta, beş yıllık eğitimden sonra doğrudan doktora yapmak mümkün olmaktadır. Üç yıl süren “bachelor” öğreniminden sonra mezun olanların belirli koşullarda kamu veya özel kurumlarda çalışma imkânı olmasına karşın, avukatlık, savcılık veya hâkimlik mesleklerini yapmaları mümkün olmamaktadır. Bu meslekleri icra edilebilmek için beş yıllık iki dereceli lisans programının başarı ile tamamlanması gerekmektedir¹³⁴.

Üniversiteler arası standardizasyonu sağlayan bu sistem çift diploma, bir başka ifade ile iki farklı üniversitenin fakültesinden mezuniyeti belgeleyen iki ayrı diploma alabilme imkânı tanımaktadır. Bu uygulama hukukçular açısından ise çok önemli bir avantaj sağlamaktadır. Zira bütün Avrupa ülkelerinde avukatlık mesleğinin icrası için ilgili ülkenin hukuk fakültesinden mezun olma şartı aranmaktadır¹³⁵. Bu sistem sayesinde bir öğrenci farklı ülkelerde lisans diploması alarak, bu ülkelerin her birinde hukuk mesleklerini yapma şansına sahip olabilmektedir. Ayrıca, ölçülebilirlik sayesinde değişim programlarıyla yurt içinde ve yurtdışında farklı fakültelerin farklı programlarından ders alınabilir. Bu, öğrencilerin ve akademisyenlerin farklı ülkelerin hukuk sistemlerini tanımalarına fırsat verir, bu imkân mukayeseli hukukun gelişimi için çok önemlidir.

Bologna sisteminin hukuk eğitimine bir diğer etkisi; temel eğitim aşamasında kamu hukuku, özel hukuk ayrımı yapılabilmesi, bu aşamada öğrencilerin kamu hukuku veya özel hukuk dallarından birine yönelerek uzmanlaşmasının sağlanabilmesidir. İki dereceli temel eğitim sisteminde hukuk fakültesinden başka bölümlere yatay geçiş de yapılabilir.

¹³³ Öztoprak Sağır, s. 35.

¹³⁴ Öztoprak Sağır, s. 35-36.

¹³⁵ Öztoprak Sağır, s. 36.

Bu çalışmanın odağı ve kapsamı uyarınca Bologna sisteminin ayrıntılarına burada yer vermeyeceğiz. Ancak ülkemizde hukuk eğitimi yeniden tasarlanırken bu sisteme uyumun öncelikli olarak göz önünde bulundurulmasının, sistemin gereği olarak her bir program ve dersin akademik kriterlerinin, eğitim yöntem ve araçlarının, kazanım ve çıktılarının belirlenmesinin gerekliliği unutulmamalıdır.

C. Hukuk Fakültelerinin Öğrenci Kabul Sistemi

1. Hukuk Eğitimi Öncesi Herhangi Bir Lisans Programından Mezun Olma Şartı

Ülkemizde bir öğrencinin hukuk eğitimi alabilmesi için 12 yıl süren zorunlu orta öğretimi bitirmesi ve ÖSYM'nin yaptığı üniversite giriş sınavından bir hukuk fakültesine yetecek puanı alarak yerleşmeye hak kazanması yeterlidir. Orta öğretimi bitirmesi ile 17-18 yaşına gelen öğrenci 4 yıllık hukuk eğitimi ile birlikte 22 yaşında hukuk fakültesinden mezun olmaktadır. Bu yaştaki bir kişi 1 yıllık stajın ardından 23 yaşında avukat, 2 yıllık stajın ardından 24 yaşında hâkim-savcı olabilmektedir. Belli bir eğitimden geçse de bu kişi, psikolojik, sosyal, teknik ve ekonomik birçok karmaşık iş ve ilişki hakkında yeterli bilgi, birikim, donanım ve tecrübeye sahip olmadan sorumluluk üstlenmekte ve karar verici konuma gelmektedir. Hayat tecrübesi sınırlı ve mesleki tecrübesi hiç bulunmayan bir hakimin “hayatın olağan akışı” hakkında fikir sahibi olması oldukça güçtür. Keza, 24 yaşında ve muhtemelen bekar olan hâkimin; bir çiftin boşanma davasında sağlıklı karar vermesini beklemek eşyanın tabiatına uygun değildir. Aynı şekilde özgürlük, şeref ve itibar kavramlarını henüz yeterince tecrübe etmemiş, bu nedenle bu kavramların önemi kendi tasavvuru ile sınırlı bir hâkimin, hapis cezası talep edilen kişi hakkında bahsedilen değerler açısından gereğince hassas davranması mümkün olmayabilir¹³⁶.

Belli bir olgunluk yaşına gelmiş, toplumu tanıyan, çevresini algılama yetisi güçlenmiş, zihinsel yapısı oturmuş ve bunun yanında belli bir konuda ihtisas yapmış kişinin hukuk eğitimi almasının daha anlamlı ve uygun olduğu kanaatindeyiz. Bu uygulamanın zorunlu ya da yaygın olduğu ülkelerdeki tecrübeden hareketle; belli bir donanıma ve olgunluğa sahip olan bir kişinin hukuk eğitimi aldıktan sonra avukat, hâkim, savcı veya noter olması halinde verilen

¹³⁶ Benzer görüşler için bkz: Adalet Bakanı Sadullah Ergin'in “25 yaşında hâkim olmaz” sözlerine Türkiye Barolar Birliği Başkanı **Vedat Ahsen Coşar**, “Hâkim de olmaz, savcı da, avukat da. Yaş en az 30'un üzerinde olmalı” diyerek destek verdi. Bkz. <http://www.hukukihaber.net/mesleki-hukuk/hakimlik-yasi-30-35e-cikarilmali-h29494.html>, (28.08.2016). Türkiye Adalet Akademisi Başkanı **Yılmaz Akçil**, Erzurum'da düzenlenen bir seminerde, hiçbir ülkede Türkiye'deki gibi genç yaşta hâkim ve savcı olunmadığını söyleyerek eleştiride bulunmuştur. Bkz. *Akşam*, 5 Kasım 2014, <http://www.aksam.com.tr/siyaset/evlenemiyor-ama-yetkisi-meclisten-cok/haber-351423> (28.08.2016). Başka bir eleştiri için bkz. **Fatma K. Barbarosoğlu**: “Tecrübe Biriktirilmeyen Çağda 25 Yaşında Hâkim Olmak...”, 23 Ocak 2015, *Yeni Şafak*, <http://www.yenisafak.com/yazarlar/fatmakbarbarosoglu/tecrube-biriktirilmeyen-cagda-25-yasinda-hakim-olmak-2007387> (28.08.2016). **Nesibe Kurt Konca**, Hakim Yardımcılığı Kurumu ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, SETA, 2016, s. 10.

kararların veya yapılan işlerin daha yerinde ve doğru olacağı görülmektedir. Adaleti sağlayacak olan aktörlerin alacağı kararlar ile toplum korunacak, adalet daha hızlı ve doğru işlemiş olacaktır. Bu nedenle hukuk fakültelerinde öğrenim görebilmek için öncelikle herhangi bir lisans programından mezun olma şartı getirilmelidir.

Hukuk eğitimi almadan önce dört yıllık bir lisans programından mezun olan bir kişi, belli bir alanda yetkinliğe ve karakter olarak da belli olgunluğa sahip olacağından, bu kişinin alacağı hukuk eğitimi ile daha önce mezun olduğu alandaki birikimini birleştirerek yetkin bir hukukçu olacağını düşünüyoruz. Uygulamada hukuk eğitimi almadan önce başka alanlarda lisans eğitimi alanların başarılı oldukları görülmektedir. Örneğin hukuk eğitimi almadan önce inşaat mühendisliği fakültesinden mezun olan Av. Nezh Sütçü inşaat hukuku alanında başarılı olmuş uygulamada çokça başvurulan bir eser yazmıştır¹³⁷. Aynı şekilde öncesinde bilgisayar mühendisi olan Av. Hasan Selçuk Turan, bu alandaki uzmanlığı üzerine hukuk eğitimi alarak bilişim hukuku alanında uzman ve yetkin bir avukat olarak öne çıkmakta, güncel olarak İstanbul Barosu Kişisel Verilerin Korunması Komisyonu'nun başkanlığını yapmaktadır. Yine bu çalışmanın yazarının, hukuk eğitimi almadan önce İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde işletme dalında lisans eğitimi alması sayesinde yönetim ve organizasyonunu yaptığı kurumlarda ve mesleğinde belirli bir başarı sağladığı söylenebilir. Nitekim kendisinin kurduğu ve yönettiği hukuk bürosunu ulusal ve uluslararası alanda tanıtma başarısı yakalamıştır¹³⁸.

Amerika'da da yukarıda izah ettiğimiz gibi hukuk eğitimi almanın ön şartı lisans derecesinde bir fakülteden mezun olmaktır. Amerika'daki bu uygulamanın başarılı olup olmadığını mevcut hukukçularından anlamak mümkündür. Uluslararası düzeyde tahkim ve benzeri yargılamalarda en başarılı hukukçuların Amerikalı hukukçular olduğu bilinmektedir.

Ülkemizdeki hukukçuların, bir olaydaki sorunu genel olarak tespit etmelerine karşın bu sorunun nasıl çözüleceği konusunda çoğu kez güçlü bir öneride bulunamadıkları, pratik anlamda işe yarar çözüm sunamadıkları görülmektedir. Amerika'da eğitim almış hukukçular ise olaya çözüm odaklı yaklaşımlarının yanı sıra, belirli bir alanda uzmanlaşmayı ve hukuk bilgisinin yanı sıra o alana ilişkin donanımına da sahip olmayı benimsemektedirler. Bundan dolayı sorunun tespiti yanında, pratik anlamda ilgili alana uygulanabilecek çözümler de ürettikleri bilindiğinden uluslararası davalarda bu hukukçular tercih edilmektedir. Aynı sebeple dünya çapında başarılı hukuk ofislerinin çoğunun Amerika merkezli hukuk ofisleri olduğu bilinen bir gerçektir.

Hukuk eğitimi öncesinde başka bir lisans programından mezun olma şartı hukuk dünyamızda uzmanlaşma kültürünü artıracak, bir hukukçu ilgili alanda en az o

¹³⁷ Nezh Sütçü, Kat Karşılığı İnşaat Yapım Sözleşmesi, Seçkin, 2014.

¹³⁸ Elmadağ Hukuk Bürosu.

alandaki ortalama bir kişi kadar bilgi sahibi olacak, bunun üzerine sahip olduğu hukuk formasyonuyla fark oluşturacaktır. Tıp, muhasebe, uluslararası ticaret, bilişim, tasarım, bankacılık, sigortacılık, mühendislik gibi alanlarda oldukça girift hukuki sorunlar yaşanmakta, bu sorunlarla baş edecek hukukçuların ilgili alanda temel bilgilere sahip olması gerekmektedir. İlgili alanda temel eğitime sahip olmayan bir hukukçunun sonradan yapacağı ihtisas ya da uzmanlaşma kesinlikle lisans eğitiminin yerini karşılamayacaktır. Her bir alan için, gerek avukat, gerek hakim/savcı, gerek akademisyen gerekse danışman olarak o alandaki temel bilgi ve uygulamayı bilen kişiler hukukçu olarak görev almalıdır. Lisans mezuniyeti şartı bu uzmanlaşmayı sistemli bir biçimde temin edecektir.

2. Hukuk Fakültelerine Girişte Özel Sınav

Yukarıda belirttiğimiz üzere hukuk fakültelerinde eğitim görmek için lise öğrenimi sonrası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı (ÖSYM) tarafından yapılan merkezi sınava girerek hukuk fakültesine yerleşmeye hak kazanmak yeterlidir. Hukuk eğitimi almak için girdiği üniversite sınavında bir öğrencinin muhatap olduğu sorular Türkçe, matematik, tarih, felsefe, coğrafya, fizik, kimya ve biyolojiden ibarettir. ÖSYM tarafından yapılan ulusal sınav tüm alanlar için tasarlanmış genel nitelikte bir sınav olup, hukuk eğitimi için özel nitelikte değildir. Halbuki hukuk eğitimi almak isteyenlere özel sınav yapılmalı ve öğrencilere: Türkçe, matematik, mantık, psikoloji, hukuk sosyolojisi, hukuk tarihi, hukuk başlangıcı ve temel anayasa bilgisi alanlarından sorular sorulmalıdır. Böylece hukuk bilimine ilgi duyanlar ve eğilimli olanlar seçildiğinde hukuk eğitiminde kalite ve başarı artacaktır.

Türkiye'deki mevcut sistemde ÖSYM'nin yaptığı üniversiteye giriş sınavında hukuk eğitimi için gerekli olan bilgiler test edilmemektedir. Üstelik mevcut yöntemle tercihte bulunan öğrenci, çoğunlukla puan sıralamasına göre tercihte bulunmakta, bilinçli bir tercih yapmaktan ziyade, tercih ettiği çok sayıdaki seçenek arasından "hasbelkader" hukuk programına yerleşmektedir. İyi hukukçuların yetişmesi için baştan itibaren matematiksel zekanın yanı sıra soyut düşünme ve muhakeme yeteneğine sahip, hukuka meraklı ve hukuk eğitimi almaya gönüllü olan kişilerin seçilmesi amaçlanmalıdır. Bu amaca uygun olarak da hukuk eğitimi almak isteyenlere, ÖSYM tarafından ulusal düzeyde bu alana özgü özel bir sınav yapılmalıdır.

D. Fakülte, Akademisyen ve Öğrenci Sayısı

Ülkemizde son yıllarda hukuk fakültesi ve öğrenci sayısı astronomik bir artış göstermiştir. Fakülte ve öğrenci sayısındaki bu artış, akademisyen sayısı ve derslik olanakları ile desteklenmeyince bir sorun olarak belirmiştir. Hukuk eğitiminin niteliksel sorunlarının sebeplerinden birisi de bu nicelik sorunlardır. Bu nedenle hukuk fakültelerinin sayısı, öğrenci başına düşen akademisyen sayısı ve bir derslikteki öğrenci sayısı göz önüne alınarak yeniden planlanmalıdır.

1. Hukuk Fakültelerinin Sayısı

Türkiye’de 47’si devlet, 37’si vakıf üniversitelerinde olmak üzere toplam 84 adet hukuk fakültesi mevcuttur¹³⁹. Ülkemizde hukuk fakültesi öğrencilerine oranla yeterli sayıda yetişmiş öğretim üyesi mevcut değilken, hukuk fakültelerinin hızlı bir şekilde artmış olması eğitimdeki niteliği doğal olarak düşürmüştür¹⁴⁰.

Eğitimdeki niteliğin yalnızca öğretim üyesi sayısını arttırarak çözümlenemeyeceği kanaatindeyiz. Önemli olan, bir ülkenin fakülte sayısını arttırma imkanına sahip olsa da fakülte sayısını belli bir sınırdan tutmasıdır. Hukuk fakültelerinin sayısını yalnızca ülkenin nüfusuna ve imkanlarına göre belirlemek doğru değildir. Hukuk eğitiminin sınırlı sayıdaki üniversitede icra edilmesi; bu eğitimin belli standart ve nitelikte verilmesini ve ülkenin hukuk eğitimi politikasının uygulanabilirliğini sağlar. Pek tabii belli sayıda bırakılacak hukuk fakültelerinin alınacak öğrenci kontenjanı ülkenin ihtiyaçlarına göre arttırılabilir. Bu nedenle öğretim üyesi ve derslik sayısı da aynı oranda arttırılmak kaydıyla öğrenci sayısı arttırılsa dahi hukuk fakültesi sayısının sınırlı tutulması gerektiği kanaatindeyiz.

Gelişmiş ülkelerdeki ortalama sayı da dikkate alındığında¹⁴¹; hukuk eğitiminde nicelikten çok niteliği sağlamak, hukuk biliminin gelişmesine katkıda bulunmak, vatandaşların hukuka olan saygı ve güvenini arttırmak için ülkemizde faal olan hukuk fakültelerinin sayısını 40’a indirmek gerektiği kanaatindeyiz. Belli niteliğe sahip olmayan fakültelerinin kapatılarak mevcut öğrencilerinin ÖSYM puan sıralamasına göre belli niteliğe sahip diğer hukuk fakültelerine dağıtılması, böylelikle bir hak kaybına sebebiyet verilmemelidir.

2. Akademisyen Sayısı

Son zamanlarda hukuk fakültelerinin sayısı hızla artarken akademisyen sayısı maalesef aynı hızla artmamaktadır¹⁴². Türkiye’de eğitim veren toplamda 84 adet hukuk fakültesi mevcuttur. 2019 yılı itibariyle 82.322 hukuk fakültesi öğrencisi mevcuttur. Buna mukabil sadece 304 profesör, 135 doçent düzeyinde öğretim üyesi bulunmaktadır¹⁴³. Bu rakam bize gösteriyor ki; 82.322 öğrenci için yetişmiş hukukçu akademisyen sayısının çok az olduğu görülmektedir. Bazı fakültelerde doçent ya da profesör düzeyinde öğretim üyesi bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak öğretim hayatı boyunca doçent ya da profesör öğretim üyesi görmeden

¹³⁹ YÖK, Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2020, <https://istatistik.yok.gov.tr>, (Erişim:16.02.2020).

¹⁴⁰ TBB, Haberler, 2017, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiye-nin-en-iyi-hukuk-fakulteleri-belli-oldu-77841>(Erişim: 22.05.2019)

¹⁴¹ Örneğin ülkemizle yaklaşık aynı nüfusa sahip olan Almanya’da 44 adet hukuk fakültesi bulunmaktadır.

¹⁴² Yök İstatistik, <https://istatistik.yok.gov.tr/>, (Erişim:16.02.2020).

¹⁴³ Yök İstatistik, <https://istatistik.yok.gov.tr/>,(Erişim:16.02.2020).

mezun olan öğrenciler bulunmaktadır. Hukuk eğitiminin niteliğinin artırılması için yetişmiş akademisyen sayısının hızla artırılması gerekmektedir.

Bunu sağlamak için asistan öğrenci uygulaması öneriyoruz. Lisans eğitiminden itibaren akademisyen adayı öğrencilerin belirlenmesi, bu öğrencilerin belli bir burs karşılığı akademisyen öğrenci olarak hem mevcut hocalara yardımcı olması, hem de kendi akademik gelişimini sürdürmesi fakültelerimizin akademisyen yetiştirme oranlarını artıracaktır.

Her hocaya ders verdiği sınıflardan her eğitim yılı için kontenjana paralel sayıda asistan öğrenci seçme hakkı verilmelidir. Hocayı eğitim ve akademi faaliyetlerinde asiste edecek bu öğrenciler KYK tarafından finanse edilmelidir. Bir yandan hocaların iş yükünü rahatlatacak bu öğrenciler, bir yandan da akademiye aşinalık kazanmış ve niteliklerini artırmış olacaklardır. Böylelikle akademisyenliğe isteği ve istidadı olan öğrenciler henüz lisans seviyesindeyken yavaş yavaş belirlenmiş olacak, bu surette akademinin seviyesi ve akademisyen sayısı da artırılmış olacaktır.

3. Dersliklerdeki Öğrenci Mevcudu

Karşılıklı ve etkin bir iletişimin sağlandığı bir eğitim modelinin hukuk eğitimindeki niteliği arttıracaklarını düşünüyoruz. Bu nedenle 500-1000 kişilik amfilerde verilen hukuk eğitiminden vazgeçilmesi gerekir. Bunun yerine interaktif eğitimin sağlanabileceği şekilde sınıf mevcudu 100 öğrenciden fazla olmayacak şekilde dersliklerde hukuk eğitiminin verilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

E. Hukuk Eğitiminin Süresi ve Müfredatı

1. Teorik ve Pratik Eğitimi Kapsayan Beş Yıllık Program

Hukuk fakültesi eğitim programı, beş yıl olarak planlanmalıdır. Teorik eğitim üç yıl (altı sömestr), pratik eğitim iki yıl (dört sömestr) sürecek şekilde programlanmalıdır. Üç yıllık teorik eğitim sonunda lisans diploması alanlar, hukuk bilgisi sahibi olduğunu belgeleyerek danışman ya da memur pozisyonlarında çalışabilmelidir. Bu teorik eğitimin akabinde ise avukatlık hakimlik, savcılık, akademisyenlik ya da noterlik gibi hukuk mesleklerini yapmak isteyenler iki yıl sürecek olan meslek stajını yapmalıdır. Mevcut sistemde fakülte sonrası avukatlık ve hâkim/savcılık için ayrı ayrı yapılan meslek stajları, tüm hukuk meslekleri için ortak olacak şekilde hukuk fakültesi programına dahil edilmelidir.

Böylelikle, hukuk fakültesi eğitimi, klasik teorik eğitimin üzerine, pratik hukuk bilgisinin de verildiği, taktir ve karar yöntemlerinin her ikisinin de olumlu yönlerinden istifade edilen daha bütüncül bir formata kavuşturulacaktır. İlk üç yıllık eğitimde mümkün olduğunca ortak genel hukuki bilgi ve hukuk düşüncesi kazandırılacak, iki yıllık meslek stajı aşamasında ise uzmanlaşmanın ve hukuk pratiğini kazanmanın yolu açılmış olacaktır. Teorik eğitimde sentez, meslek

stajında ise analiz üzerine kurulu bir eğitim modeli yürütülmelidir. Meslek stajının hukuk fakültesinde tüm hukuk meslekleri için ortak olacak şekilde verilmesi ise, hukukçunun hangi mesleği yaparsa yapsın diğer alanlara ilişkin de temel seviyede pratik bilgi sahibi olmasını sağlayacaktır. Aşağıda ayrı bir başlık altında meslek stajı hakkındaki önerimizin ayrıntılarını ayrıca açıklayacağız.

2. Ders Türleri

Hukuk fakültesi eğitiminin teorik kısmında mevcut programlarda da okutulan; Anayasa hukuku, medeni hukuk, borçlar hukuku, ticaret hukuku, eşya hukuku, ceza hukuku, idare hukuku, medeni yargılama hukuku, ceza usul hukuku, vergi hukuku, iş hukuku, milletlerarası hukuk gibi hukuk alanlarının öğretildiği dönemlik ya da yıllık klasik hukuk dersleri bulunacaktır. Ancak hem ilk üç yıllık teorik eğitim aşamasında, hem de özellikle meslek stajı aşamasında klasik dönemlik ya da yıllık derslerin yanı sıra, daha esnek sürelerde ve daha farklı ortamlarda yapılabilen kurs ve seminerlere de yer verilmelidir. Bir kısmı zorunlu, bir kısmı ise seçimli olan kurs ve seminerlerde öğrencilere temel hukuki bilgiler dışında gerekli beceri ve donanımın kazandırılması amaçlanmalıdır¹⁴⁴. Bunların yanı sıra lisans programında mesleki ziyaretlere de yer verilmelidir.

Kurslar: Öğrencinin Hukuk fakültesinde okurken, öğrenim ve eğitimini kolaylaştıracak, beceri kazandıracak, öğrenim sonrasında elde etmiş olduğu becerilerini kullanacağı konularda usta öğretici tarafından ortalama 1-4 hafta süre ile verilen, verilen öğrenimin pratik yapılarak öğrencinin eğitilmesi sürecidir. (Araştırma yöntemleri ve kütüphane kullanımı, ders çalışma ve ödev hazırlama yöntemleri, bilişim becerileri ve 10 parmak klavye kullanımı, hitabet-retorik ve güzel konuşma teknikleri, not alma not tutma teknikleri, ifade alma-ifade verme teknikleri, toplantı yapma ve toplantı yönetme teknikleri, toplum içinde adabı muâşeret kuralları, giyim kuşam ve yeme içme usulleri vb gibi,,)

Aşağıda zorunlu ve seçimli olarak verilmesini önerdiğimiz kurs içeriklerini açıklayacağız. Bunun yanında her fakülte ideal hukukçu yetiştirme sürecinde önemli gördüğü kursları zorunlu ya da seçimli olarak belirlemeli ve kendi programına dahil etmelidir.

Seminerler: Fakülte tarafından belirlenen konularda ortalama 1-4 hafta sürecek şekilde düzenlenen ve öğrencilerin araştırma ve hazırlık yaptığı, kendi aralarında öğreticinin gözetiminde tartıştıkları, gerekli durumlarda öğreticinin müdahil olduğu etkinlikler. (Müzakere teknikleri, sorgulama yöntemleri, beden dili okumaları, iddianame okumaları, mahkeme kararları okumaları, dava dilekçe yazma teknikleri, dava ve cevap dilekçesi yazma usulleri, Yargıtay ve istinaf kararlarını okuma teknikleri, mahkeme ara kararı okumaları, tahkim dilekçesi hazırlama yöntemi, Anayasa ve AHİM başvuru dilekçesi hazırlama, duruşma

¹⁴⁴ Okay, s. 373.

yönetme usulleri, savunma taktikleri, müvekkil ile görüşme ve ikna etme yöntemleri, müvekkile teklif oluşturma ve sunma usulleri, vb.)

Mesleki Ziyaretler: Hukuk fakültesinin ilk üç yıllık lisans aşaması teorik eğitime yönelik olsa da, bu aşamada da öğrencinin hukuk meslekleri ve bunların faaliyetleri hakkında belirli bir ölçüde bilgi sahibi olması gerekir. Zira yer yer belirttiğimiz üzere hukuk eğitiminde uzmanlaşma ilkesi benimsenmeli, fakültede yıllar ilerledikçe öğrenci kendi eğilimine ve uzmanlaşmak istediği alana karar vermeli, seçmeli derslerini ve kendi çalışmalarını bu yönde tercih etmelidir. Öğrenci staj aşamasında hukuk mesleklerini ve hukuki süreçleri yakından ve uygulamalı olarak tanıyacak olsa da, henüz bu aşamaya gelmeden bu konularda gözlem yapma ve fikir sahibi olma şansı olmalıdır ki; uzmanlaşma tercihlerini doğru şekilde yapabilsin. Bu doğrultuda lisans programına mahkeme, hukuk bürosu, idari makam ziyaretleri eklenmeli, öğreticilerin eşliği ve koordinasyonu ile gözlem ya da mini staj formatında gerçekleşecek bu ziyaretlerle öğrencinin ilgili konularda somut fikir sahibi olması sağlanmalıdır. Rutin mahkeme ve hukuk bürosu ziyaretlerinin yanı sıra, Yargıtay, Danıştay, Anayasa Mahkemesi veya TBMM gibi kurumların çalışma ve oturumlarına gözlem ziyaretleri yapılarak hukuk öğrencilerinin bu kurumların atmosferini bizzat teneffüs etmeleri sağlanmalıdır. Bu ziyaretler hukuk öğrencisine bilgiden ziyade vizyon katacaktır. Bu nedenle bu ziyaretlerin bir şekilde hukuk lisans programının bir parçası haline getirilmesi, kredili ya da kredisiz zorunlu faaliyet olarak bunların gerçekleştirilmesi önemlidir. Yine hukuk öğrencisine vizyon sağlayacak yabancı ve uluslararası mahkeme, kurum ve hukuk bürosu ziyaretleri de ekstra kredi ya da puan vermek yoluyla teşvik edilmelidir.

Aşağıda zorunlu ve seçimlik olarak verilmesini önerdiğimiz seminer içeriklerini açıklayacağız. Bunun yanında her fakülte kendi programında ideal hukukçu yetiştirme sürecinde önemli gördüğü seminerleri zorunlu ya da seçimlik olarak belirlemeli ve kendi programına dahil etmelidir.

3. Teorik Eğitimde Yıllara Göre Okutulacak Dersler

Hukuk fakültesindeki teorik eğitim üç yıl (altı sömestr) sürecek şekilde programlanmalıdır. Bu aşamada klasik hukuk dersleri şu terkibe göre okutulmalıdır.

İlk yıl; Anayasa hukuku, medeni hukuk (temel kavramlar ve kişiler hukuku), hukuk başlangıcı ve metodolojisi, kamu hukuku, yüksek matematik, iktisat bilimine giriş ve muhasebe dersleri tam yıl (iki dönem); hukuk sosyolojisi, roma hukuku, hukuk tarihi, hukuk felsefesi gibi dersler de zorunlu ders olarak ilk yıl (yarım dönem) olarak okutulmalıdır. İlk yılda bu derslerin yanında kompozisyon yazımı, araştırma yöntemleri ve kütüphane kullanımı, ders çalışma ve ödev yapma yöntemleri, bilişim ve on parmak klavye kullanımı gibi kurs ve seminerler de zorunlu olarak verilmelidir.

Böylece öğrencilere iki dönemde temel hukuk dersleri verilerek sağlam bir başlangıç yapmaları sağlanmalıdır. Bu zorunlu dönemlik dersler ile öğrencilere meslek hayatları boyunca kullanacakları temel kavramlar öğretilmiş olacak, zorunlu ya da seçimlik kurs ve seminerlerle de yine bir hukukçu olarak mesleğini icra ederken kullanacağı beceriler de kazandırılacak, en azından bu yönde yönlendirme yapılmış ve temel atılmış olacaktır. Örneğin kompozisyon yazımı semineri sayesinde öğrenci hem okulda yapılan sınavlardaki yazılı kâğıtlarında öğrendiklerinin geri bildirimini belli bir disiplin ve akış içerisinde, akıcı bir Türkçe ile yazabilme yeteneğine kavuşacak, hem de meslek hayatında yazacağı dilekçe ya da kararlar için temel kazanmış olacaktır. Ders çalışma ve ödev yapma teknikleri kursunda öğrencinin hocaların anlattıkları konularda not alma, ders kitaplarının yazım planı ve sistematığı ile anlatılan konuların bağlantılarını anlama yetisi gelişecek, sınavlara hazırlanırken kendi notlarından istifade ederek anlatılan konulara tam olarak nüfuz etme fırsatını yakalayacaktır. Yine bilişim ve on parmak klavye kursu ile günümüzde her alanda zorunlu hale gelen bilgisayar kullanımı ve seri yazma becerisini geliştirmiş olacaktır. Bu beceri, mesleki hayatında da hem not alma hem de metin yazma süreçlerinde zaman tasarrufu sağlayacaktır. Araştırma ve kütüphane kullanımı yöntemleri kursu ile öğrenci, yeni başladığı hukuk eğitiminde neyi neden, niçin ve nasıl öğrenmesi gerektiği konusunda bilgi edinecek, hem öğrencilik hem de meslek hayatı boyunca kendisine eşlik edecek olan (fiziksel ve online) kütüphane kullanım kültürü ve becerisini kazanmış olacaktır.

İkinci yıl; borçlar hukuku genel hükümler, idare hukuku, ceza hukuku genel hükümleri, iş ve sosyal güvenlik hukuku, vergi hukuku, milletlerarası özel hukuk, milletlerarası genel hukuk ve matematik dersleri tam yıl (iki dönem) okutulmalıdır.

Üçüncü yılda ise; öğrencilere, eşya hukuku, ceza özel hukuku, miras hukuku, ceza muhakemeleri hukuku, medeni usul hukuku, ticaret hukuku, deniz ticaret ve sigorta hukuku, icra ve iflas hukuku dersleri okutulmalıdır. İkinci ve üçüncü yılda her fakülte belirleyeceği zorunlu ya da seçimlik kurs ya da seminerlere de yer vermelidir.

Bu üç yıllık teorik eğitimde temel hukuk derslerinin yanı sıra öğrencilere, yarım dönemlik seçmeli ders olarak; adalet psikolojisi, antropoloji ve uygarlıklar tarihi, enerji ve maden hukuku, sermaye piyasası hukuku, bankacılık hukuku, sözleşmeler hukuku, kriminoloji, viktimoloji, lojistik ve taşıma hukuku, spor hukuku, tüketici hukuku, bilişim ve internet hukuku, iletişim hukuku, havacılık hukuku, gümrük ve ithalat-ihracat hukuku, siyasi partiler hukuku, insan hakları hukuku, uluslararası örgütler hukuku, sermaye piyasası hukuku, alternatif çözüm yolları, arabuluculuk ve uzlaştırma hukuku, ulusal ve uluslararası tahkim hukuku, fikri ve sınai mülkiyet (marka ve patent) hukuku, rekabet hukuku gibi dersler sunulmalıdır. Öğrenci, kendi eğilimine göre istediği sayıda dersi alabilmelidir.

4. Hukuk Fakültesi Müfredatında Yeni İçerik Önerileri

Yukarıda belirttiğimiz üzere kanaatimizce hukuk fakültelerinde okutulan klasik teorik dersler iyi hukukçu yetiştirmek için yeterli değildir. Hem ilk üç yıllık teorik eğitim aşamasında, hem de özellikle meslek stajı aşamasında klasik dönemlik ya da yıllık derslerin yanı sıra, daha esnek sürelerde ve daha farklı ortamlarda yapılabilen kurs ve seminerlere de yer verilmelidir. Bir kısmı zorunlu, bir kısmı ise seçimlik olacak olan kurs ve seminerlerde öğrencilere temel hukuki bilgiler dışında gerekli beceri ve donanımın kazandırılması amaçlanmalıdır.

Tüm hukuk meslekleri için zorunlu görülen kurs ve dersler zorunlu olarak okutulmalı, daha ziyade ileri yıllara konulacak seçimlik kurs ve seminerlerle de öğrencinin uzmanlaşma eğilimine göre tercihte bulunmasına olanak tanınmalıdır.

Aşağıda önerilerimizi somutlaştıracak açıklamalara yer vereceğiz. Elbette her ders, kurs ve seminerin içeriği fakülte yönetimi ve ilgili alandaki hocalar tarafından belirlenecektir.

a. Zorunlu Kurslar

i. Ders Çalışma ve Ödev Yapma Teknikleri

Hukuk eğitiminin çok zor bir eğitim olduğu, bu eğitimi tamamlayan öğrencinin çokça yıprandığı yönde yaygın kanaat mevcuttur. Hukuk disiplini başka disiplinlere göre belki daha karmaşık olabilir, ancak bu kanaatin asıl sebebi yöntem bilgisinin eksikliğidir. Hukuk fakültelerindeki öğrencilerin, hukuk derslerine nasıl çalışmalarını, ne şekilde not tutmalarını ve ödevlerini hangi yöntemle hazırlamaları gerektiği konularında gerekli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Hukuk fakültesi öğrencileri ilk yılın ilk döneminde zorunlu olarak verilecek kursla, hukuk derslerine nasıl çalışması gerektiği konusunda eğitilmelidir. Bu sayede öğrenci, hukuk disiplinini hangi yöntemle etkin bir biçimde öğreneceğini kavrayacak ve hukuk “o kadar da” zor bir disiplin olmaktan çıkacaktır.

ii. Araştırma Yöntemleri Ve Kütüphane Kullanımı

Hukuk dinamik bir disiplindir. Hukuk meslekleri de daima araştırmayı ve kendini yenilemeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla hukuk öğrencisinin araştırma yöntemlerini doğru bir şekilde uygulaması hem öğrencilik hayatı hem de meslek hayatı için elzemdir. Bu kurs ile öğrenci, yeni başladığı hukuk eğitiminde neyi, neden, niçin ve nasıl öğrenmesi gerektiği konusunda bilgi edinecek, hem öğrencilik hem de meslek hayatı boyunca kendisine eşlik edecek olan (fiziksel ve online) kütüphane kullanım kültürü ve becerisini kazanmış olacaktır.

iii. Bilişim Teknolojileri ve Onparmak Klavye Yazımı

Bilişim teknolojileri kullanım becerisinin hukuk meslekleri bakımından da vazgeçilmez bir nitelik olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Buna rağmen

meslek hayatında pek çok hakim, savcı ya da avukatın bilişim teknolojilerinin avantajlarından yeterli şekilde faydalanamadığı, söz gelimi ofis programlarını dahi tam verimlilikle kullanamadığı, bilgisayar yazımında çokça zaman kaybettiği görülmektedir. Bilişim teknolojileri ve on parmak klavye kursu ile öğrenci, günümüzde her alanda zorunlu hale gelen bilgisayar kullanımı ve seri yazma becerisini geliştirmiş olacaktır. Bu beceri, mesleki hayatında da hem not alma hem de metin yazma süreçlerinde zaman tasarrufu sağlayacaktır.

iv. Diksiyon, İletişim ve Beden Dili

Bir hukukçu aynı zamanda iyi bir hitabet yeteneğine sahip olmalıdır. Zira özellikle dava, müzakere ve danışmanlık süreçlerinde profesyonel bir hukukçunun anladığını veya anlatmak istediğini muhatabına doğru anlatması hayati öneme sahiptir. Bu sebeple hukukçunun dil bilgisi kurallarına uygun, akıcı, anlaşılır ve etkili konuşması, sesleri doğru ve güzel söylemesi, konuşma becerisini arttırması, stres ve heyecan kontrolünü sağlayabilmesi için hukuk fakültesi öğrencilerinin staj aşamasında iletişim, diksiyon ve beden dili kursu almaları gereklidir.

v. Meslek Hukuku

Avukat, noter, hâkim, savcı ya da akademisyen olacak öğrencilerin yapacakları mesleklerin hak ve yükümlülüklerini bilmeleri gerekli ve önemli olduğundan bu mesleklere ilişkin hukuk, staj aşamasında öğrencilere kurs olarak verilmelidir. Hukuk hizmetini sağlayan bütün aktörlerin her birinin, diğerlerinin hak ve sorumluluklarını bilmesi birbirileri arasındaki ilişkinin doğru belirlenmesini sağlayacaktır. Avukat, hâkim, savcı, noter ya da akademisyenlerin birbirlerinin meslek kurallarını, hangi kurallara bağlı olarak hizmet ifa ettiğini bilmeleri hukuk hizmetlerinin niteliğini arttıracaktır.

vi. Bilişim-UYAP Teknolojileri

Teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlediği bir çağda hukukçuların bilişim alanında yetişmiş olmaları zorunludur. Günümüzde UYAP programını kullanamayan bir hukukçunun mesleğini icra etmesi beklenemez. Fakültenin ilk yılında verilen bilişim teknolojileri ve onparmak klavye yazımı kursunun devamı şeklinde düşünülebilecek bu kursun meslek stajı döneminde olması daha uygun olacaktır. Bu kursta meslek hayatında ihtiyaç duyulacak UYAP vb. bilişim teknolojilerinin kullanımına ilişkin eğitim verilmelidir. Sadece UYAP değil, oldukça kritik, önemli ve mahremiyeti bulunan bilgi ve belgelerle çalışan hukukçuların, kullandıkları bilişim cihazlarının temel özelliklerini, yazılımını ve donanımını, gerekli güvenlik seviyesini sağlayabilecek ve muhtemel siber saldırılara karşı önlem alabilecek kadar bilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda hukukçulara ileri seviyede bilişim kursu önem arz etmektedir.

b. Zorunlu Seminerler

i. Mevzuat, İçtihat ve Öğreti Araştırma Yöntemleri

Hukukçunun temel iki malzemesi mevzuat ve içtihatır. Binlerce kanun, kararname ve ikincil mevzuat içinde ilgili olanları bulabilmek, bulduktan sonra aralarındaki ilişkiyi doğru okuyabilmek gerekmektedir. Hakeza bir konudaki ilgili içtihatları bulabilmek ve bunları doğru şekilde kullanabilmek başlı başına bir konudur. Çoğu hukukçu bunları, meslek hayatı içinde usta çırak ilişkisi ile ya da düşe kalka kendi başına öğrenebildiği kadarıyla öğrenmektedir. Teorik eğitim aşamasının sonunda ya da staj döneminin başında verilecek bu seminerle öğrencilere doğru araştırma ve okuma yöntemleri öğretilmelidir.

ii. Kompozisyon

Ayrı ayrı parçaları bir araya getirerek bir bütün oluşturma biçimi ve işine kompozisyon denmektedir¹⁴⁵. Kompozisyonun diğer bir tanımı da şu şekildedir: “*Öğrencilere duygu ve düşüncelerini etkili ve düzgün bir biçimde anlatmaları için yaptırılan yazılı veya sözlü çalışma, tahrir, kitabet*”¹⁴⁶. Hukukçunun dilekçe ya da kararlarında yukarıdaki tanımda ifade edildiği gibi duygu ve düşüncelerini etkili ve düzgün bir biçimde ifade etmesi için kompozisyon dersi alması gerektiğine inanıyoruz. Bu dersi alan öğrenciler Türkçeyi ileri seviyede kullanma yeteneği kazanmış olacaktır. Öğrencilerin meslek stajı aşamasında görecekları kompozisyon dersi tüm meslek hayatlarındaki yazım süreçlerine katkı sağlayacaktır. Nitekim Amerika’da ve gelişmiş bütün ülkelerde hâkimlik, savcılık ve avukatlık mesleğine kabul şartlarından bir tanesi de kompozisyon sınavından başarılı olmaktır.

iii. Sözleşme Okuma ve Yazma Becerileri

Hangi hukuk mesleğini yaparsa yapsın hukukçunun iyi bilmesi gereken hususlardan birisi de sözleşmelerdir. Sözleşme okuma ve yazma becerileri mesleki tecrübeye bağlı olarak uzun yıllar içinde kazanılabilecek beceriler olsa da, bunlara ilişkin temel sistematığın fakültede öğretilmesi yerinde olacaktır. Bu seminere meslek stajı döneminde yer verilmelidir.

iv. İddianame, Mahkeme Kararı, Dava Dilekçesi Yazma Teknikleri

Günümüzde hukuk fakültesinden mezun olan öğrenci, eğitiminin hiçbir aşamasında iddianame, mahkeme kararı veya dava dilekçesi görmeden mezun olmaktadır. Bunun sonucunda da staja başladıklarında bu metinlere aşinalıkları olmadığından çoğu kez anlamsız bakışlarla sadece süreci izlemekle yetinmektedirler. Ülkemizde iddianame, mahkeme kararı veya dava dilekçesi yazımı için belirlenmiş bir usul veya bir ölçüt bulunmamaktadır. Bunun

¹⁴⁵ TDK, Büyük Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁴⁶ TDK, Büyük Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>

sonucunda da iddianame, karar veya dilekçe yazan hukukçuların her biri kendi tarz ve anlayışına göre bir yöntem belirlemektedir.

Bütün bu karmaşaya son vermek için geleceğin hukukçusu olmaya aday olan stajyer öğrencilere iddianame, mahkeme kararı, dilekçe yazımı ile bunların nasıl okunması gerektiği konusunda usul ve yöntem öğretilmesi gerekmektedir. Böyle bir eğitimden geçmeyen hukukçuların yazdığı iddianame, karar veya dilekçenin çoğu kez yetersiz hatta yanlış, çelişkili olması sebebi ile dava süreçlerinin uzadığı, adaletin geciktiği, hatta hak kayıplarına sebep olduğu maalesef bir gerçektir.

v. Müzakere Teknikleri

Hayat, çatışmalarla beslendiğimiz, ikna etme ve edilmeyele mutlu sonuçlar aldığımız, bütün bunlar içinde sürekli müzakere süreçleri içinde olduğumuz zorlu bir yolculuktur¹⁴⁷. Müzakere, birbirinden birtakım şeyler elde etmek isteyen kişilerin, kurumların devletlerin, diğer tarafı ikna etmek ve etkilemek suretiyle, kendi istekleri gibi düşünmelerini ve taleplerini kabul etmelerini sağlamaya odaklanan bilgi ve hüner sergiledikleri bir iletişim ve karar verme sürecidir¹⁴⁸. Müzakere, tarafların birbiriyle rekabet içinde bulunan ihtiyaçları, çıkarları ve hedeflerinden kaynaklanan bir çatışmayı çözmek için gönüllü olarak girdiği bir süreçtir. Müzakerede taraflar güç/şiddete başvurmak yerine, sorunu çözmeye odaklanırlar.

Hukuk mesleğini icra edecek olan herkes, mesleğinin her aşamasının müzakereden ibaret olduğunu görecektir. Hâkim, sonunda kararı kendisi verse de, davasına bakmak için kürsüye çıktığında, taraflar ve avukatları ile müzakere ederek süreci yürütmektedir. Savcılarının durumunun da bundan farklı olmadığı yaptığı işlerden kolayca anlaşılmaktadır. Şüpheli, mağdur, müşteki veya tarafların avukatları ile yaptığı her görüşme, aldığı her ifade müzakere sürecinden ibarettir. Diğer yandan avukatın gerek kendi müvekkili gerekse karşı taraf veya vekilleri ile sürdürdüğü görüşmeler, arabuluculuk ve uzlaşma görüşmelerinin esası da müzakereden ibarettir. Bir diğer konu da özellikle ulusal veya uluslararası sözleşmelerde tarafların karşılıklı hak veya sorumluluğunun tayin veya tespit edildiği toplantılardır.

Staj döneminde hukukçu adayı öğrenciye, tüm meslek hayatı boyunca ihtiyaç duyacağı müzakere teknikleri sistemli bir şekilde öğretilmelidir.

vi. Sorgu teknikleri

Suçluların konuşdurulması ve suçlarını itiraf etmesini sağlamak üzere geliştirilen bazı teknikler vardır. Bu teknikler bilimin gelişmesiyle hazırlanan ve kişinin, olayların sorulması ya da gösterilmesi karşısında verdiği psikolojik tepkilerin yorumlanmasıyla oluşturulmuştur. Bu yorumlamalar, sorgulananın duygusal ve

¹⁴⁷ https://www.kisiselgelisim.com/muzakere_teknikleri/ (erişim Tarihi: 15.02.2020)

¹⁴⁸ **Mustafa Serdar Özbek**, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Yetkin, 2009.

psikolojik durumları manipüle edilerek ortaya çıkarılabilir. Dolayısıyla sorgulananın hem yazılı hem de davranışsal analizi yapılarak bu suçlar ortaya çıkarılabilmektedir¹⁴⁹.

Ceza Muhakemesinde çapraz sorgu, tanık veya sanık beyanının doğruluğunu ve güvenilirliğini test etmek, yapılan açıklama ve verilen beyanlar hakkında şüphe uyandırmak, tarafların iddia veya savunmasına dikkat çekmek veya güçlendirmek için; tanık, sanık, müdahil ve müştekinin sorguya çekilmesidir. Doğrudan soru sorma hakkı ise bir hususun aydınlatılmasını veya açıklanmasını sağlamak için mahkeme üyesi hâkimlere, tarafların avukatına, savcılığa tanınmış bir haktır.

Gerek ceza soruşturma veya kovuşturmasında, gerekse hukuk veya idare mahkemelerinde hukukçuların yani hâkim, savcı veya avukatın taraf olanlara doğru zamanda doğru soruları yöneltebilmesi, doğru zamanda doğru sorgulama yapabilmesi ve aldığı cevaplardan hızlı ve doğru bir şekilde sonuç çıkarabilmesi yargının temel amacı olan maddi gerçeğin ortaya çıkması açısından hayati önemi haizdir.

Sonuç itibarıyla maddi gerçeğe ulaşmakla görevli yargı aktörleri olan hukukçuların nitelikli sorgulama, soru sorma yeteneğine sahip olmaları gerekmektedir. Geleceğin hukukçuları olan öğrencilere sorgulama teknikleri konusunda beceri kazandırılması yerinde olacaktır.

c. Seçimlik Seminerler

i. Senaryo Yazımı

Hukukçunun yaşanmış bir olayı doğru anlaması ve muhataplarına doğru anlatması, bunları sistematik ve disiplinli bir şekilde yazıya dökmesi için senaryo yazımı seminerinin etkili olacağı kanaatindeyiz. En nihayetinde gerçek olay ve olgulara dayansa da gerek avukatlık gerek diğer hukuk mesleklerinde “kurgu” her zaman önemlidir. Bir avukatın en önemli görevi davasını doğru kurgulayabilmesi, hakimın temel görevi ise maddi gerçeklere dayanan gerçek kurguyu doğru okuyabilmesidir.

Senaryo yazımı bir olayı anlamının ötesinde, etkin ve doğru anlatmakla ilgili bir süreçtir. Hukukçu, hukuki argümanlarını doğru bir biçimde ifade etmenin yanında, muhataplar veya üçüncü gözler tarafından anlaşılabilirliği ve ikna ediciliği kaygısını da taşımaktadır. İyi bir hukukçu argümantasyonunu iyi bir edebi eserin akıcılığı ve ikna ediciliği ölçüğünde ortaya koyabilmelidir. Diğer yandan hukuk metinlerinin edebi kalitesinin de artırılması gerekmektedir. Hukuk mesleğini icra eden hakim, savcı veya avukatın edebi ve sanatsal bir dil kullanması, bir yandan mesleğini icra ederken bir yandan da hukuk edebiyatı icra etmesinin hukuk sistemimizin seviyesine olumlu etki edeceği görüşündeyiz.

¹⁴⁹ <https://kreatifbiri.com/psikolojik-manipulasyon-ve-sorgu-teknikleri>. (erişim Tarihi: 15.02.2020)

Hukukçu; senaryo semineri ile istediği bakış açısını seçip bir bilinçten diğerine rahatlıkla geçiş yapabilmeyi ve olayın taraflarını farklı açıdan inceleyebilmeyi öğrenecektir.¹⁵⁰ Hukukçunun senaryo yazımı semineri ile elde edeceği diğer bir kazanım ise anlaşılır bir şekilde olayların gelişim sırasına göre düşüncesini sistematik ve anlaşılır bir şekilde yazıya dökülebilmektir.

ii. Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri

Öğrencilere, özellikle de akademik kariyer düşünenlere bilimsel araştırma ve makale yazım yöntemleri konusunda seminer verilmelidir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ortaya koyduğumuz üzere önerdiğimiz sistemde sadece akademisyenler değil, mesleğinde kademe ilerlemek isteyen tüm hukukçuların uzmanlaştığı ya da uzmanlaşmak istediği alanda araştırma yapmış, literatür taramış ve yeterince bilimsel makale yazmış olması gerekmektedir. Zira her hukukçu, gelişen ve değişen toplumu anlayabilmek, içinde yaşadığı toplumun hukuki sorunlarını teşhis etmek ve çözüm önerilerini sistemli olarak ortaya koymak için akademik eserler de vermelidir. Bu nedenle staj aşamasında hukuk öğrencilerine temel bilimsel araştırma ve yazma teknikleri semineri sunulmalıdır.

iii. Yönetim ve Organizasyon

Geleceğin hukukçusu olmaya aday olan stajyer öğrencilere, insan yönetimi ve organizasyonu konusunda da donanım kazandırılmalıdır. Savcı, mahkeme hâkimi, bir şirketin hukuk müşaviri veya serbest avukat olarak çalışan bir hukukçunun günümüz şartlarında tek başına mesleğini icra etmesinin mümkün olmadığı bilinen bir gerçektir. Hangi konumda olursa olsun mesleğini icra eden hukukçu, yanında çalıştırdığı veya birlikte çalıştığı birçok meslektaşı, yardımcısı, stajyeri, kâtabi, sekreteri olacağı gerçeği karşısında bu kişileri verimli çalıştırmanın şartı, iyi bir organizasyon, etkili bir yönetimden geçmektedir. Bu gerçek karşısında geleceğin hukukçularına yönetim ve organizasyon dersi verilmesi, hem ülkemizdeki yargı süreçlerinin etkin, verimli ve hızlı olmasına katkı sağlayacak hem de yargı aktörlerini daha kurumsal ve yönetilebilir hale getirecektir. Hâkim, savcı, noter veya avukatın; birlikte çalıştığı meslektaşlarını, kaleminde veya altında çalıştırdığı personelini yönetmek, işi dağıtmak, sonucunu takip etmek yeteneğine sahip olması gerekmektedir. Bütün bunların olabilmesi için zaman ve insan yönetimi ile organizasyon yapabilme yetisini kazandırmayı amaçlayan bu seminerin sunulması gerekmektedir.

iv. Temel Muhasebe

Hem kendi işlerinin takibi bakımından hem de mali hukuk bağlantılı konularda mesleğini icra ederken karşılaşacağı sorunları çözümlenebilmesi bakımından hukukçunun temel muhasebe bilgisine sahip olması gereklidir. Vergi ya da ticaret hukuku gibi alanlarda uzmanlaşacak hakim, savcı ya da avukatın bilanço, defterler, beyannameler gibi konularda yeterli bilgiye sahip olmadan mesleğini

¹⁵⁰ <https://www.trttvfilmieri.com/tr/temel-ilkeler>. (erişim Tarihi: 15.02.2020).

gereğince yapabilmesi mümkün değildir. Ticaret şirketlerine ya da işletmelere danışmanlık yapan bir hukukçunun da temel muhasebe bilgisine sahip olmadan etkin ve doğru tavsiye ve çözümler üretmesi olasılıklı değildir. Bir hukukçu en azından ilgili terminolojiyi bilmeli ve muhasebeye ilişkin süreçlere aşinalığı bulunmalıdır. Bu nedenle staj aşamasında seçimlik olarak temel muhasebe semineri verilmelidir.

5. Hukuk Fakültesine Devam Zorunluluğu

Hukuk eğitimi almak isteyen 18-19 yaşındaki genç, hukuki bilgi ile hayatında ilk defa fakültede tanışmaktadır. Fakültelerde dersler takrir sistemiyle anlatılmaktadır. Hoca tarafından monolog şeklinde anlatılan bu yabancı konular öğrenciye can sıkıcı gelebilmekte, yaşı itibariyle sosyalleşmeye ihtiyaç duyan genç ders dışı etmenlere daha fazla ilgi duyabilmektedir. Üstelik bazı hukuk fakültelerinde öğrencilerin derse devam zorunluluğu da olmadığından, öğrencilerin bir kısmı okula yalnızca sınavdan sınava gelmektedir. Bu durum öğrencinin öğrendiklerini sınavlardan hemen sonra unutmasına neden olmaktadır¹⁵¹. Bunun önüne geçmek için hukuk fakültelerinde derse devam zorunluluğu getirilmelidir. Sadece derse devam zorunluluğu getirmekle yetinilmemeli; ayrıca bunun takibi de ciddi bir şekilde yapılmalıdır¹⁵².

F. Lisans Eğitimi Sonrası “Ulusal Hukuk Sınavı”

Ülkemiz hukukçularını nitelikli hale getirmek için hukuk fakültesinin üç yıllık teoik eğitim yani lisans aşamasından mezun olduktan sonra öğrenciler okutulan derslerden ortak bir sınava tabi tutulmalıdır. Ülkemizde yakın zamana kadar bu şekilde bir ulusal sınav uygulaması yoktu. 2019 yılı Yargı Stratejisi Formunda Adalet Bakanlığı’na önerilmesi üzerine 24/10/2019 tarih ve 30298 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan 7188 Sayılı Kanun’la “Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı” getirilmiştir. Henüz uygulamasına başlanmamış bu düzenlemeye göre hukuk fakültesi mezunlarının, hâkim ve savcı aday, avukat ve noter olabilmeleri için bu sınavdan yeterli puan almaları gerekmektedir. 7188 Sayılı Kanun’la getirilen “Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı” hukuk eğitimindeki niteliği arttırmaktan ziyade eleme fonksiyonuna sahip olduğu için, bu sınav sebebiyle yığılma olması halinde sınavda kolay sorular sorulacak ve amaçlanan nitelikli hukukçu yine yetişmeyecektir. Ancak bizim önerdiğimiz ortak ulusal hukuk sınavı, mevcut “Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı”ndan farklı bir niteliğe sahiptir.

7188 Sayılı Kanun’la getirilen “Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı” ÖSYM tarafından yapılacak, sınavdan yeterli puan alanlar doğrudan avukatlık stajına başlayabileceklerdir. Ancak hâkimlik, savcılık ve noterlik için ayrıca özel sınava girmeleri zorunluluğu getirilmektedir. Önerdiğimiz Ulusal Hukuk Sınavı ise hukuk lisans eğitimini başarı ile tamamladığını belgelemek ve tüm hukuk meslekleri için ortak olan staja başlamak için yapılacak bir sınavdır. Bu sınavdan

¹⁵¹ Gürcan, s. 81.

¹⁵² Okay, s. 364.

öngörülen puanları alan öğrenciler lisans diplomasına ve meslek stajına geçmeye hak kazanacaktır.

Hukuk fakültesinin ilk üç yıllık lisans aşamasını tamamlayan öğrenciler, bu aşamanın sonunda o zamana kadar okutulan teorik derslerden ortak bir sınava tabi tutulmalıdır. Teorik eğitim sonunda öğrencilerin genel yeterliliklerini ölçecek olan bu sınavdan 50 puan ve üzeri alanlar lisans diplomasına hak kazanmalı ve buna bağlı olarak hukukçu olarak memur ya da danışman kadrolarına başvurabilmeli, 70 ve üzeri alanlar avukat, noter, hâkim, savcı ve akademisyenlik şeklindeki hukuk mesleklerine yönelik staj aşamasına geçme hakkına sahip olmalıdır.

Söz konusu sınav ve puanlama sistemi ile öğrencilerin profesyonel hukuk mesleklerine girebilmek amacıyla lisans eğitimi boyunca ulusal hukuk sınavından yüksek puan almayı amaçlamaları ve daha sıkı çalışmaları sağlanmış olacaktır.

Hakimlik ve avukatlık stajı mevcut sistemde adalet komisyonu başkanlığının bulunduğu adliyelerde yapılabilmektedir. Önerdiğimiz staj modeli ise; meslek stajının hukuk fakültesi eğitiminin parçası haline getirilmesini ifade etmektedir. Öğrenciler ortak ulusal sınavdan yeterli puanı alarak meslek stajına devam edebilmelidir. Bu puanlama sisteminin etkili olması öğrenciler arasında rekabeti arttıracak, hukuk eğitimine verecekleri önem sebebiyle ülkemizde iyi hukukçuların yetişmesine vesile olacaktır.

G. Hukuk Meslekleri Stajı

1. Tüm Meslekler İçin Ortak ve Denetlenebilir Staj

Şu bir gerçektir ki dokunmadan, yaşamadan öğrenilen bilgiler çabuk unutulmaktadır. Tıp eğitimindeki staj sistemine benzer bir eğitimin hukuk eğitiminde uygulanmasının, öğrencilerin öğrendiklerini henüz okulda iken pekiştirmelerini sağlayacağı kanaatindeyiz. Tıp fakültesinden mezun olan bir öğrenci; iğne yapmayı, pansuman yapmayı ve açık bir yarayı dikmeyi bilmektedir. Ancak ülkemizde bir hukuk fakültesi öğrencisi bırakın karşısına gelen hukuki olayı doğru çözmeyi, dilekçesini doğru mahkemeye vermekte dahi zorlanmaktadır. Son zamanlarda hukuk fakültelerinde teorik bilgilerin pekiştirilmesi için farazi mahkemeler kurulmakta ise de, bu sembolik uygulama pratikte yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple hukuk öğrencisinin olay çözümlerini yerinde görebilmesi ve adli işleyişi anlayabilmesi için bir hukuk bürosunda ve adliyede zorunlu ve denetlenebilir staj evresine ihtiyaç bulunmaktadır. Uygulayıcı meslekler için elzem olan staj evresi hukuk fakültesinde verilmeli ve üniversitelerin ana sorumluluğunda TBB ve Adalet Bakanlığı bu konuda iş birliği yapmalıdır.

Ülkemizde mevcut sisteme göre hukuk fakültesi mezunları avukatlık stajını doğrudan, hakimlik ve savcılık stajını ÖSYM tarafından yapılan yazılı sınavı ve

kurum tarafından yapılan mülakatı geçtikten sonra yapabilmektedirler. Noterlik mesleği öncesi ise staj bulunmamaktadır.

Bizce tüm hukuk profesyonellerinin stajı Alman hukuk eğitim sistemindekine benzer olmalı ve hukuk fakültesindeki 3 yıllık teorik eğitimin ardından yapılan sınavdan en az 70 puan ve üzeri alan öğrenciler meslek stajı yapmaya hak kazanmalıdır. Avukatlar ve hâkimler için öngörülen staj uygulamaları, hukuk fakültesinde, hâkim, savcı, avukat, akademisyen ve noter olacak öğrenciler için tek ve ortak uygulanacak şekilde revize edilmelidir. Yani hâkim olacak olan da, avukat olacak olan da, akademisyen olacak olan da aynı stajı yapmalı ve tüm profesyonel hukuk uygulayıcıları uygulama eğitiminde birlikte olmalıdır. Elbette ortak meslek stajı haricinde hâkimlik, savcılık, noterlik ve avukatlık meslekleri için ayrı bir intibak süreci de ihdas edilmelidir.

3 yıllık teorik eğitimin ardından gerçekleştirilen, 24 aylık hukuk meslekleri stajı, lisansta öğrenilen teorik bilgilerin pekişmesini sağlayacaktır. Yapılacak stajın, mevcut avukatlık stajına benzer; ancak daha etkin ve denetlenebilir olması gerekmektedir. Zira mevcut avukatlık stajı uygulaması yeterli denetleme mekanizmalarını içermediği için stajyerlere beklenen faydayı sağlamamaktadır. Önerdiğimiz sistemde öğrenci vaka analizi dersleri ve uygulamaya ilişkin kurs ve seminerler almalı, sonrasında ise fiili meslek stajı yapmalıdır. Fiili meslek stajında hâkimin, savcının, noterin ve avukatın yanında staj yapmalı, bu mesleklerin uygulamasını görmelidir. Ayrıca bir devlet dairesinde de staj yaparak devlet kurumundaki işleyişi de öğrenmelidir.

Üniversitelerin yönetiminde olması gereken ortak meslek stajı TBB ve Adalet Akademisinin desteğiyle yürütülmelidir. Meslek stajı 4 sömestr sürmelidir. İlk iki sömestr karar yönteminin esas olduğu uygulamalı eğitim yapılmalı, zorunlu vaka analizi dersleri, kurslar ve seminerler verilmelidir. Stajın ikinci, yani fakülte eğitiminin beşinci ve son yılında fiili meslek stajı yapılmalıdır.

Staj döneminin ilk yılında ders olarak vaka analizi dersleri okutulmalıdır. Ayrıca iddianame, mahkeme kararı, dava dilekçesi yazma teknikleri, diksiyon-iletişim ve beden dili, meslek hukuku, senaryo yazımı ve kompozisyon, bilişim-UYAP teknolojileri, yönetim ve organizasyon, müzakere ve sorgu teknikleri kurs ve seminerleri verilmelidir. Ayrıca öğrencilerden her bir vaka analizinden sonra ilgili konuda bir makale yazmaları istenmelidir.

2. Zorunlu Vaka Analizi Dersleri

a. Genel olarak

Adalet Bakanlığı 2019 yılı Yargı Reformu Stratejisinde öneminden bahsedilen hukuk klinikleri önerisini faydalı ve önemli buluyoruz¹⁵³. Pratiğe dayalı hukuk öğreniminde asıl hedef hukuki olaylara doğru ve yerinde çözümler bulmayı

¹⁵³ Adalet Bakanlığı 2019 yılı Yargı Reformu Stratejisi.

öğretmektir. Bu amaçla önerilen hukuk kliniğinde yapılan iş de bir nevi vaka analizidir. Ancak hukuk klinikleri ile elde edilmesi amaçlanan faydaya vaka analizi dersleri ile daha hızlı ulaşılabileceği kanaatindeyiz. Öğretimde de öneminden bahsedilen hukuk klinikleri sayesinde fakültelerdeki eğitimin uygulama ile bağının kurulmasının sağlanacağı ifade edilse de¹⁵⁴, bizce hukuk kliniği bu amacı gerçekleştirmek için yeterli değildir. Zira hukuk kliniğinde öğrencinin kısıtlı hukuki alanda (daha basit hukuki ihtilaflarda) uygulamayı görme imkânı vardır. Bir diğer husus öğrencinin aylarca hukuk kliniği uygulamasında edineceği pratik bilgiyi, aşağıda açıklayacağımız vaka analizi sayesinde saatler içerisinde daha sağlıklı bir şekilde öğrenmesi mümkündür. Bizce hukuk kliniği uygulaması faydalı olmakla birlikte öğrenilecek çok fazla pratik bilgi olmasına rağmen kısıtlı zamanda gerçekleştirilmesi güç bir uygulama olması nedeniyle yeterli faydayı sağlamayacaktır. Bu nedenle hukuk kliniği yerine, öğrenciye tüm meslek hayatında fayda sağlayacak vaka analizini öğretmeyi öneriyoruz.

Diğer yandan uygulamalı eğitim dersinin “hukuk kliniği” şeklinde adlandırılmasının terminolojik açıdan da uygun olmadığı kanaatindeyiz. Sözlükte klinik; “hastanın bakıldığı, muayene edildiği yer; hekim olacak öğrencilerin hasta başında uygulamalı olarak ders gördükleri hasta koğuşu; vücut muayenesinde görülen (hastalık belirtisi)” şeklinde tanımlanmaktadır¹⁵⁵. Dilimize yerleşmiş olan “klinik” kelimesinin etimolojik kökenine baktığımızda da istenen anlama uygun olmadığı görülmektedir. Bu kelime dilimize Fransızca’da “yataklı tedavi yeri, hastane” anlamına gelen *clinique* sözcüğünden geçmiştir. Bu kelimenin kökeninin ise, “yatağa veya yatakta tedaviye ilişkin” anlamına gelen *klinikos* sözcüğünden geldiği ifade edilmektedir¹⁵⁶. Bu nedenle her ne kadar batıda böyle bir kullanımı da mevcut olsa da, hukuk kliniği ifadesinin olduğu gibi kabul görüp kullanılmasını kolaycılık olarak değerlendiriyor ve doğru bulmuyoruz.

Staj döneminin ilk yılında (ve belki ihtiyaca göre kısmen ikinci yılında) verilmesini önerdiğimiz vaka analizi derslerinde öğrenciye dava dilekçesi, cevap dilekçesi, ilk derece mahkemesinin varsa ara kararları ve hükmü, davacı ve davalıların istinaf dilekçeleri, istinaf mahkemesinin varsa ara kararları ve hükmü, tarafların temyiz dilekçeleri, temyiz mahkemesi hükmü, Anayasa Mahkemesi ve AİHM başvuru dilekçeleri, Anayasa Mahkemesi kararlarını görme, inceleme ve örnek dilekçe/karar yazma konusunda pratik yaptırılmalıdır.

Vaka analizi dersleri öğrencinin üç yıllık lisans eğitiminde gördüğü kamu veya özel hukuku ilgilendiren bütün ana derslerde yapılmalıdır. Böylece öğrenci teorik olarak aldığı dersleri pratik anlamda uygulama ve test etme imkânı bulmalıdır.

Öğrenci, vaka analizi dersinde gerçek dava dosyalarından üretilmiş kurgusal süreçleri hem kendisi deneyimlemeli hem de ilgili süreçteki gerçek davaya ilişkin dilekçe, karar, safahat gibi somut bilgileri görmelidir. Vakalar, uzman ve

¹⁵⁴ Uyumaz/Erdoğan, s. 465.

¹⁵⁵ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 05.06.2020)

¹⁵⁶ <https://www.nisanyansozluk.com/?k=klinik> (Erişim: 15.02.2020)

uygulamadan gelen öğreticiler vasıtasıyla yönetilmeli ve değerlendirilmeli, tüm aşamalarda tüm aktörlerin davaya ilişkin işlemlerini önce öğrenci kendisi yapmaya çalışmalı, akabinde gerçek işlem ya da kararla karşılaştırma şansı olmalıdır. Tüm bu süreç öğreticilerin gözetimi ve denetimi altında yapılmalıdır. Temsili dava uygulamalarına benzeteceğimiz, ancak ondan daha sistemli ve daha yoğun bir faaliyeti ifade eden vaka analizi dersleri küçük gruplar halinde yapılmalıdır. Vaka analizi derslerinde özel hukuk uyuşmazlığı ve kamu hukuku alanındaki davaya konu olaylar en ince ayrıntısına kadar irdelenmelidir.

Vaka analizi derslerinde bir davanın açılmasından kesin hükümle sonuçlanmasına kadar tüm aşamaları ve tüm taraf işlemleri öğrenciler tarafından tatbik edilmelidir. Kişisel veriler maskelenerek bire bir tüm detaylarıyla gerçek dava dosyasından üretilmiş kurgusal dosyalar oluşturulmalı, en temelde davacı, davalı, hakim rolleri öğrencilere dağıtılarak temel dilekçeleri ve kararları yazmaları istenmelidir. Bu çalışmanın sonrasında gerçek davadaki gerçek dilekçe ve kararlarla karşılaştırma yapılmalıdır. Akabinde somut vakanın elverdiği ölçüde istinaf, temyiz, bozma, yeniden yargılama aşamaları tatbik edilmeli, her bir aşamadaki temel dilekçe ve kararlar bakımından aynı uygulama tekrar edilmelidir. Her çalışmadan sonra öğrenciler kendi yaptıkları çalışma ile asıl dosyadaki gerçek dilekçe ya da kararları karşılaştıran raporlar hazırlamalıdır.

Bir davaya ilişkin süreç ilerlerken, örneğin istinaf aşamasına geçilirken öğrencilerin rolleri değiştirilmeli, bir aşamada davacı vekili olan taraf bir sonraki aşamada davalı vekili ya da hakim olmalı, böylelikle öğrencilerin analiz edilen vakanın farkı yönlerini kavramaları sağlanmalıdır.

Bazı karmaşık ve büyük davalara ilişkin çalışmalarda öğrenciler grup halinde bir role atanmalı ve gerekli işlemleri görev paylaşımıyla yapmaları sağlanmalıdır. Aynı role atanan öğrencilerin içtihat araştırma, redaksiyon, sözlü savunma gibi alt iş bölüşümleri de öğretici tarafından denetlenmeli ve gerekli yönlendirme yapılmalıdır. Bu şekildeki çalışma, hukukçularımızda eksik olan grup çalışması ve koordinasyon kültürünün gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Öğrencinin yaptığı bütün bu çalışmalar, yazdığı dilekçe, karar ve raporlar, öğretici tarafından değerlendirilerek notlanmalıdır. Öğreticinin not verdiği çalışmalar öğrencinin özlük dosyasında muhafaza edilmelidir. Öğrencinin yaptığı çalışmalardan aldığı notların, meslek stajını başarı ile tamamlamasının yanında, daha sonraki mesleki hayatında olumlu ya da olumsuz yönde referans olarak yansımaları sağlanmalıdır.

Bu şekildeki bir sistemde öğrencilere sunulacak çok sayıda ve çeşitte belge bulunmakta, öğrencilerden de dilekçe, karar, rapor ya da makale formatında çok sayıda ödev beklenmektedir. Tüm bu çalışmaların sağlıklı bir şekilde yürümesi ve ödevlerin değerlendirilebilir olması için tüm hukuk fakülteleri için ortak bir belge yönetim sistemi kurulmalıdır. Günümüzde bir kısım üniversitelerin benzerlerini kullanmakta olduğu bu sistem, UYAP sisteminin öğretim versiyonu gibi ulusal bir sistem olmalı ve böylelikle denetlenebilirlik sağlanmalıdır. Öğreticiler,

öğrencilerin erişimine açacakları belge ve kararları buradan paylaşmalı, ilgili örnek dava dosyaları burada bulunmalı ve öğrenciler de ödevlerini buraya yüklemelidirler. Bu tür sistemlerin vazgeçilmezi olan (Turn-iti-in vb) intihal tespit ve önleme programları da mutlaka kullanılarak öğrencilerin çalışmalarının özgün ve kendi el ürünü olması teyit edilmelidir.

Her bir alana ilişkin vaka analizinde roller ve çalışmalar, ilgili alanın gerekliliklerine göre belirlenmelidir. Aşağıda özel hukuk alanlarına ilişkin şablon bir vaka analizi dersi, ceza hukuk vaka analizi dersi ve bireysel başvuru vaka analizi dersi önerimizi somutlaştıracaktır.

b. Özel Hukuk Vaka Analizi

Özel hukuk alanlarına (örn. ticaret hukuku, aile hukuku, eşya hukuk) ilişkin, hukuki ihtilafa konu olmuş ve muhakeme sürecinin tüm aşamalarından geçmiş gerçek olaylar, kişisel veriler maskelenerek örnek uygulama dosyası olarak kullanılmalıdır. Öğrenciler davacı, davalı ve hakim rolleri altında gruplandırılmalı, davaya konu maddi veriler her aşamada peyderpey verilmelidir.

İlk aşamada davacı yanı temsil eden öğrenciden olaya dair dava dilekçesi yazması, davalı yanı temsil eden öğrenciden cevap dilekçesi hazırlanması istenmelidir. Dava ve cevap dilekçeleri yazıldıktan, karşılıklı dilekçe süreçleri tamamlandıktan sonra dilekçeler öğrenci ve öğreticilerle birlikte usul ve esas yönünden derste analiz edilmelidir. Hakim konumundaki öğrenci ya da öğrencilerden, arkadaşlarının yazmış olduğu dilekçeler ve dosyadaki veriler doğrultusunda gerekçeli mahkeme kararı yazmaları istenmelidir. Daha sonra gerçek dava dosyasında bulunan taraf vekillerinin yazmış olduğu dosyadaki dilekçeler ve gerçek mahkeme kararı öğrenciler ile paylaşılmalı ve öğrencilere kendilerinin yazdığı dilekçe ve karar ile yazılan gerçek dilekçeleri ve kararı mukayese ederek, kendilerinin ya da gerçek dilekçe ve kararın doğrularını ve yanlışlarını görme imkânı verilmelidir. Ayrıca öğrencilerden kendi dilekçeleri/kararları ile gerçek dilekçe ve kararların mukayese edildiği bir rapor hazırlaması istenmelidir.

İkinci aşamada öğrencilere istinaf uygulaması yaptırılmalıdır. Verilen gerçek karara karşı davacı ve davalı yanı temsil eden öğrenciden istinaf dilekçesi yazması istenilmelidir. Elbette ara aşamalara ilişkin, istinaf yargılamasında yapılan duruşma tutanakları, gelen evraklar, deliller, bilirkişi raporları gibi diğer veriler de öğrencilere uygun sırayla gösterilmelidir. Hakim rolündeki öğrencilerden ise arkadaşlarının istinaf dilekçeleri ve dosyadaki deliller doğrultusunda davayı usul ve esastan değerlendirerek gerekçeli istinaf kararı yazmaları istenmelidir. Öğrenciler istinaf dilekçeleri ve kararı yazdıktan sonra tarafların gerçek istinaf dilekçeleri ve gerçek istinaf kararı öğrencilere verilerek daha önce kendilerinin yazdıkları ile karşılaştırmasını yapması sağlanmalı, yazdıkları dilekçe ve kararın varsa eksiklerini tamamlama fırsatı verilmelidir. Böylece öğrenci, kendi yeteneğini keşfetme, bilgilerini değerlendirme, usul hukuku ve davanın esasını ilgilendiren konularda bilgi yeterliliğini kontrol etme, eksiklerini tamamlama fırsatı sahibi olacaktır. Öğrencilerden yine bu aşamada yazdıkları dilekçe veya

karar ile gerçek dilekçe ya da kararı mukayese eden bir rapor yazmaları istenmelidir.

Üçüncü aşamada temyiz uygulaması yapılmalıdır. Davacı ve davalı rollerindeki öğrencilerden, gerçek istinaf kararına karşı temyiz dilekçesi yazmaları istenmelidir. Hakim rolündeki öğrencilere davacı ve davalı öğrencilerin dilekçelerini ve Yargıtay kararı hariç dava dosyasını bir bütün olarak değerlendirerek Yargıtay kararı yazma görevi verilmelidir. Öğrenciler tarafından dilekçe ve karar yazımı aşaması tamamlanınca, öğretici tarafından gerçek dosyadaki temyiz dilekçeleri ve Yargıtay kararı öğrencilere verilerek kendi dilekçe ve kararları ile gerçek dosyadakileri mukayese ederek yazılı bir rapor sunmaları istenmelidir.

Yukarıda özel hukuka ilişkin izah edilen vaka analizi çalışması taslağı, öğrencinin üç yılda almış olduğu bütün ana dersler için yapılmalıdır. Örnek alınan dosyanın durumuna göre ara muhakeme ve olağanüstü muhakeme aşamaları da bu akışa eklenmelidir. Öğrenciler bir dosyanın farklı aşamalarında farklı rollerde görevlendirilerek aynı uyumsuzluğun farklı yönlerini görmeye sevk edilmelidir. Kimi karmaşık ve zor dosyalarda ise öğrenciler bir role grup halinde atanmalı ve birlikte çalışarak koordinasyon içinde ortak aksiyon üretmeye zorlanmalıdır. Kamu hukukuna ilişkin derslerde de benzer bir sistemde vaka analizi dersleri yürütülmelidir. Aşağıda ceza hukukuna ilişkin vaka analizi dersi önerimizi açıklayacağız.

c. Ceza Hukuku Vaka Analizi

Ceza hukukuna ilişkin olarak da, dava konusu olmuş ve muhakeme sürecinin tüm aşamalarından geçmiş davalardan, kişisel veriler maskelenerek örnek davalar üretilmeli ve bu davalar üzerinden vaka analizi dersi yürütülmelidir. Öğrenciler savunma, iddia ve yargılama makamları şeklinde gruplanarak gerçek bir davanın geçireceği tüm aşamaları uygulamalı olarak tatbik etmelidir.

İlk aşamada soruşturma aşaması uygulaması yapılmalıdır. Gerçek dava dosyasındaki veriler öğrencilere verilerek bir kısım öğrenciden mağdur/müşteki vekili olarak suç duyurusu/ şikâyet dilekçesi yazması istenmelidir. Müdafî rolü verilen öğrencilerden ise savunma dilekçesi hazırlanmaları istenmelidir. İddia makamı rolü verilen öğrencilerden ise, arkadaşlarının dilekçeleri ve dosya verileri doğrultusunda bir iddianame (ya da soruşturmayı sonlandıran başka bir karar) yazması istenmelidir. Öğrenciler tarafından suç duyurusu ve savunma dilekçeleri ile iddianame yazıldıktan sonra, gerçek şikâyet ve savunma dilekçeleri ile gerçek iddianame öğrencilerle paylaşılmalı, öğrenciler kendilerinin yazdıkları dilekçe ve iddianame ile gerçeklerini mukayese ederek, kendilerinin ya da gerçektekilerin doğrularını ve yanlışlarını görme imkânına sahip olmalıdır. Öğrencilerden kendi şikâyet ve savunma dilekçeleri ile iddianamelerini, gerçek dilekçeler ve iddianame ile mukayese ettikleri bir rapor hazırlamaları istenmelidir.

İkinci olarak kovuşturma aşaması uygulaması yapılmalıdır; Savunma konumunda görevlendirilen öğrencilerden yazılı ve sözlü savunma hazırlamaları, müşteki konumundaki öğrencilerden gerekli beyan ve talepleri yazılı ve sözlü olarak yapmaları, iddia makamı rolündekilerden ise gerekli talep ve mütalaalarda yazılı ve sözlü olarak bulunmaları istenmelidir. Bu aşamada yargılama konumundaki öğrenciler ise, arkadaşlarının yazılı ve sözlü beyanlarının yanı sıra, gerçek dosya içeriğinden hareketle gerekçeli karar oluşturmalıdır. Bu çalışmalar yapıldıktan sonra mahkemeye sunulan asıl beyan ve savunmalar ve asıl mahkeme kararı öğrenciler ile paylaşılarak yaptıkları çalışmaları mukayese etme imkânı verilmelidir. Öğrencilerin yaptığı çalışma ve karşılaştırmayı yazılı olarak raporlaması istenmelidir.

Üçüncü aşama istinaf uygulamasıdır. Katılan, sanık ve iddia makamı şekline görevlendirilen öğrenciler asıl mahkeme kararı ve dosya verileri doğrultusunda istinaf dilekçesi, yargılama makamı rolündeki öğrenciler ise gerekçeli istinaf kararı yazmalıdır. Gerekli görülürse duruşma açılarak sözlü aşamalar ve beyanlar da tatbik edilmelidir. Bu çalışmalar yapıldıktan sonra da asıl dosyadaki gerçek istinaf dilekçeleri ve kararı öğrencilere verilerek daha önce kendilerinin yazdıkları ile karşılaştırmasını yapmaları sağlanmalıdır. Öğrencilerden bu aşamada da kendi çalışmaları ile asıl çalışmaları karşılaştıran bir rapor yazmaları istenmelidir.

Dördüncü aşamada temyiz uygulaması yapılmalıdır. Asıl istinaf kararı ve dosya içeriği doğrultusunda öğrencilerin taraf vekilleri sıfatı ile temyiz dilekçelerini yazmaları istenmelidir. Savunma, iddia ve katılan taraflarını temsil eden öğrenciler temyiz dilekçelerini yazmalı yargılama makamındaki öğrenciler ise Yargıtay kararı yazmalıdır. Bu aşamanın sonunda da öğrencilerin dilekçe ve kararları ile asıl kararlar karşılaştırmalı olarak tahlil edilmeli ve öğrenciler tarafından rapor yazılmalıdır.

d. Bireysel Başvuru Vaka Analizi

Anayasa Mahkemesine başvuru süreci uygulaması da vaka analizi yoluyla uygulamalı olarak öğretilmelidir. İç hukuka göre kesinleşmiş hukuki işlem veya kararları içeren dosya bir bütün olarak öğrencilere verilmeli ve Anayasa Mahkemesine başvuru hazırlığı yaptırılmalıdır. Varsa idari makamın vekili rolünde de öğrenciler görevlendirilmeli ve bunlardan savunma yazmaları istenmelidir. Bir diğer grup öğrenciye ise Anayasa Mahkemesi yargıçları rolü verilerek bireysel başvuru kararı yazmaları istenmelidir. Bu çalışmalar sonunda öğrencilere gerçek dilekçe ve kararlar verilmeli, kendi dilekçe ve kararlarıyla mukayese etmeleri ve rapor yazmaları sağlanmalıdır.

Benzer bir çalışma seçimli ders olmak kaydıyla AİHM başvuru süreçleri için de yapılabilir; başvuru ve devlet vekili olarak gruplandırılan öğrencilerden verilen bilgilerden hareketle taraf dilekçelerini yazmaları ve sonucunda ilgili dosyaya ilişkin gerçek dilekçeleri ve AİHM kararı ile kendi çalışmalarını karşılaştırma ve raporlama ödevi verilmelidir.

3. Fiili Meslek Stajı

Ülkemizde avukatlık stajı barolar ile Türkiye Barolar Birliği (TBB)'nin denetimindedir. Avukatlık Staj Yönetmeliği'nin 12. maddesine göre: “*Mahkeme stajı hâkim, savcı ve baronun denetimde; cumhuriyet savcılıklarında bir ay, ağır ceza mahkemesinde bir ay, asliye ceza mahkemesinde on beş gün, sulh ceza mahkemesinde on beş gün, sulh hukuk mahkemesinde on beş gün, asliye hukuk mahkemesinde (ticaret, iş, tapulama dahil) bir buçuk ay, icra tetkik ve icra dairesinde bir ay sürelerle yapılır. Bu sürelerde stajyer, staj eğitim programını aksatmadan; duruşmalarda, keşiflerde, soruşturmalarda, kararın görüşülmesinde ve yazılmasında hazır bulunur. Kendisine verilen dosya ve kararları inceler ve rapor hazırlar.*” Yönetmelikte böyle bir hüküm bulunsa da, uygulamada stajyerler maalesef nadiren staj yaptığı mahkemeye gitmekte, duruşma, soruşturma, keşif gibi uygulamaları görmeden stajı bitirmektedir. Kendilerine dosya ve karar incelemesi, rapor hazırlama görevi de verilmemektedir.

Hâkim ve savcıların stajı ise Adalet Bakanlığının denetimindedir. Hakimlerin mahkeme stajı, avukatların mahkeme stajına benzese de mesleğe yönelik birkaç fark bulunmaktadır. Bunun yanı sıra hâkim ve savcılar Türkiye Adalet Akademisinde uygulamaya ve teoriye yönelik dersler almaktadır. Ancak hâkimlik-savcılık stajının da verimli geçtiğini söylemek mümkün değildir. Zira mahkeme stajı denetimsiz geçmektedir. İş yoğunluğundan bunalan mahkemeler stajyerleri ayak bağı olarak görmekte, onların mümkünse adliyeye gelmemelerini istemektedirler. Bu durumda stajın ve mahkemelerin sağlıklı işleyişi için ya mahkemelerin bazıları staj mahkemesi olarak belirlenmeli ya da mahkemelere yönetilebilir bir stajyer kontenjanı getirilmelidir.

Adliyelerde ve avukat yanında yapılacak olan fiili meslek stajı 5. sınıfta yapılmalıdır. Meslek stajı yapan bir stajyer; cumhuriyet savcılığında 1 ay, ağır ceza mahkemesinde 1 ay, asliye ceza mahkemesinde 1 ay, sulh ceza mahkemesinde 15 gün, sulh hukuk mahkemesinde 15 gün, asliye hukuk mahkemesinde 1 ay, asliye ticaret mahkemesinde 1 ay, icra mahkemesinde 15 gün, icra dairesinde 15 gün, idare mahkemesinde 1 ay, istinaf mahkemeleri hukuk dairelerinde 1 ay, istinaf mahkemeleri ceza dairelerinde 1 ay, noterlikte on gün, emniyet müdürlüğünde on gün, ticaret odasında ise on gün süre ile staj yapmalıdır. Bunun yanı sıra bir avukatın yanında da 3 ay süre ile mesleki staj yapılmalıdır.

Stajyer, her bir birimdeki aşamasının sonunda takip ettiği bir derdest dava dosyası ile ilgili tahrir raporu¹⁵⁷ hazırlayarak ilgili hâkim, savcı, avukat ya da amirin değerlendirmesine sunulmalıdır. Hâkim, savcı, avukat ya da amir ise kendisine sunulan tahrir raporuna yüz üzerinden puan vermelidir.

¹⁵⁷ Tahrir raporu; Osmanlı diplomasisinde kullanılan tahrir; bir işi veya konuyu yazılı şekilde ilgili mercilere bildiren belge türünü ifade eder. **Mübahat Kütükoğlu**, “Tahrir Raporu”, TDV İslam Ansiplopedisi, C.39, 2008, s. 471.

Günümüzde Yargıtay'da ve Danıştay'da görev yapan tetkik hâkimleri inceledikleri dosyalar hakkında takdir raporları yazarak ilgili dairede üye olarak görev yapan heyete sunmaktadırlar. “Takrir raporu”, bu surette yargı camiası tarafından bilinen bir terim olduğu için, stajyerlerin staj aşamasında hazırlayacakları raporlara da aynı şekilde “takrir raporu” ismi verilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz. Stajyerlerin yanlarında staj yaptıkları hâkim, savcı, avukat ya da amire yazılı olarak sunacağı bu raporları yargı ve yürütmede kullanılan diğer birçok rapor çeşidinden ayırmak için de bu adlandırmanın uygun olacağını düşünüyoruz.

Stajyerlerin sundukları takdir raporlarının yüz üzerinden yapılan değerlendirmesinde elli ve üzeri puan alan stajyerlerin ilgili birimdeki stajını başarıyla bitirdikleri kabul edilmelidir. Aksi takdirde o birimdeki stajı yenilenmelidir. Stajyerin hazırladığı takdir raporları üniversiteler, TBB ve Adalet Akademisinin oluşturduğu denetlenebilir öğrenci bilgi sistemine aktarılmalı, böylece yanında staj yapılan hâkim, savcı ve avukatın yaptığı takdir raporu değerlendirmesinin objektif olması sağlanmalıdır. Takrir raporları öğrencinin hâkim, savcı, avukat ve noter mesleklerine girişinde dikkate alınmalıdır. Mesleğe girdikten sonra da bu takdir raporları sicil dosyasına girmeli ve tüm meslek hayatında derece yükselmelerinde dikkate alınmalıdır.

4. Stajyerlerin Özlük Hakları

Ülkemizde hâkim stajyerleri devlet memuru statüsüne geçtikleri için maaş almakta iken avukat stajyerleri maaş ve gelire sahip değildir. Avukatlar da hâkimler gibi kamu hizmeti ifa etmekte ve iyi yetiştirilmelerinde kamunun menfaati bulunmaktadır. Staj gibi mecburi bir süreçte maaş konusunda hâkimler ile avukatlar arasında eşitliğin sağlanması gerektiği kanaatindeyiz¹⁵⁸. Hâkim ya da avukat stajyerinin staj boyunca herhangi bir gelirinin olmaması stajyerin ekonomik olarak yıpranmasına hatta ekonomik destek alamadığından stajı bırakmasına sebep olabilir. Bahsettiğimiz hukuk eğitim sistemi ülkemizin adalete kavuşması için elzem olduğundan, bu süreçte devletin ayırım yapmadan tüm hukuk stajyerlerine staj süresi boyunca yeterli miktarda burs ve sağlık sigortasından ücretsiz faydalanma hakkı vermesi gereklidir.

KAYNAKÇA

Aboueleid, Taher. “Legal education and technology in Egypt in an era of globalization”, s. 4. <https://ssrn.com/abstract=3209080> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3209080>. (Erişim: 14.05.2020).

Adalet Bakanlığı, Yargı reformu Stratejisi, Mayıs 2019.

¹⁵⁸ Avusturya'da avukat, hâkim/savcı veya noter stajyerleri öncelikle, mahkemelerde 9 aylık bir mahkeme ön stajını stajyer hukukçu olarak ortaklaşa tamamlamaktadırlar. **Bozkurt**, s. 92.

Alkhalawi, Rayan. “Legal Education Reform in Saudi Arabia: A Case Study of Taibah University”, Theses and Dissertations. Paper 15, 2015.

Ataş, Mustafa / Dost, Süleyman / Çelikkol, Ömer. “Hukuk Öğretimine Yönelik Teorik-Pratik Sınıf (TEOPS) Sistemi Model Önerisi”, SDU International Journal of Educational Studies, S. 5 (1), 2018.

Bozkurt, Kutluhan / Türe, Murat. “Avusturya ve İsviçre Sistemlerinde Hukuk Eğitimi”, TBB Hukuk Dergisi, S. 117, 2011.

Chodosh, Hiram. “Hukuk Eğitimi: Trendler, Sorunlar Ve Stratejiler”, (Çev. Dr. Birol AKGÜN), Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1-2, 2001.

Conway Filiz/Cengiz, Serkan/Toprak, Musa/Ertem, Berkem/ Koçyıldırım, Gökten/ Lonbay, Julian/ Nestl, Franz Markus/ Les, Florence/ Sorcinelli, Roberto/ Isern, Marta/ Laurans, Mickael/ Adamzyck, Agata. Meslek İçi Eğitim Projesi Sonuç Raporu, TBB, 2009.

Drefuss-Netter, Frederique. “Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi”, TBB, Uluslararası Toplantı Tebliğleri, Ankara, 2003.

Du, Guodong. “Who Can Serve as Judges in China?”, China Justice Observer, 14.05.2019, <https://www.chinajusticeobserver.com/a/who-can-serve-as-judges-in-china>. (Erişim: 14.05.2020).

Edwards, Harry T. “The Growing Disjunction Between Legal Education and the Legal Profession”, Michigan Law Review, , S. 91 (1), 1992.

Erhürman, Tufan. “Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi”, TBB Uluslararası Toplantı Bildirileri, Ankara, 2003.

Erzurumluoğlu, Erzan. “Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi”, TBB Uluslararası Toplantı Bildirileri, Ankara, 2003.

Gehring, Axel. “Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi”, TBB, Uluslararası Toplantı Bildirileri, Ankara, 2003.

Güran, Sait. “ABD’de Hukuk Öğretimi ve Eğitimi”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 50 2011.

Justice at a Crossroads: The Legal Profession and the Rule of Law in the New Egypt, Report of the International Bar Association’s Human Rights Institute (IBAHRI) Supported by the Open Society Institute, Kasım 2011.

Kaplan, İbrahim. Türk ve İsviçre Hukuk Fakültelerinde Hukuk Öğretimi, Ders Programları ve Sınav Sistemleri, TBB Dergisi, s. 139, 2018.

Kellner, Martin. “Legal Education in Japan, Germany, and the United States: Recent Developments and Future Perspectives”, ZJAPANR / J.JAPAN.L, Nr. / No. 23, 2007.

Kuhne, Heiner Hans. “Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi”, TBB Uluslararası Toplantı Bildirileri, Ankara, 2003.

Kurt Konca, Nesibe. Hakim Yardımcılığı Kurumu ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, SETA, 2016.

Kütükoğlu, Mübahat. “Takrir Raporu”, TDV İslam Ansiplopedisi, C.39, 2008.

Liao, Henry / Huang, Dnhuah / Deng, William. “Regulation of the legal profession in China: overview”, [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-020-3499?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-020-3499?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)), (Erişim: 13.05.2020).

Lonbay, Jullian. “Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi”, TBB Uluslararası Toplantı Bildirileri, Ankara, 2003.

Maleshin, Dmitry. “The Crisis of Russian Legal Education in Comparative Perspective”, Journal of Legal Education, Volume 66, S. 2, 2017.

Nielsen, Nicolai. “Legal education in China How do Chinese universities prepare law students for legal practice”, s. 3, https://www.academia.edu/3643300/Legal_education_in_China_How_do_Chinese_universities_prepare_law_students_for_legal_practice. (Erişim: 13.05.2020).

Oğuz, Arzu. “Hukuk Eğitimindeki Son Gelişmeler ve Karşılaştırmalı Hukukun Hukuk Eğitimindeki Rolü”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , S. 52 (4), 2003.

Okay, Sami. “Michigan Hukuk Fakültesinde Hukuk Tahsili Ve Öğretim Tekniği”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 27(1-4), 2011.

Öngüner, Emir. “Berlin’de Hakimler Var Efsanesi ve Gerçekler”, Devlet Dergisi, Mart, 2018.

Özbek, Mustafa Serdar. Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Yetkin, 2009.

Öztoprak Sağır, Meral. Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye’de Hukuk Eğitimi, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2010.

Pantelis, Antonis. “Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi”, Türkiye Barolar Birliği, 9-11 Ocak 2003.

Platon, Sokrates’in Savunması, İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Rezaian, Lachin. “How to become a lawyer?”, Mehr News Agency, 28.06.2018, <https://en.mehrnews.com/news/135197/How-to-become-a-lawyer>. (Erişim: 14.05.2020).

Sert Çelik, Çiğdem. “Almanya'da Hukuk Eğitimi ve Stajyerlik”. TBB Dergisi, S. 54, 2004.

Shepeleva, Olga/ Novikova, Asmik. “The Quality of Legal Education in Russia: The Stereotypes and the Real Problems” Russian Law Journal Volume II, 2014.

Smorgunova, Valentina. “Legal Education In Modern Russian Universities”, <http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/Smorgunova.pdf>. (Erişim: 13.05.2020).

Sütçü, Nezh. Kat Karşılığı İnşaat Yapım Sözleşmesi, Seçkin, 2014.

Uymaz, Alper / Erdoğan, Kemal. “Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Hukuk Eğitimi ve Hukuk Kliniği”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 64, 2015.

Üçok, Coşkun. “Türkiye’de Hukuk Eğitimi ve Araştırmaları”, Selçuk Ün. Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 2, s. 2, 1989.

Ümit, Ceyda/ Dönmez, Celalettin/ Atabey, Ömer Serdar/ Altınışık, Ulvi/ Mamak, Alpaslan/ Taşdelen, Okan/ Turgut, Bayram/ Emiroğlu, Ulya. “Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde Avukatlık Mesleği ile İlgili Düzenlemeler”, Adalaet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Bilgi Notu, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/yayinlar/e-kutuphane.html>, (Erişim: 22.05.2019).

Yılmaz, Ali / Tansen, Bedia Ayşegül / Alkış, Burcu / Taner, Fahri Gökçen. Fransız Avukatlık Sisteminin İncelenmesi Projesi, Türkiye Barolar Birliği, 2015.

Zare, Maliheh. “An Overview of Iranian Legal System and Research”, Globalex, https://www.nyulawglobal.org/globalex/Iran_Legal_System_Research.html#law yering. (Erişim: 14.05.2020).

Zhou, Shiwen. “The Reform Strategy of Legal Education in China”, Global Business & Development Law Journal / Vol. 22, 2009.